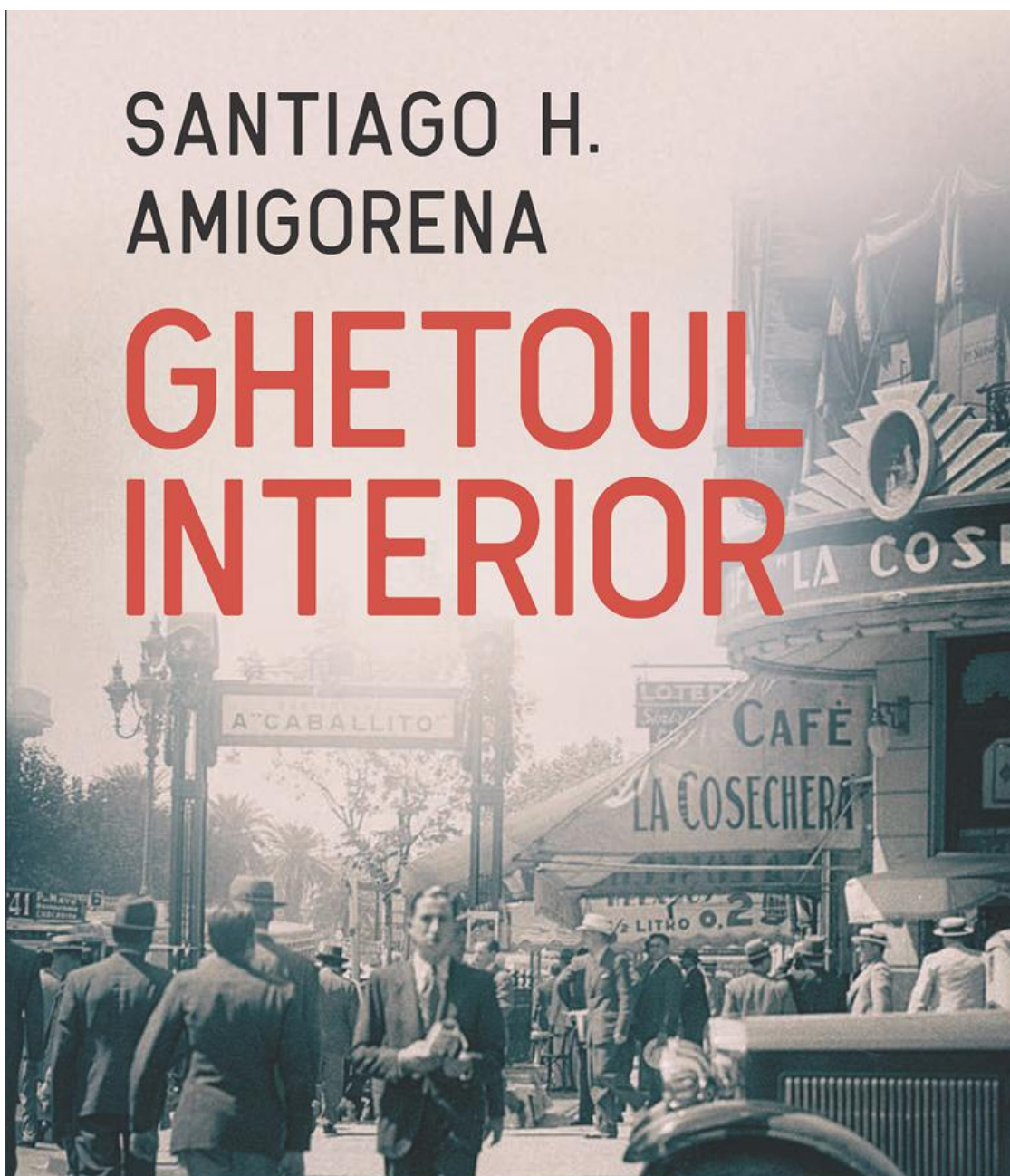

SANTIAGO H.
AMIGORENA

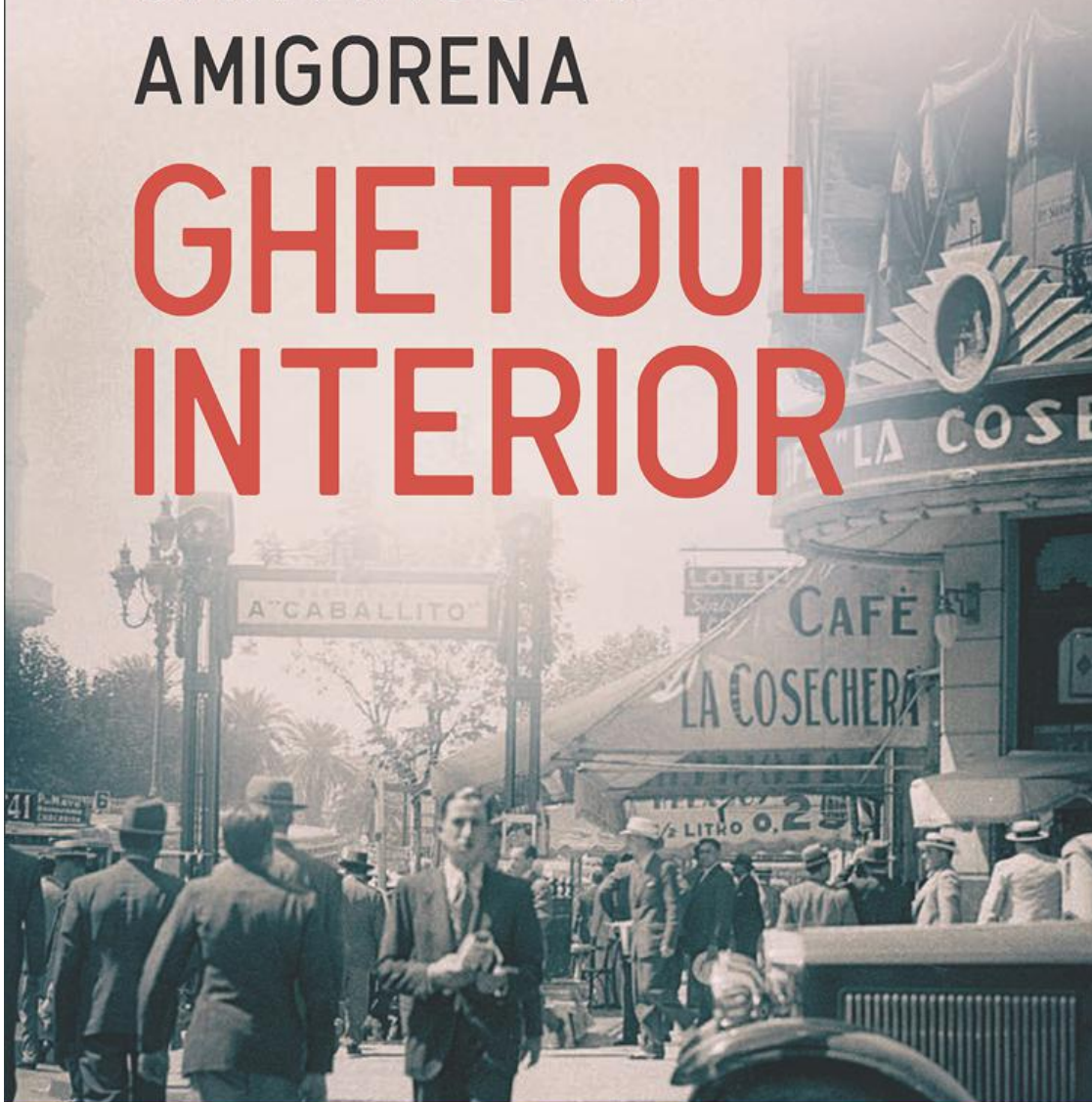
GHETOUL INTERIOR

PREMIUL GONCOURT
ALEGEREA ROMÂNIEI

SANTIAGO H.
AMIGORENA

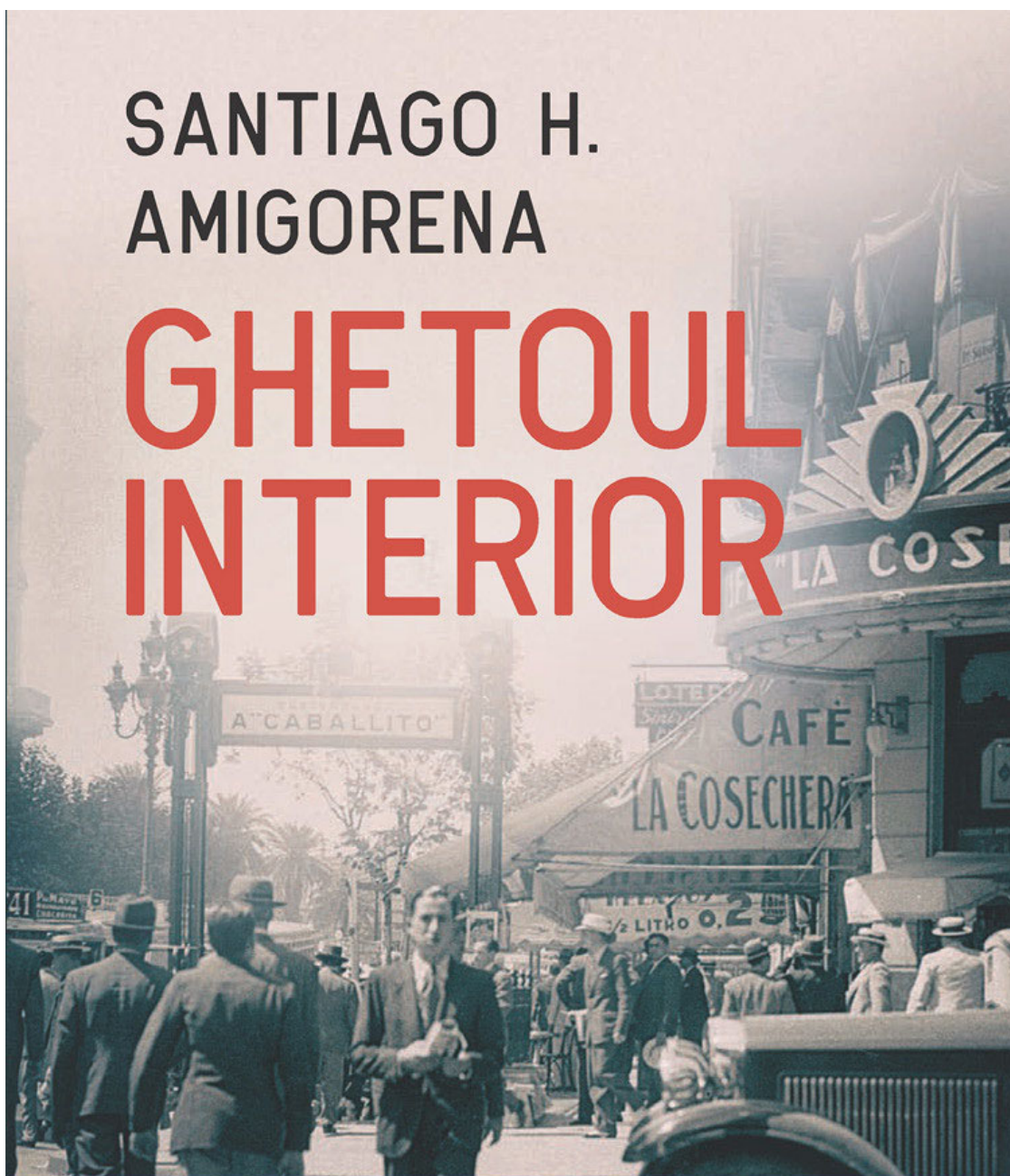
GHE TOUL INTERIOR

PREMIUL GONCOURT
ALEGEREA ROMÂNIEI

SANTIAGO H.
AMIGORENA

GHE TOUL INTERIOR

PREMIUL GONCOURT
ALEGEREA ROMÂNIEI

clasici contemporani
LITERA

Clasici contemporani Litera
pune laolaltă scriitori contemporani laureați
sau nominalizați ai unor prestigioase premii literare
care le prefigurează statutul de „clasici”.
Operele de ficțiune cele mai noi, cele mai vândute,
cele mai iubite din zilele noastre –
cărți pe care abia aștepți să le citești.

Santiago H. Amigorena scrie, de peste douăzeci și cinci de ani, un proiect literar pe care l-a numit, pentru el însuși, Le Dernier Livre. Acest proiect cuprinde șase părți, care acoperă fiecare șase ani din viața naratorului, părți care, la rândul lor, sunt compuse din mai multe capitole: Une enfance laconique (1998), Une jeunesse aphone (2000), Une adolescence taciturne (2002), Le Premier Amour (2004), 1978 (2009), La Première Défaite (2012), Des jours que je n'ai pas oubliés (2014), Mes derniers mots (2015), Les Premières Fois (2016), Le Ghetto intérieur (2019).

Ghetoul interior a fost distins cu câteva premii literare importante: Premiul Goncourt – alegerea României, Premiul Goncourt – alegerea Belgiei, Prix des libraires de Nancy și Prix de la Renaissance Française.

SANTIAGO H.
AMIGORENA

GHETOUL INTERIOR

Traducere din limba franceză și note
ANDREEA NĂSTASE

LITERA

București
2020

Le Ghetto intérieur

Santiago H. Amigorena

Copyright © P.O.L. éditeur, 2019

Această carte a apărut cu sprijinul
Programelor de susținere a publicării ale Institutului Francez.

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 6390; 031 425 1619; 0752 548 372

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Ghetoul interior

Santiago H. Amigorena

Copyright © 2020 Grup Media Litera

pentru ediția în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactor: Ovidiu Șerban

Corector: Ionel Palade

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Ofelia Coșman

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidrașcu Sturza.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Amigorena, Santiago H.

Ghetoul interior / Santiago H. Amigorena;

trad. din lb. franceză și note de Andreea Năstase. –

București: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-5638-4

ISBN EPUB 978-606-33-5421-2

I. Năstase, Andreea (trad.; note)

821.133.1

Acum douăzeci și cinci de ani am început să scriu o carte pentru a lupta împotriva tăcerii care mă sufocă încă de când m-am născut. Din această carte, formată din șase părți, până acum au apărut: prima, O copilărie laconică; al doilea capitol din a doua, O tinerețe afonă; a treia, O adolescență taciturnă, compusă din două capitole, apărute separat, Al doilea exil și Primele dăți; a patra, O maturitate tăcută, publicată și ea în două volume, Prima iubire și Prima înfrângere; alături de trei anexe (1978; 2003, apărută sub titlul Zile pe care nu le-am uitat, și 2086, apărută sub titlul Ultimele mele cuvinte). Paginile de față stau la originea acestui proiect literar.

Era imposibil să reacționezi adecvat în fața incomensurabilului. Iar cel care le cere asta victimelor ar trebui să-i ceară peștelui aruncat pe mal să evolueze mai repede, ca să se întoarcă pe propriile picioare în elementul lui acvatic.

Günther Anders

Noi, fiii lui Eichmann

Pentru Mopi, care a scris această carte

înaintea mea

Pentru Marion, care o scrie

împreună cu mine

Ghetoul interior

Ziua de 13 septembrie 1940 era ploioasă la Buenos Aires, iar războiul din Europa era atât de departe, încât te-ai fi putut crede în timpuri de pace. Avenida de Mayo, această mare arteră străjuită de clădiri Art Nouveau, care separă Președinția de Congres, era aproape pustie; nu se vedeau decât câțiva bărbați grăbiți, părăsindu-și birourile cu un ziar deschis deasupra capului ca să se apere de picături, alergând prin ploaie după un taxi sau un autobuz cu care să ajungă acasă. Printre aceștia, un bărbat de treizeci și opt de ani, Vicente Rosenberg, protejat de pălăria pe care o purta, înainta cu pași fermi, dar mașinali, către ușa localului Tortoni, o cafenea la modă, unde, pe vremea aceea, te puteai întâlni la fel de bine cu Jorge Luis Borges, cu gloriile ale tangoului sau cu refugiați europeni precum Ortega y Gasset, Roger Caillois ori Arthur Rubinstein. Vicente era un tânăr evreu. Sau un tânăr polonez. Sau un tânăr argentinian. De fapt, în acea zi de 13 septembrie 1940, Vicente Rosenberg nu știa încă precis ce era. Când intrase în cafenea zărise imediat, la unul dintre gheridoanele dispuse de-a lungul peretelui de vizavi de bar, silueta masivă a lui Ariel Edelson, prietenul lui cel mai bun. Cu coatele pe masă și o cafea în față, îl aștepta pe Vicente citind ziarul, nu departe de mesele de biliard din salonul din spate. Lângă el, întors ca să poată urmări carambolurile, nervos ca de obicei, stătea Sammy Grunfeld, un tânăr care li se alătura adesea. Vicente le strânsese mâinile, își scuturase pardesiul ca să alunge ultimele picături pe cale să-i îmbibe lâna groasă, apoi se așezase lângă prietenii lui, înclinând capul ca să deslușească titlurile de pe prima pagină a ziarului: în Europa, Bătălia Angliei era în toi, iar naștii începuseră să închidă evreii în ghetouri. Ariel, poreclit de prietenii Ursul, împăturise ziarul și lăsase să-i scape un suspin greu.

– Evreii mă calcă pe nervi. M-au enervat întotdeauna. Când am înțeles că mama avea să devină la fel de evreică și de enervantă ca maică-sa, m-am hotărât să plec.

– În comparație cu a mea, mama ta nu e atât de enervantă, îi răspunsese Sammy, continuând să supravegheze cu un ochi mesele de biliard.

Puțin jenat, Ariel îi aruncase o privire lui Vicente, dar, cum acesta părea să se gândească la altceva, continuase dialogul cu Sammy, care era întors pe jumătate.

– Cel mai rău a fost când avea douăzeci de ani și nu visa decât să plece din țetl ca să trăiască la oraș. Maică-sa o enerva din aceleași motive pentru care ea mă enervează pe mine acum...

– Cu toate astea, enervantă sau nu, ai adus-o peste ocean ca s-o ai lângă tine.

– Da... în viață ajunge să ni se facă dor și de cele mai rele lucruri.

Amuzat de tonul solemn al lui Ariel, Sammy pufnise într-un hohot scurt și zgomotos ca un pocnit din degete. În colțul lui, puțin încrunțat, Vicente rămăsese tăcut. Deja de câteva luni nu mai avea nici un chef să discute despre ce se petrecea în Europa.

– Ce e cu tine, Wincenty? Vremea frumoasă îți strică dispoziția?

Vicente se întorsese către Ariel cu un surâs în colțul buzelor: dintre toți oamenii pe care-i cunoștea la Buenos Aires, Ariel, cu care se știa de la Varșovia, de pe vremea când aveau optsprezece ani și tocmai se înrolaseră în armată, era singurul care-l numea în continuare Wincenty.

– Când eram mic, maică-mea a insistat să plecăm din Chelm tocmai pentru că nici ea nu-și suporta părinții.

Vicente rostise aceste cuvinte din vârful buzelor, iar Sammy, pe care-l cunoscuseră în timpul traversării oceanului, de la Bordeaux la Buenos Aires, în 1928, și care, în acest oraș de neînțeles pe atunci, se agățase de ei ca de un colac de salvare, încercase să tragă concluzia acestei discuții relaxate:

– Așa se întâmplă din timpuri imemorale, nu? Ne iubim părinții, apoi ni se par enervanți, apoi plecăm... poate că asta înseamnă să fii evreu...

– Da... sau ființă umană.

După o tăcere mai lungă decât ar fi cerut aceste vorbe mari, azvârlite pe masă ca niște păsări moarte, Ariel se întorsese iarăși spre Vicente.

– Ai aflat ceva nou?

– Nu. Au trecut trei luni de la ultima scrisoare. Nici măcar nu știu dacă a primit ăia zece dolari pe care i i-am trimis în iunie.

– Am vorbit cu Jacob, care a primit o telegramă de la vărul lui, care a reușit să plece în Statele Unite – se pare că la Varșovia nu se mai găsesc nici timbre...

Ca să nu-și îngrijoreze prietenii, Vicente se străduise să schițeze un surâs minuscul, apoi se ridicase ca să se ducă la toaletă. Nu atât nevoia să urineze îl făcuse să plece, cât greutatea de a mai participa la aceste discuții fără sfârșit, pe care o resimțea de ceva vreme. Conversațiile porneau de la familii sau de la trecutul lor și îi antrenau întotdeauna prietenii pe terenul politic, alunecos, al evoluției situației din Europa.

În timp ce Sammy și Ariel continuaseră să schimbe opinii despre război, în vastele toalete ale cafenelei Tortoni Vicente se spălase pe mâini fără grabă, după care ridicase ochii pentru a-și contempla scurt imaginea din oglindă. Avea trăsături delicate, aproape diafane. Buzele, sprâncenele, nasul mic, mustața fină (pe care o tunde, indiferent cum stătea cu banii, de două ori pe săptămână la cel mai bun bărbier din Buenos Aires) păreau să fi fost trasate de un caligraf chinez cu un poanson atât de subtil, încât stăteau să se evapore. De altfel, când îți aminteai de chipul lui, primul lucru ce-ți venea în minte nu era fruntea înaltă, nici pomeții ascuțiți, nici verdele ochilor sau culoarea roșcată a părului, ci o senzație difuză, ca o brumă ușoară, unde umorul șfichiuitor alterna cu melancolia caldă.

Vicente se ștersese pe mâini și părăsise universul înghețat de marmură și de faianță albă ca să revină în universul ocrucat catifelat al salonului principal al cafenelei. Se așezase la loc lângă prietenii lui și-i privise cu afecțiune, dar și cu un strop de invidie: spre deosebire de Vicente, care-și avea încă mama și fratele în Polonia, Sammy fugise de pe vechiul continent cu toată familia,

pe când Ariel reușise cu trei ani în urmă, în 1937, să-și convingă părinții și sora să i se alăture la Buenos Aires.

– ... cu tot cu faimoasa lor Linie Maginot, francezii au stabilit noul record mondial al înfrângerii celei mai rapide.

– După noi, totuși!

– Cu voi e altceva, toată lumea știe că polonezii n-au vrut niciodată cu adevărat să se bată.

– Da, ce să zic... vouă, rușilor, vă place la nebunie să vă bateți, mai ales între voi!

Sammy oftase agasat. Ariel îi pusese însă mâna pe umăr, ca un frate mai mare, iar disputa se oprise acolo.

– În orice caz, guvernul nostru ar fi făcut mai bine să se instaleze în altă parte decât la Londra. Am auzit că acolo plouă cu bombe. Tu ce părere ai, Wincenty?

Cum Vicente nu se grăbea să răspundă, Sammy o făcuse în locul lui:

– Londra... Paris... Varșovia... Avem noroc că suntem aici, nu?

Pentru a-și ascunde tulburarea, Vicente aruncase o privire afară, chipurile ca să verifice dacă mai ploua. Ariel profitase ca să-i semnaleze printr-o grimasă lui Sammy că mama lui Vicente era încă în Polonia, iar Sammy își mușcase buza ca să arate că și-a înțeles gafa. În jurul mesei mici se lăsase o tăcere jenantă. Apoi, fără să stea pe gânduri, pentru a-și consola prietenul din adolescență, Ariel încercase să detensioneze situația interesându-se de magazinul de mobilă pe care Vicente tocmai îl inaugurase. La rândul lui, pentru a-l liniști pe Ariel, Vicente încercase să-i răspundă, iar Sammy, într-o încercare de a destinde definitiv atmosfera apăsătoare, făcuse o glumă despre pasiunea argentinienilor pentru mobila rustică. Totuși, în ciuda eforturilor lor, peste ei coborâse o tăcere grea, glacială. Li se incrustase în priviri, își croise loc în zâmbetele căznite înainte ca discuția să se stingă.

Cei trei prieteni își terminaseră cafelele, apoi băuseră câte un gin, și încă unul, apoi își recuperaseră paltoanele, se îmbrăcaseră și ieșiseră de la Tortoni. Pe trotuar mai zăboviseră câteva clipe, cât să schimbe câteva banalități protejați de copertină. Vicente își aprinsese o țigară Commander, pe când Sammy trepida de nerăbdare, iar Ariel se întindea, mare cât un urs, scoțând un mic strigăt de satisfacție: zilele erau întunecoase, dar săptămâna ajunsese la capăt și el era în toane cum nu se putea mai bune.

– Așa... vii cu noi, sau ce faci? E vineri, 13, totuși!

Dornic să-și atragă prietenul din adolescență în atmosfera veselă a weekendului ce stătea să înceapă, Ariel îi propusese lui Vicente să-i însoțească la hipodromul din Palermo. Vicente declinase invitația. Deși îi plăcea să parieze la cursele de cai, era obosit și voia să se întoarcă acasă. Ariel nu insistase, căci dintre cei trei prieteni, doar Vicente avea copii, și era de la sine înțeles că uneori trebuiau să-l lase să se întoarcă liniștit acasă.

Ariel îl strânsese în brațe pe Vicente, iar Sammy dăduse mâna cu el, după care îl lăsaseră să-și termine țigara singur sub copertină. Vicente aruncase chiștocul cu un bobârnac și ridicase ochii la cer. Cum ploaia părea să se oprească, pornise pe jos în direcția apartamentului din strada Paraná unde se mutase cu Rosita și copiii în urmă cu câteva luni. Era o locuință mică, de trei camere, la etajul patru al unei clădiri vechi aflate la numai o sută de metri de magazinul de mobilă pe care tocmai îl deschisese. Abia se făcuse opt și jumătate, iar în timp ce străbătea holul imobilului Vicente fusese cuprins de un fel de bucurie liniștită la gândul întoarcerii acasă, ca și cum ar fi simțit, cu o forță reînnoită, că apartamentul modest în care se mutaseră de câteva săptămâni, ca să fie mai aproape de prăvălie, devenise deja, și pentru totdeauna, căminul familiei lor. „Ți-ai găsit unde să stai? Mănânci acasă? Cum faci cu menajul? Povestește-mi totul, dragule. Nu suport să nu mai știu nimic despre tine...” Cuvintele dintr-o scrisoare mai veche de la mama lui, din perioada în care încă îi scria la post-restantul din Buenos Aires, îi răsăriseră în minte pe când urca scările. „Da, în sfârșit, pot spune că am o casă”, îi răspunsese în sinea sa, cu gândul la numeroasele reproșuri pe care i le adresase ani în șir, acuzându-l că n-o ținea la curent cu noutățile. „Te rog din suflet, Wincenty, dragule, scrie-mi, scrie-mi,

răspunde-mi imediat.“ „Iarăși am rămas fără vești de la tine, ceea ce mă supără teribil.“ „Te rog, scrie-mi câteva cuvinte. Ți-e așa de greu să-i scrii câteva cuvinte mamei tale?“ „Te implor, câteva cuvinte. Îmi doresc atât de mult să te revăd. Cât voi trăi, este singurul meu vis.“ „Te rog, Wincenty, doar câteva vorbe. Ce suferință mai mare pentru o mamă decât să nu mai știe nimic despre copilul ei!“; „E oare posibil să-ți uiți cu totul propria mamă?“ Când plecase de la Varșovia, îl pusese să jure că-i va scrie săptămânal. Până în 1938, ea îi trimisese cu regularitate mai multe scrisori pe lună, însă Vicente nu-și ținuse promisiunea decât în primul an de ședere la Buenos Aires. 1929, 1930, 1931. Anii treceau și Vicente blestema reproșurile mamei sale ori de câte ori mai primea o scrisoare. 1932, 1933, 1934. Apoi, aceleași reproșuri începuseră să-l amuze și, împreună cu Ariel, le luase de câteva ori în derâdere. 1935, 1936, 1937. Ajunsese să le trateze cu indiferență. 1938, 1939, 1940. Cine ar fi crezut că acum, de trei ani deja, avea să vină rândul lui să-și facă griji că nu primea destule vești de la ea...

Nici nu deschisese bine ușa, că, de parcă ar fi vrut să confirme sentimentul de bine trăit de tatăl lor la intrarea în imobil, Martha și Ercilia, cele două fiice ale lui Vicente, în vârstă de patru și de șase ani, fugiseră spre el și i se aruncaseră în brațe.

– Bună seara, domnule căpitan!

– Mama, mama! A venit domnul căpitan!

Rosita, instalată pe ultimul model de balansoar fabricat de tatăl ei, îi citea o poveste lui Juan José, fiul lor care încă era un bebeluș grăsun. După ce ridicase privirea ca să-i arunce un zâmbet, revenise liniștită la pagina din Horacio Quiroga unde rămăsese. Vicente fusese cel care se apropiase pe la spate, o cuprinsese în brațe și o sărutase pe ceafă. Rosita își pusese mâna peste a lui și i-o apăsase puternic pe umărul ei – strângându-și, în același timp, fiul la piept.

– Munciți... Munciți și gândiți-vă că scopul la care țintesc eforturile noastre – fericirea noastră, a tuturor – este mult superior oboselii fiecăruia dintre noi. Oamenii numesc asta „ideal“, pe bună dreptate. Nu există altă filosofie în viața unui om sau a unei albine.

Rosita terminase de citit scurta poveste a lui Quiroga și se ridicase în picioare. Își lăsase fiul pe covor, îi spusese fiicei mai mari să-și termine pagina de caligrafie, fiicei mai mici să se joace puțin cu fratele ei, după care se dusesse la bucătărie ca să pregătească cina. Spre deosebire de soțul ei, Rosita avea trăsături puțin grosolane, puțin lăsate – dar deosebit de blânde. Privirea și surâsul ei lăsa să se întrevadă o tandrețe simplă, lipicioasă, umedă ca un sol fertil. Rotunjoară, avea acea frumusețe atât de respinsă în zilele noastre, dar atât de apreciată între Renaștere și secolul al XIX-lea: frumusețea pe care o au doar femeile oarecum solide, cu umerii lăsați, cu sâni mici și piele albicioasă. Cum îi spusese Vicente, cuprins de un acces de lirism a doua zi după ce o cunoscuse, lui Ariel: „Privirea ei era atât de dulce, încât pistruii păreau întotdeauna lacrimi de bucurie plutindu-i pe obraji“. Rosita și Vicente erau extrem de diferiți, dar aveau în comun o fragilitate vagă, palidă și tăcută, care trăda faptul că fuseseră foarte iubiți în copilărie. Această apropiere făcea din cei doi un cuplu îndrăgostit și totodată fratern. De altfel, atunci când León, fratele mai mare al Rositei, pe care-l cunoscuse într-o sală de milonga¹ din cartierul dubios Pompeya, îl invitase la cofetăria Ideál, un salon de ceai șic, ca să i-o prezinte pe sora lui, Vicente se îndrăgostise pe loc de ea, cu o iubire atât de simplă și de puternică – altfel spus, atât de pură –, încât știuse că totul va fi bucurie și ușurătate alături de ea atunci când, după câteva luni, tatăl ei îi acordase mâna fetei.

Cu toate acestea, la început Pini Szapire, tatăl Rositei, nu-l văzuse cu ochi buni pe acel pretendent polonez abia venit la Buenos Aires. „E prea bine îmbrăcat ca să fie cinstit“, asta îi spusese soției lui în acea seară de duminică toridă când Vicente făcuse prima vizită la casa familiei, aflată lângă fabrica de mobilă din lemn pe care Pini Szapire o deschisese cu treizeci de ani în urmă, imediat ce pusese piciorul în Argentina. Dorința de a se mărita a Rositei, fiica pe care o iubea cel mai mult, îi învinsese până la urmă reținerile. În ce-l privea pe Vicente, acesta abia dacă observase unda de dispreț cu care îl trata viitorul lui socru la început. Încadrat de foarte tânăr ca ofițer în armata poloneză, nu-și dusesse până la capăt studiile de drept pe care le începuse la Universitatea din Varșovia, dar ajunsese la Buenos Aires dotat deja, în pofida sărăciei, cu un sentiment de superioritate care-i permitea să facă pe dandy-ul fără să se străduiască deloc. Bunicii lui

Vicente se mutaseră din ștetl la Chełm, iar părinții lui abandonaseră Chełmul (unde tatăl său făcuse avere din comerțul cu lemn prețios) în favoarea Varșoviei pe când el avea doisprezece ani. Nașterea într-o familie bogată și viața în capitală îl ajutaseră să depășească acel complex de inferioritate pe care-l disprețuia la majoritatea copiilor din rândul poporului ales și îi dăduse curajul, la optsprezece ani, puțin după decesul tatălui său, să se înroleze în armata poloneză, unde făcuse cunoștință cu Ariel și unde nu-i luase mult să avanseze de la simplu soldat la tânăr ofițer.

La finalul Primului Război Mondial, Polonia se străduia să devină o țară. Pe teritoriul ei circulau cinci monede diferite, se aplicau nouă sisteme juridice, iar toate disputele teritoriale cu vecinii se transformaseră în mici războaie: războiul polono-ucrainean, războiul polono-lituanian și războiul polono-cehoslovac. După cum prevăzuse Churchill, nici nu se încheiase bine războiul gigantilor, că începuse războiul pigmeilor. Într-o primă etapă, mareșalul Piłsudski, față de care Vicente nutrea o admirație sinceră, plecase de la premisa că Polonia avea să se înțeleagă mai bine cu bolșevicii decât cu un imperiu rus renăscut și, ignorând presiunile Antantei Cordiale, care căuta să-l atragă în ofensiva contra Uniunii Sovietice, salvase în 1919 guvernul lui Lenin. Schimbase însă tabăra foarte repede și se aliase cu Ucraina împotriva acelorași sovietici. Și așa, în 1920, după ce își condusesse legiunile la pierzanie în Primul Război Mondial, când în Franța și în Anglia era privit drept un aliat nesigur, care ducea Polonia la dezastru, iar în Rusia era considerat o slugă a Aliaților, care avea să aducă imperialismul și ruina, atunci când cariera lui catastrofală urma să se sfârșească, în opinia tuturor, prin prăbușirea Poloniei, Piłsudski, aplicând o strategie neconvențională în bătălia pentru Varșovia, pusese capăt înaintării sovietice. De fapt, planul lui Piłsudski părea atât de naiv, atât de amatoristic, încât ofițerii superiori și experții din propria lui armată își amintiseră de lipsa de pregătire militară a superiorului lor. Când o copie a acestui plan căzuse în mâinile sovieticilor, generalul Tuhacevski însuși crezuse că era vorba de o înșelătorie și alesese să-l ignore. În zorii zilei de 15 august 1920, armata mareșalului – deja părinte al patriei – Josef Piłsudski găsisse o fisură în desfășurarea forțelor ruse, se infiltrase printre liniile lor, rupsese frontul și ucisese mii de soldați. Înaintarea sovietică se

oprise și nu avea să mai pornească vreodată. Tocmai avusese loc ceea ce mai târziu avea să se numească „miracolul de pe Vistula“.

Sovieticii își plătiseră scump greșeala. În acea dimineață, Armata Roșie suferise una dintre cele mai grele înfrângeri din istoria ei, iar Piłsudski devenise, alături de Alexandru cel Mare, de Iulius Cezar, de Frederic al II-lea, de Nelson și de Napoleon, un mare geniu militar. Se spune chiar că un tânăr ofițer din cadrul Misiunii franceze din Polonia, Charles de Gaulle, a adoptat unele lecții învățate în cursul războiului sovieto-polonez și din cariera acestui politician fantast...

Vicente luase parte la acest ultim război. De când venise în Argentina, ca să simplifice istoria aventurilor lui trecute, spunea numai că-l ajutase pe Piłsudski să elibereze Polonia. Îi plăcea la nebunie să povestească, mai ales Erciliei, ca s-o facă să râdă, că atunci când fusese avansat la gradul de căpitan și războiul era pe punctul de a fi pierdut, își luase tălpășița și că singura medalie pe care o primise se datorase faptului că, dintre miile de militari care fugiseră, el fugise cel mai repede. De ce prefera Vicente Rosenberg să-și minimalizeze realizările în loc să se laude cu ele? Și din ce cauză nu dorise să-și continue cariera de ofițer și să urce treptele ierarhiei militare? Nici el n-ar fi putut spune. Nici câmpul de bătălie, nici Piłsudski, eroul tinereții, nu întruchipaseră speranțele nutrite de sufletul său de adolescent. La sfârșitul războiului, deși victorios, se întorsese la Varșovia învins.

Gustawa Goldwag, mama lui, îl convinsese imediat să se înscrie la universitate, la drept. Bernard, fiul ei mai mare, pe care toată lumea îl numea Berl, tocmai își termina studiile de medicină, iar Gustawa, ca orice mamă evreică adevărată, visa să aibă un fiu doctor și unul avocat. Vicente însă visa la alte orizonturi, mai îndepărtate și mai vaste decât i-ar fi putut oferi bătrânul continent, marcat deja de semnele urgiei ce avea să vină. În plus, deși îi plăcea să facă glume despre evreii din ștetluri, simțindu-se el însuși antisemit uneori, suporta cu greutate antisemitismul compatrioților lui polonezi. Cum să suporti ca niște tineri flușturatici, mândri de puritatea lor etnică poloneză, să-și bată joc de tine, care ai luptat alături de mareșalul Piłsudski ca să le eliberezi patria? Vicente își aducea aminte de copilăria petrecută la Chełm. Îi reveneau în minte ironiile pe care le suferise la

școală, când profesoara le ceruse elevilor să-și povestească vacanțele de vară în câteva rânduri, iar el predase lucrarea scrisă în idiș, în loc de polonă. Pe vremea aceea cunoștea perfect cele două limbi, dar nu știa încă pe care trebuia s-o folosească la școală. Când se întorsese acasă cu ochii în lacrimi, până și Berl, fratele lui mai mare, și Rachel, sora lui mai mare, râseseră de greșeala pe care o făcuse. Vicente își mai amintea și de strada pe care locuiseră, de vecinii lor, de cartierul lui din Chełm unde toată lumea vorbea idiș, incapabil să uite că și el vorbea această limbă care, încetul cu încetul, îi devenise străină la Buenos Aires. Își aducea aminte chiar și de acel sentiment unic pe care îl trăise câțiva ani mai târziu, după ce ajunseseră la Varșovia, când primiseră vizita acelor veri care locuiau la Hrubieszów și care purtau kippa și perciuni și continuau să se îmbrace în negru din cap până în picioare: sentimentul că nu doar el însuși, ci și fratele lui mai mare, sora lui, până și mama lor încetaseră să mai fie evrei. De atunci, în pofida amintirilor, acest sentiment nu făcuse decât să se adâncească. „Ce ne face să simțim un lucru mai curând decât altul? Ce ne face să spunem despre noi înșine, uneori, că suntem evrei, argentinieni, polonezi, francezi, englezi, avocați, medici, profesori, cântăreți de tangou sau fotbaliști? Cum se face că uneori afirmăm despre noi cu atâta tărie că nu suntem decât un singur lucru, ceva simplu, solid și imuabil, un lucru pe care-l putem cunoaște și defini printr-un singur cuvânt?” De când plecase din Polonia, ca atâți alți exilați, Vicente își punea adesea aceste întrebări. Iar dacă le găsea uneori răspunsuri – multe, prea multe răspunsuri! –, nu reușea în ruptul capului să accepte unul drept soluția autentică. Începuse să simtă o admirație fără margini pentru Piłsudski pe când avea numai cincisprezece ani, iar tatăl lui murise din pricina unui infarct. Nu avea nici o îndoială că se înrolase ca să afirme că era mai mult polonez decât evreu sau mai mult polonez decât comunist, cum era logodnicul acela al surorii lui, pe care îl detesta. Poate că în acel moment, la ieșirea din Primul Război Mondial, visase și el, la fel ca mulți alți tineri liceeni polonezi, la o Polonie puternică și liberă. Poate că atunci când se decisese să părăsească Polonia o făcuse pentru că se simțise trădat de Piłsudski, acest tată adoptiv, acest erou al unei întregi generații care hotărâse brusc să se retragă din politică. Sau poate că de vină erau insultele antisemite încasate la universitate. Ori poate că voia să părăsească Europa ca să descopere America sau să fugă din calea mizeriei ce urma să se abată asupra Lumii Vechi. Poate că era chiar mai simplu și că plecase de

la Varșovia așa cum se pleca pe vremea aceea, gândindu-se că o să facă avere și o să se întoarcă acasă, c-o să-și revadă mama, sora, fratele. Poate că atunci când plecase nu-i trecuse nici o clipă prin cap că nu se va întoarce, că n-o să-i mai vadă niciodată.

Oricum ar fi stat lucrurile, în 1928, când plecase din Polonia împreună cu prietenul său, Ariel Edelson, mai întâi la Amsterdam, apoi la Paris, apoi la Bordeaux, de unde luaseră pachebotul ce avea să-i ducă la Buenos Aires, Piłsudski deja se răzgândise și își începea o a doua viață politică la conducerea Poloniei, iar mișcările antisemite dispăruseră pentru câțiva ani – puțini – din universitățile varșoviene.

Vicente Rosenberg ajunsese în Argentina în aprilie 1928 cu foarte puțini bani în buzunar și cu o scrisoare de recomandare din partea unchiului său pentru Banca Poloniei de la Buenos Aires (aceeași unde un alt polonez, Witold Gombrowicz, avea să lucreze cincisprezece ani mai târziu). În loc să se angajeze la bancă, începuse foarte repede să lucreze pe unde se nimerea și să se ocupe de mici afaceri, mai mult sau mai puțin îndoielnice, care îi permisese să se transforme într-un tânăr nu bogat, dar cochet și galant. Învățase să danseze tangou, începuse să frecventeze localurile de milonga cu Ariel și cu Sammy, care i-l prezentase pe León, fratele mai mare al Rositei, care i-o prezentase pe viitoarea lui soție.

Părinții Rositei sosiseră la Buenos Aires împreună cu cele două surori mai mari, Olga și Esther, și cu fratele ei, León, în 1905. Rosita fusese prima dintre frați care se născuse în Argentina și ajunsese repede fiica preferată a tatălui lor. La optsprezece ani, când terminase liceul, nu-i fusese greu să-l convingă s-o lase să-și continue studiile, înscriindu-se la Facultatea de Farmacie din La Plata. Intra în anul al doilea când León îi povestise despre Vicente. Inițial, ezitase să lase baltă totul pentru această primă iubire. Știa că dacă renunța la studii, o aștepta o viață de casnică și se temea că aceasta nu va fi foarte diferită de cele ale mamei și surorilor ei (și ale miilor de generații de femei care le precedaseră), și totuși abandonase facultatea; chiar mai mult decât să devină o casnică, Rosita se temea că ar putea pierde ceea ce romanele pe care le citise și majoritatea prietenelor ei numeau el *hombre de tu vida*, „bărbatul vieții tale“. Nu în ultimul rând, Vicente nu

semăna cu soții surorilor sau cu tatăl ei: Vicente făcuse studii și își alegea hainele cu un gust desăvârșit; îi plăcea să danseze, să discute, să joace și să se bucure ca și cum viața ar mai fi avut și alt scop decât să faci copii și să ajungi un negustor prosper.

Rosita provenea dintr-o familie care, deși la fel de bogată precum cea a lui Vicente (bunicul ei, fabricant de trabucuri, își trăise clipa de glorie în anii '60 din secolul al XIX-lea), era relativ incultă și nu-și abandonase ștetlul de pe lângă Kiev decât cu puțină vreme înainte de nașterea ei. La fel ca în cazul studiilor de farmacie, tânăra vedea în Vicente promisiunea noutății, a unei schimbări radicale, definitive, care s-o scoată pentru totdeauna din universul fabricii de mobilă în care trăise.

Tatăl ei, Pini Szapire, nu se înșelase. Neîncrederea lui față de acest dandy polonez nu venea neapărat din faptul că, în ciuda hainelor lui frumoase, acesta era mult mai sărac decât ei, ci fiindcă văzuse în el ceva asemănător cu ceea ce văzuse și Rosita. Bătrânul nu dorea să-și piardă fiica favorită, prima care își exprimase dorința să meargă la facultate, prima din familie care, spera el, avea să devină „cineva“, care ar fi putut alege un medic, un avocat sau un arhitect argentinian de familie bună în locul unui șmecher polonez șarmant. Tatăl Rositei cedase până la urmă, iar ea se măritase și plecase în luna de miere în Uruguay, la Grand Hôtel Casino Carrasco. Rosita și Vicente petrecuseră o săptămână întreagă între ruletă, ringul de dans și plajă. Dansaseră mult, se iubiseră mult și jucaseră mult. Vicente adora deja postavul verde, însă nu suporta să piardă. Rosita știa să-l aline în diminețile de după nopțile când norocul nu-i fusese alături, ajutându-l să-și regăsească rapid veselia și surâsul.

Primii ani ai căsniciei lor au trecut repede, așa cum trec atunci când ești fericit, când ai trei copii în șase ani, când te muți de patru ori și când îți schimbi locul de muncă o dată la trei luni.

Pe scurt, în 1940 Vicente și Rosita se iubeau la fel ca la început. În continuare tânăr și frumos, Vicente se îngrijea cu aceeași atenție de aspectul lui exterior, dar acceptase să deschidă un magazin unde să vândă mobilele fabricate de socrul lui și devenise tată de familie – în timp ce Rosita devenise casnică. Vicente uitase de multă vreme idișul și învățase să

vorbească perfect în argentiniană. Cu excepția prietenului său Ariel, acum nimeni nu-l mai numea Wincenty; toată lumea îi spunea Vicente, iar el însuși se simțea, în sfârșit, mult mai argentinian decât evreu sau polonez.

În acea zi de vineri, 13 septembrie, după cină, în timp ce Rosita făcea ordine prin bucătărie, Vicente pregătise copiii de culcare. Le repetase aceeași poveste, pe care copiii lui, mai ales fiicele, căci fiul era încă prea mic ca s-o înțeleagă, adoraу s-o asculte înainte să adoarmă. Era o veche legendă evreiască – sau o legendă familială recentă –, conform căreia ei se numeau Rosenberg din cauza poetului german E.T.A. Hoffmann. Pe vremea lui Napoleon, când se luase decizia înscrierii evreilor în registrul civil, Hoffmann lucra ca asesor în administrația prusacă. Toți evreii fuseseră nevoiți să se înfățișeze la tribunal ca să li se dea un nume de familie, iar poetul german, care, din întâmplare, se ocupa chiar de înscrieri, inspirându-se probabil de la indienii Americii de Nord, le dăduse tuturor drept nume metafore romantice: Copac Aurit, Lumină a Zorilor, Pădure de Diamante – sau Rosenberg, Munte de Trandafiri.

– Dar, înainte, cum ne chema înainte, domnule căpitan?

Vicente abia își încheiase povestea când Martha, fiica cea mică, îi pusese pentru prima dată în seara respectivă această întrebare, atât de stranie și atât de logică în același timp.

– Cred că ne numeam Ben nu știu cum... Sau nu... nu, de fapt, cred că purtam prenumele tatălui... sau numele locului unde ne-am născut... sau, poate, pe cel al meseriei noastre... Recunosc, habar n-am, am uitat complet!

Cum Ercilia, cealaltă fiică, îl îndemna insistent să încerce să-și aducă aminte, Vicente le spusese că avea s-o întrebe pe bunica lor, care, așa cum știau, rămăsese în Polonia; dacă nici ea nu reușea să-și amintească, atunci cu siguranță că va găsi pe cineva din familie care să știe. Apoi se ridicase și stinsese lumina.

– V-am promis, o să-i scriu și o s-o întreb.

Vicente depusese câte un sărut pe fruntea fiecărei fete și pe a fiului său, care deja dormea, și ieșise din camera copiilor. Pe culoar, se întorsese spre lumina care se strecura prin ușa întredeschisă a bucătăriei, dar, în loc să parcurgă cei câțiva metri care-l despărteau de soția lui, se sprijinise cu spatele de zid și rămăsese o clipă singur în penumbră, căzut pe gânduri. Reflectase la ceea ce le spusese copiilor. Era puțin supărat pe el însuși: știa că, probabil, nu va putea să-și țină promisiunea. În fine, știa că și-ar fi putut ține promisiunea de a-i scrie mamei lui ca s-o întrebe despre numele pe care-l purtaseră înainte de Rosenberg, dar era convins că nu va primi nici un răspuns.

Se temea că n-o să-i răspundă, căci, de câteva luni, mama lui nu-i mai răspunsese la scrisori.

Gen muzical original din regiunea Río de la Plata, unde Argentina se învecinează cu Uruguayul. A cunoscut cea mai mare popularitate la sfârșitul secolului al XIX-lea.

A doua zi (nu aceea a doua zi de după ziua de vineri, 13 septembrie 1940, când le povestise copiilor pentru a mia oară istorioara cu E.T.A. Hoffmann, nici a doua zi de după a doua zi ce urmasse acelei zile, nici a doua zi de după vreo altă zi, ci o a doua zi, mai curând, o a doua zi simultan precisă și neprecizată, certă și incertă, dacă preferați), Vicente plecase de acasă cu un pas hotărât. Ca orice bărbat, vreau să spun, ca toți bărbații, uneori începea ziua cu dreptul, alteori cu stângul, iar pașii lui puteau varia, în funcție de situație: grijulii, ezitanți, discreți, efemeri, grăbiți sau, ca în ziua aceea, pași hotărâți. În acea zi, în acea a doua zi generală și bine definită în același timp, ceea ce-l motiva era așteptarea unui grup de candidați în urma anunțului pe care-l publicase în El Mundo în ajun. Ajuns la magazinul lui de mobilă, Vicente nu se mirase, așadar, când găsise doi bărbați tineri, unul blond și unul brunet, plus un tip cu barbă, vizibil mai în vârstă și jenat, așteptându-l în fața ușii. Ridicase paravanul de fier și-l lăsase să intre mai întâi pe bărbatul în vârstă în magazinul întunecos, mai mult lung decât lat, unde expunea mobila socrului. Nu-l invitase primul fiindcă ar fi crezut că atitudinea jenată a omului l-ar fi făcut mai potrivit pentru angajare, ci, din contră, pentru că era aproape sigur că-l va respinge. Ceea ce și făcuse, după ce-i ascultase timp de vreo zece minute enumerarea posturilor de vânzător pe care le ocupase în ultimii treizeci și cinci de ani. Tipul, așa cum o recunoștea el însuși, se ocupase practic de orice: produse de înfrumusețare, produse de curățenie, cărți, ceasuri, produse pentru animale, peruci, încălțări, bijuterii și chiar mașini. Vânduse aproape tot ce se putea vinde, cu excepția mobilei.

– Tocmai.

– Tocmai?... Dar... tocmai... tocmai ce?

– Tocmai, aici vindem mobilă.

Bărbosul înconjurase magazinul cu privirea.

– Da, știu. Se vede...

– Ei bine: tocmai.

Bărbatul schițase un surâs nesigur. Nu știa dacă Vicente vorbea serios sau nu. Vicente se ridicase și-l condusesese la ușă, terminând scurt interviul, ca să ascundă faptul că nici el nu era prea sigur dacă spusese ceva comic sau nu.

Al doilea candidat era tânărul brunet. Nu era doar brunet, ca să spunem adevărul, ci foarte brunet. Adică foarte, foarte brunet. Era foarte, foarte brunet, așa cum celălalt tânăr era foarte blond. Era ceva insolit în contradicția absolută dintre culorile podoabei capilare și ale tenului celor doi bărbați, iar Vicente făcuse, fără voia lui, o scurtă pauză în care-i cântărise atent din priviri. Tânărul brunet își prezentase și el experiența profesională. Ocupase mai ales slujbe de chelner prin diverse restaurante, dar lucrase și într-o benzinărie, iar acum își dorea „să schimbe meseria“.

– Sunteți argentinian?

Tânărul îl privise ușor surprins și agasat, accentul îi trăda originea spaniolă.

– Nu, sunt de loc din La Coruña. Am venit la Buenos Aires acum șase ani. De ce?

– N-are importanță.

Vicente îl întrebase dacă avea telefon acolo unde locuia și își notase numărul, după care îl condusesese la ușă, spunându-i că o să-l sune. Ceea ce știa că nu avea să facă niciodată. Vicente privise lung în urma tânărului foarte, foarte brunet care traversase strada, se îndepărtase și apoi se întorsese, surprins de atitudinea neașteptată a acestui patron improbabil, și peste câteva clipe îl invitase înăuntru pe tânărul foarte, foarte blond. Tânărul foarte, foarte blond se așezase cu naturalețe în fața lui și îi mulțumise înclinând capul. Vicente îl studiase în tăcere: era pus la patru ace, avea buze subțiri și o mustață fină. Pe scurt, semăna cu el, doar că era mai tânăr cu zece-cincisprezece ani. Hotărâse pe loc să-i încredințeze postul de vânzător. Pe moment n-ar fi putut spune de ce îl alesese, dar avea ceva, dincolo de asemănarea fizică, ceva ce-i plăcuse enorm.

– Ați mai lucrat ca vânzător?

Tânărul înclinase din nou capul, dar nu răspunsese. Vicente insistase:

– Ați mai vândut mobilă?

Tânărul îi adresase un zâmbet superb, fără să scoată vreun cuvânt.

– Nu vorbiți spaniola, nu-i așa?

Tânărul negase din cap cu timiditate, arătând că pricepuse sensul întrebării. Vicente înțelesese și îl întrebase în germană dacă lucrase vreodată într-un magazin de mobilă.

– Nu, niciodată.

– Cu ce v-ați ocupat înainte?

– N-am muncit niciodată.

Tânărul blond îi adresase iarăși acel surâs magnific. Un surâs absolut dezarmant.

Îl chema Franz și era din Bremen. Fugise din Germania împreună cu părinții și ajunsese la Buenos Aires de trei săptămâni. Cu toate că părea să aibă între douăzeci și cinci și treizeci de ani, în realitate nu avea decât optsprezece. Vicente îl angajase pe loc. De a doua zi, tânărul se pusese pe treabă, adică se pusese pe așteptat eventuali clienți în pragul magazinului. Așezat în spatele biroului său, Vicente îl privea cum pierdea vremea pe marginea trotuarului. Se simțea mult mai liniștit acum, când avea pe cineva care să-l ajute să nu facă nimic. Clienții potențiali, după ce admirau vitrina, atrași de zâmbetul lui Franz, sfârșeau prin a intra în magazin și plecau, cel mai adesea, cu cumpărături care acopereau fără probleme salariul modest pe care i-l propusese și pe care tânărul se repezise să-l accepte.

Vicente se întreba câteodată de ce îl angajase sau, mai bine zis, de ce îl alesese atât de repede, la prima vedere. Abia ceva mai târziu, în dimineața zilei de luni, 9 decembrie 1940, când Franz lucra deja în magazin de trei săptămâni, iar zâmbetul lui atrăgea deja tot mai mulți clienți, Vicente începuse să-și pună problema, în premieră, dacă tânărul era sau nu evreu.

Din delicatețe, nu îndrăznise niciodată să-l întrebe. Dar în acea zi înțelesese brusc că, văzându-l, se gândise imediat: „Iată un tânăr german“. Și că-l alesese exclusiv din acest motiv. Înțelesese că-l alesese exact din același motiv pentru care peste câteva luni ar fi refuzat orice putea fi caracterizat de acest adjectiv.

În acea zi de luni, 9 decembrie 1940, ceva mai târziu, Ariel trecuse să-l caute pe Vicente ca să ia împreună prânzul la El Imparcial, un restaurant venerabil aflat nu departe de magazin. Se împlineau trei săptămâni de când Vicente lipsea de la reuniunile lor de vineri seara de la Tortoni și, după ce discutase cu Sammy, Ariel hotărâse că era momentul să afle ce-l apucase pe prietenul lor. Imediat ce intrase în magazin, după ce îl salutase pe tânărul Franz, care păzea ușa drept ca o lumânare, înarmat cu zâmbetul lui strălucitor, Ariel observase că Vicente avea un aer ciudat, ca și cum ceva evident și simultan imperceptibil îi alterase trăsăturile: o anumită oboseală părea să-l facă încă și mai distant, și mai evanescent decât era de obicei. Ariel nu scosese nici un cuvânt. Făcuse turul magazinului, privise mobilele noi, se întrebase cât o fi salariul noului angajat, apoi plecaseră pe jos spre colțul străzilor Victoria și Salta, unde se găsea restaurantul.

Ca întotdeauna la ora prânzului, centrul orașului Buenos Aires era zgomotos, plin de oameni grăbiți, de vânzători ambulanți și de femei îmbrăcate după ultima modă care intrau și ieșeau din magazine. Căii care trăgeau pubelele se intersectau cu mașinile și, în pofida căldurii infernale, aproape toți bărbații și majoritatea copiilor purtau costume și cravate, iar mulți, ca Ariel și Vicente, purtau pălării. Sala mare de la El Imparcial era foarte aglomerată, așa că fuseseră așezați la o masă din mijlocul localului, înghesuiți între alte mese de la care se auzeau conversații animate despre meciurile de fotbal din ajun (Boca Juniors, prima echipă din clasament, o învinsese cu 5 la 2 pe ocupanta locului secund, Independiente, adjudecându-și astfel titlul, deși mai erau încă două zile de campionat) sau despre încercarea Statelor Unite de a negocia cu țările din America de Sud un acord militar de apărare reciprocă împotriva unui eventual atac din afara continentului. Dar argentinienii nu aveau încredere în uruguayeni, uruguayenii simțeau că nu pot conta pe paraguayeni, paraguayenii se temeau de chileni, care, la rândul lor, îi priveau cu suspiciune pe

argentinieni... Pe scurt, eforturile diplomatice ale lui Roosevelt nu păreau să aibă șanse de succes.

Flămând, Ariel pusese mâna pe meniu și-i propusese lui Vicente să împartă o paella, dar Vicente era atât de concentrat la discuția despre politică a celor trei oameni de afaceri așezați la o masă alăturată, încât Ariel, fără să-i mai aștepte răspunsul, acceptase propunerea lui Gastón, chelnerul, și ceruse o porție de jambon și una de orez cu sos de cerneală de sepie pentru două persoane, stropite cu o sticlă de rioja. Vicente își mutase atenția dinspre masa celor trei oameni de afaceri și privirea îi căzuse asupra ziarului pe care-l lăsase din mână bărbatul singur care își bea cafeaua la masa din stânga lui. Întrebase printr-un gest dacă putea să-l ia și parcursese rapid secțiunea rezervată politicii externe. În afara știrilor despre demersurile diplomatice nord-americane, paginile erau ocupate cu informații despre situația din Grecia și din Pacificul de Sud. Îngrijorat, fără să ridice ochii din ziar, Vicente i se adresase prietenului său:

– Știi că eu nu prea citesc ziarele, dar tu... tu ai știut ceva? Vreau să spun, ai aflat despre ce se întâmplă la noi?

– La noi?

Ariel nu-l mai auzise de multă vreme vorbind despre Polonia în acești termeni.

– Da, la noi, îi răspunsese cu un zâmbet.

Vicente înțelegea perfect mirarea prietenului său. Nu era nevoie să clarifice această confuzie mărunță, căci se disipase dintr-o singură privire sub efectul complicității lor.

– S-ar părea că și la Varșovia au început să construiască un zid...

– Da, ca la Łódź. Au început s-o facă peste tot. Când nu înalță palisade, montează sârmă ghimpată. Iar la noi, la Varșovia, fac un adevărat zid!

Ariel citea toate ziarele. Ziarele argentinene, precum și cele câteva ziare europene și nord-americane care ajungeau la Buenos Aires, adesea cu săptămâni bune de întârziere. Avea și o serie de cunoștințe prin redacțiile marilor cotidiene din capitală, cum erau *Crítica* și *La Nación*, ca, de pildă, vărul lui, Alejo Muchnik, care scria pentru *La Idea Sionista*, unul dintre ziarele comunității evreiești din Buenos Aires. La începutul verii australe a anului 1940, mulți auziseră vorbindu-se despre măsurile antisemite luate de naziști pentru a expropria bunurile evreilor, apoi pentru a-i închide în anumite imobile, dar și despre primele convoaie trimise în Guvernoratul general al Poloniei, despre ghetoul din Łódź și despre zidul ce începea să fie ridicat pentru izolarea cartierului evreiesc al Varșoviei. Nimeni nu știa însă ce însemna cu adevărat viața în interiorul ghetourilor. Cât despre Vicente, deși evreu și polonez, era chiar mai puțin informat decât restul lumii, până și în comparație cu argentinienii născuți în Argentina care nu pusese niciodată piciorul în Europa. Aflase, desigur, că în luna septembrie 1939 germanii invadaseră Polonia. Nu ignora nici faptul că germanii erau la fel de tenaci ca polonezii și ca rușii în profundul lor antisemitism istoric, care căpătase însă o teribilă dimensiune instituțională după 1933. Cu toate acestea, până atunci nu se lăsase convins că mama și fratele lui, care locuiau încă la Varșovia, și sora lui, care reușise să fugă în Rusia împreună cu soțul ei, s-ar fi aflat într-un pericol real. Zidul pe care tocmai îl construiseră germanii pentru a-i izola pe evreii din Varșovia delimitase o zonă nu mai mare de trei kilometri pătrați, unde urmau să trăiască peste patru sute de mii de persoane. Patru sute de mii de oameni pe doar câteva străzi. Patruzeci la sută din populația orașului în patru la sută din suprafața sa. O sută douăzeci și opt de mii de locuitori pe kilometru pătrat. Cu alte cuvinte, o densitate de șase ori mai mare decât în centrul Parisului intramuros de astăzi. O densitate de trei ori mai mare decât cea de la Dacca, orașul cel mai aglomerat din lume.

Într-o primă etapă, germanii îi obligaseră pe toți evreii care locuiau în diferite cartiere ale Varșoviei să se mute în ghetou. Apoi le venise rândul tuturor evreilor din satele din împrejurimi. Străzile erau pline de oameni. Cei mai mulți trăiau claie peste grămadă. În doi ani aveau să moară, de frig și de foame, o sută de mii de oameni în acest infern suprapopulat. O sută de mii aveau să piară înaintea deportărilor și a execuțiilor, înainte de a începe

transferul lor, cu miile în fiecare zi, în acele lagăre unde naziștii urmau să transforme moartea într-un mecanism industrial.

Înainte de izbucnirea războiului, Vicente refuzase sistematic să citească știrile din Europa. Preferase întotdeauna să nu discute despre ele. Iar în timpul războiului ciudat, dintre lunile septembrie 1939 și mai 1940, putea fi auzit spunând adesea că toate poveștile astea erau niște exagerări și că ziarele „mințeau puțin“, fără nici o îndoială. Ulterior începuse să se gândească, fără s-o spună neapărat prietenilor, că oricum nu folosea la nimic să fii informat: ce puteai face de la douăsprezece mii de kilometri distanță? Cât despre ideea de a se întoarce în Polonia ca să se înroleze, să fim serioși, îl păcăliseră o dată, nu avea de gând s-o ia de la capăt. Se bătuse în război și ajunsese chiar căpitan în armata poloneză. Dar văzuse prea bine la universitate cum îi mulțumiseră camarazii lui pentru eliberarea patriei: cu insulte, numindu-l „evreu“, de parcă asta l-ar fi împiedicat să fie polonez. În aceste condiții, ce sens mai avea să se întoarcă și să se lupte pentru ai lui? Care mai erau acum „ai lui“? În 1940, poate că Vicente nu știa dacă era evreu sau polonez, dar știa că nu mai era suficient de polonez pentru a intra în luptă, așa cum o făcuse altădată, ca să-și apere țara.

– O ții minte pe Deborah?... Ba da, știi, prietena soră-mii care s-a măritat cu Nathan, dentistul din Poznań... I-a scris că apartamentul le-a fost rechiziționat și că acum locuiesc doisprezece în aceeași cameră...

Vicente își asculta prietenul povestindu-i câteva noutăți culese de ici-colo despre viața din ghetou. Potrivit lui Ariel, oamenii se temeau de izbucnirea unor epidemii, se vorbea de tuberculoză, de tifos, ba unii spuneau chiar că nemții hotărâseră să-i înfometeze pe evrei. Vicente îl ascultase fără să scoată nici un cuvânt, dar cu o tristețe infinită, o disperare silențioasă pe care Ariel nu întârziase s-o observe.

– Ești în regulă, Wincenty?

Vicente răspunsese printr-o ridicare din umeri. Terminaseră orezul și-și băuseră cafelele. Odată ieșiți din restaurant, privirea lui Ariel se oprise din nou pe chipul prietenului său.

– Ești sigur că te simți bine? Spune-mi dacă te pot ajuta. Nu știu, ai un aer puțin...

Vicente nu-l lăsase să-și termine fraza. Îl liniștise cu un gest aproape imperceptibil din cap și o luase către magazinul lui. Ariel îl urmărise cu privirea având sentimentul că totuși se întâmplase ceva, că exista un motiv anume pentru care în timpul mesei prietenul lui fusese încă și mai tăcut decât era de când începuse războiul.

Ariel îl văzuse îndepărtându-se fără grabă și dispărând după colțul străzii, apoi, neputincios, își aprinsese o țigară, se întorsese cu spatele și, tulburat în continuare de atitudinea prietenului său, pornise spre casă. Vicente își continuase drumul spre magazin cu aceiași pași lenți, copleșit de gânduri. Căci Ariel avea dreptate: se petrecuse într-adevăr ceva despre care Vicente nu-i spusese nimic, ceva despre care nu vorbise cu nimeni încă, ceva ce schimbase modul în care îl privea pe tânărul Franz și-l făcuse încă și mai sibilinic decât înainte. Ce nu-i spusese Vicente prietenului său? Că înainte de a se duce la magazin în acea zi de 9 decembrie 1940, un eveniment îi confirmase temerea pe care o nutrea de câteva săptămâni, această neliniște care-l îndepărtase de cafeneaua Tortoni și de prietenii lui, această aprehensiune plămădită din rarele știri care-l atingeau fără voia lui, auzite la radio, la cafenea sau la chioșcul de la colț: poștașul îi adusese o scrisoare de la Varșovia, cu plicul plin de timbre germane și de ștampile cu vulturul războinic, pe care recunoscuse imediat scrisul mamei sale.

Dragul meu,

Îți mulțumesc pentru dolari. Poate că ai auzit vorbindu-se despre marele zid construit de germani. Din fericire, am avut noroc și strada Sienna a rămas în interior, altfel am fi fost obligați să renunțăm la apartament și să ne mutăm. Așa, măcar am scăpat de confiscare. Viața nu e ușoară, dar ne organizăm. Problema este aglomerația. Au adus mulți evrei din alte cartiere, care umplu străzile de tristețe. S-ar putea spune că noi am avut noroc. Chiar dacă, la fel ca toată lumea, găsim cu greu de mâncare și haine. A trebuit să vând bijuteriile care-mi mai rămăseseră și paltonul de blană pe care mi l-a oferit tatăl tău când am împlinit patruzeci de ani. Îți

mai amintești? Trimite-ne tot ce poți. Fratele tău mai mare te îmbrățișează și îți cere să-i scrii.

Mama ta care te iubește

Vicente îi răspunsese imediat. În ciuda neliniștii teribile care-l bântuia, îi trimisese cuvinte ce se doreau încurajatoare. Îi propusese ceea ce-i mai propusese cu cinci ani, cu trei ani și cu doi ani în urmă, chiar înainte de izbucnirea războiului: să vină și ea în Argentina. De fiecare dată, în pofida pogromurilor din 1935 și 1936, în ciuda ascensiunii antisemitismului peste tot în Europa, ea refuzase. Refuzase pentru că Berl și Rachel nu voiau să părăsească Polonia, iar ea nu voia să se îndepărteze de ei. Vicente știa că i-ar fi fost imposibil s-o convingă pe sora lui, pentru că ea era măritată cu acel comunist care credea că va schimba lumea de mână cu rușii. Dar despre fratele lui mai mare, Berl, căsătorit cu o doctoriță care tocmai îi nascuse un fiu, credea că mama lor îl putea lămuri să se mute la Buenos Aires cu familia. Vicente nu reușea să înțeleagă de ce mama lui refuza să vadă că viitorul era aici, în America, nu în Europa. În cuvinte mai frumoase decât cele folosite odinioară, îi scrisese că știa că viața devenise tot mai dificilă, dar că spera că vor veni toți să întregască familia după război. Ea, Berl, soția lui, fiul lor și chiar și Rachel, care plecase în Rusia. Îi promisese că se va ocupa el de toate. De toate.

După prânz, Vicente își petrecuse după-amiaza la magazin, unde găsisese doi clienți, un bărbat singur și un cuplu cu copii. Cuceriti de zâmbetul lui Franz, cumpăraseră mai multe piese de mobilier. Fusesse o zi bună pentru afaceri, dar Vicente nu reușea să-și ia gândul de la mama lui. Detalii ale chipului ei, intonații ale glasului și anumite gesturi, ca, de exemplu, felul cum își aranja părul, îi reveniseră brusc în minte. Îl lăsase pe Franz să închidă și plecase acasă destul de devreme, însă pe drum se oprise la tejgheaua unei cafenele ca să recitească scrisoarea: „La fel ca toată lumea, găsim cu greu de mâncare și haine“. După aceea pornise iarăși agale, cu plicul în mână. „Ar fi trebuit să insist mai mult. Ar fi trebuit să-i repet încontinuu, săptămânal, în fiecare scrisoare. N-ar fi trebuit s-o las să rămână la Varșovia.“ Vicente ajunsese în Argentina în 1928, de aproape treisprezece ani. Fugise din Polonia din rațiuni complexe, variate, enorme,

teribile – motive care, după ce citise scrisoarea mamei lui, i se păreau dintr-odată absolut futele.

Când ajunsese acasă, Rosita băgase copiii în baie și tocmai începuse să pregătească masa. Vicente înconjurase cu privirea micul apartament unde locuiau de câteva luni. De ce acel salon mic, cu canapeaua lui mică și cu balconul lui mic, de ce acea sufragerie mică, cu masa ei rotundă din lemn întunecat și cu bufetul ei încă și mai sumbru, de ce acea bucătărie mică, a cărei gresie albă era înveselită de o friză din carouri albastre, de ce acel culoar îngust care ducea în mica încăpere a copiilor și la micul lor dormitor – de ce acel loc cu totul neînsemnat devenise primul loc din viața lui pe care-l considerase un cămin în adevăratul înțeles al cuvântului? Fără să caute un răspuns la această întrebare, chiar fără să conștientizeze faptul că și-o pusese, Vicente se întorsese către nevasta lui, care ieșise din bucătărie și se apropiase de el. O privise fără nici un cuvânt.

– Ți-e bine? Rosita observase că nu era în apele lui. Parcă ai fi...

În loc de răspuns, Vicente îi adresase un surâs aproape imperceptibil. Rosita îl ajutase să-și scoată sacoul și, așezându-l pe umeraș, văzuse scrisoarea ițindu-se din buzunar. Curioasă, luase plicul și studiasc scrisul atât de personal, atât de atent, al Gustawei.

– Ce ți-a scris?

– Nimic deosebit... o să ți-o traduc mai târziu.

Rosita nu insistase. Pusese scrisoarea pe o etajeră și, fără nici o vorbă, își luase soțul în brațe. Fără nici o vorbă, îl strânsese la pieptul ei. Fără nici o vorbă, îl sărutase pe frunte, pe pleoape, pe obraji. Apoi, cum copiii se pusese pe urlat, strigând după ea, îl luase de mână și îl forțase s-o urmeze în baie.

Martha, Ercilia și Juan José stăteau toți trei în cadă. Se jucaseră, se stropiseră și făcuseră lăcăraie peste tot. Lui Juan José îi intrase săpun în ochi. Surprinse de apariția tatălui lor, fetele tăcuseră imediat. Vicente se

aplecaseră la marginea căzii și le îmbrățișaseră. Rosita se întorsese la bucătărie, iar el își suflecaseră mânecile cămășii ca să se ocupe de Juan José.

– Ce-ar fi să mergem la Las Cuartetas, în loc să mâncăm acasă?

Apa era pe punctul să dea în clocot și Rosita, care deschisese deja cutia de carton cu ravioli, cumpărată de la fabrica de paste din colțul străzii, nu-și putuse ascunde o grimasă de nemulțumire la auzul propunerii. Martha și Ercilia, în schimb, înfășurate în prosoape, primiseră ideea cu chiote de bucurie, Juan José începuse să zâmbescă fericit din brațele lui Vicente, molipsit de entuziasmul surorilor lui, căci nu avea cum să înțeleagă despre ce era vorba, așa că Rositei nu-i rămăsese decât să se declare de acord, după câteva secunde, și să suradă la rîndul ei. Îi ajutase pe copii să se îmbrace, în timp ce Vicente se schimba, și, un sfert de oră mai târziu, părăseau imobilul din strada Paraná.

Căzuse noaptea și aerul începea, în sfârșit, să se răcorească. Rosita, Vicente și copiii se îndreptaseră către avenida Corrientes, pe care coborâseră odată cu mulțimea pestriță. La lumina felinarelor, a chioșcurilor și a zecilor de firme luminoase ale teatrelor și librăriilor, merseseră pe jos până la Las Cuartetas, pizzeria care se deschisese cu trei ani în urmă și care începea să-și clădească un renume. Vicente își purta fiul pe umeri, iar Rosita le ținea de mână pe cele două fete. Pe drum, Vicente îi făcuse rapid rezumatul scrisorii primite de la mama lui. Repetarea acelor cuvinte, oricât de dureroase, îl ajutase, dacă nu să uite vinovăția pe care nu va reuși niciodată să și-o șteargă din suflet, măcar să-și regăsească acea bună dispoziție pe care copiii i-o induseseră parțial când sosise acasă. Rosita îl liniștise, spunându-i că, cel puțin, primiseră în fine niște vești, că războiul nu avea să dureze la nesfârșit și că, într-o bună zi, ojalá, Gustawa avea să li se alăture la Buenos Aires. Vicente o aprobase. Știa că vorbele calde ale soției sale ascundeau și o serie de reproșuri. Cu câțiva ani în urmă, Rosita îi spusese că, dacă voia într-adevăr ca mama lui să se mute în America de Sud, trebuia să le scrie fratelui și surorii lui sau să se ducă s-o ia. Dar Vicente nu făcuse nimic. Mai mult, îi mărturisise că de când ajunsese în Argentina înțelesese că mulțumită exilului putuse, printre altele, să-și câștige independența, iar acum nu era convins că ar fi dorit să trăiască din

nou lângă ea. Pe cât de mult îl ușurase îndepărtarea de mama lui în 1928, pe atât îl chinuia astăzi distanța dintre ei.

În timp ce mergeau spre restaurant, Vicente și Rosita schimbaseră apoi subiectul. După ce discutaseră despre școala fiicei lor și despre învățătoarea pe care Vicente nu o considera „la înălțime“, Rosita își anunțase soțul că avea de gând, după ce fiul ei începea să meargă la școală, să-și reia studiile de farmacie pe care le întrerupsese odată cu căsătoria.

– De ce? Magazinul începe să ne aducă bani. Numai în după-amiaza asta am vândut o canapea și o masă de sufragerie cu opt scaune! Câștig destul de bine... Voi avea bani întotdeauna. N-ai de ce să-ți faci griji.

– Dar nu-mi fac griji! Pur și simplu vreau să-mi reiau studiile. Rosita își privise o clipă soțul în tăcere și, văzându-i tulburarea, adăugase pe un ton mult mai blând: Nu acum. Nu e urgent, nu mă grăbesc. Dar într-o zi... într-o zi, mi-ar plăcea... într-o zi...

Rosita nu-și încheiase propoziția. Nu era necesar, căci Vicente înțeleșese.

– Mi Rusita...

„Micuța mea rusoaică.“ Îi adresase un zâmbet plin de tandrețe când rostise această poreclă pe care i-o dăduse imediat după ce se cunoscuseră, schimbându-i o singură literă din prenume. Apoi, cum Rosita avea ambele mâini ocupate cu cele ale fiicelor lor, în loc să le despartă, apucase mâna fetei mai mari și toți cinci își continuaseră drumul, încă și mai uniți ca înainte. Traversaseră interminabilul bulevard 9 de Julio și, în fața pizzeriei, așteptaseră printre cei vreo douăzeci de bărbați la costum, cu cravată, care se înghesuiau să prindă un loc, după care stătuseră din nou la coadă la teighea. Înainte de a reuși să se așeze la una dintre măsuțele din marmură, comandaseră o musarela mare, o fugaza mică, trei porții de faină, o limonadă pe care fetele urmau s-o împartă și o sticlă de bere de un litru, marca Quilmes, din care Vicente avea să bea trei sferturi. Ca să le facă plăcere copiilor, Vicente începuse să vorbească despre vacanța de vară, deși mai erau trei săptămâni până atunci. Le propusese ca, în loc să meargă la Mar del Plata cu părinții Rositei, ca în anul precedent, să se ducă la

Piriápolis, în Uruguay. Cum cele două destinații erau la fel de propice pentru bucuriile copilăriei, adică pentru jocurile de plajă și activitățile menite să le umple timpul după-amiaza și seara, toată lumea primise ideea cu entuziasm.

– La naiba!

Vicente își pătase cravata crem și cămașa albă cu sos de roșii. Rosita pusese imediat mâna pe un șervețel ca să-l șteargă.

– Of, nu pot să cred! Ce-ți veni să te îmbraci așa de elegant când știai că mergem la pizza?

Fetele izbucniseră în râs, iar Vicente se justificase:

– Trebuie să fii întotdeauna bine îmbrăcat când ieși din casă. Să fii pregătit. Nu știi niciodată cu cine poți să te întâlnești...

Cum copilele îl priveau mirate, se întorsese către ele ca să explice:

– Pe lângă asta, este o dovadă de politețe față de toți necunoscuții cu care te intersectezi. E bine să le arăți că ai făcut un efort, un gest pentru ei. La fel ca atunci când mănânci frumos, nu o faci doar pentru tine...

Își luase cravata în mâini și, ca să le facă să râdă, adăugase:

– Nu doar ca să nu te murdărești... ci, mai ales, pentru celelalte persoane din jurul mesei.

Sosirea providențială a chelnerului cu două porții de zuppa inglese, cealaltă specialitate care asigura succesul localului, alături de pizza, pusese capăt cursului despre regulile etichetei în care se lansase Vicente – și pe care le încălcase primul, repezindu-se asupra unuia dintre deserturi și devorându-l pe jumătate ca un câpcăun. Foarte repede, toată lumea începuse să lucreze cu lingurițele prin boluri și râsetele izbucniseră din nou în jurul mesei.

Vicente abia își terminase partea de desert când îi mărturisise soției intenția ca, imediat ce magazinul începea să meargă „de la sine“, să caute un

furnizor bun de mobilă New Style, pentru a extinde oferta dincolo de mobilierul rustic fabricat de tata-socru.

– Nu înțeleg, mai devreme mi-ai spus că se vând din ce în ce mai bine.

– Da, și nu vreau în nici un caz să renunț la ele, dar... dar ar fi bine ca magazinul să devină mai... cum să spun?... Altceva. Vadul e bun, cu circulație bună, iar Franz mi-e de mare ajutor. Sunt convins că putem atrage o clientelă mult mai rafinată...

Rosita terminase zuppa inglese a copiilor cu un surâs pe chip: tatăl ei îi „deschisese” magazinul lui Vicente ca să-i ajute să trăiască mai bine. Era un cadou extraordinar, pentru care Vicente, prea orgolios, nu-i mulțumise niciodată așa cum ar fi trebuit. Pe de altă parte, îi făcea plăcere să audă că soțul ei dorea altceva, că dorea întotdeauna mai mult decât ceea ce viața (sau tatăl ei) îi ofereau. Acesta era motivul pentru care îl admira atât de mult, această grandoare divină, această ambiție naturală, cu care nu se lăuda niciodată, dar care îl stăpânea așa cum zgârcenia îi stăpânește pe avari.

– Cum adică, trebuie să mergem la petrecerea de bar mitzvah a fiului lui Esther?

– Da, duminica viitoare. Ți-am adus aminte de două ori săptămâna trecută.

– Da? Ești sigură?... Ce idee să ții în continuare sărbători din astea!

Când ieșiseră din pizzerie și o luaseră înapoi spre strada Paraná, Rosita îi amintise soțului ei de această obligație familială despre care știa precis că el o considera absurdă.

– Ce ți se pare așa de ciudat? E normal... suntem argentinieni, dar suntem puțin și evrei, nu crezi?

– Evrei?!... Dar nu mai facem nimic ca evreii... Până și părinții tăi, cu tot cu accentul lor gros să-l tai cu cuțitul, preferă să vorbească în spaniolă, nu în idiș! Și nu poartă niciodată kippa! Au uitat de mult gulașul, borșul de

sfeclă și gefilte fisch-ul! Nu mai mănâncă decât carne, pizza și paste, la fel ca noi, ca toți argentinienii!

Rosita preferase să nu continue această discuție inutilă. Își spusese de multe ori că se căsătorise cu un bărbat care, evreu sau nu, devenise rapid polonez și, apoi, la fel de repede, argentinian. Era încă unul dintre motivele pentru care îl iubea. În același timp, știa că oricum se va duce cu copiii la petrecerea de bar mitzvah a fiului surorii ei... și că era foarte posibil ca Vicente să se decidă, în ultimul moment, să li se alăture.

Juan José dormea deja liniștit în brațele tatălui său, iar Martha și Ercilia, fericite, mergeau în tăcere, ținându-se de mână; Vicente și Rosita continuaseră să discute despre nimicuri cotidiene, tachinându-se cu tandrețe, ca un cuplu pe care nimic nu l-ar putea despărți niciodată.

Vacanța de vară se petrecuse cu bine. Vicente, Rosita și copiii se întorseseră de la Piriápolis la Buenos Aires, iar viața își reluase cursul. Cursul... cursul... cum să-l definim? Cursul calm? regulat? familial? familiar? Nu. Viața își reluase inevitabil cursul. Inevitabil, Rosita se întorsese la curățenie, la bucătărie, la călcat rufe. Inevitabil, fetele reîncepuseră școala. Inevitabil, Vicente își reluase munca la magazinul de mobilă. Viața își reluase inevitabil cursul – dar ce importanță putea avea ceea ce se întâmpla la Buenos Aires, în acea lună de martie 1941, atunci când veștile primite din Europa erau din ce în ce mai grave?

La Piriápolis, de-a lungul lunilor ianuarie și februarie, Vicente începuse să citească zelos presa, iar știrile din Polonia reușiseră să-i transforme dragostea pe care o nutrise pentru această țară într-o ură adâncă, perfidă, mușcătoare, care începuse să-l macine pe interior și pe care, în sinea lui, fusese nevoit s-o recunoască, deși îi era încă greu s-o mărturisească în fața altora. Această ură pe care începea s-o resimți față de Polonia și față de polonezi, din motive încă inexplicabile (polonezii catolici sufereau la fel de mult ca evreii sub ocupația germană), o resimțea, încă și mai abitir, față de Germania și germani. În zilele noastre, nimic n-ar putea să pară mai firesc venind din partea unui evreu polonez. Pentru el însă reprezenta o răsturnare totală a situației. În ultimii ani de liceu, la Varșovia, Vicente descoperise cu adorație poezia germană. Nu doar pe Goethe, pe Schiller, pe Hölderlin, pe Novalis și pe Heine, ci și pe Mörike, pe Nikolaus Lenau, alături de alți poeți romantici minori. În 1924 se gândise chiar să-și continue studiile la Berlin. La vârsta de douăzeci și patru de ani, limba lui naturală, folosită în toate conversațiile, era polona, pe care o vorbea perfect, fără acel accent ușor cântat cu care venise de la Chełm la Varșovia, dar Vicente vorbea deja mai bine germana decât adevărata lui limbă maternă, idișul. În primul an de universitate, colegii îi ironizaseră adesea această aplecare pentru literatura și limba germană, pe care Vicente o apăra cu un patos european precoce, întrucât pasiunii pentru Germania i se adăuga o curiozitate amicală față de Franța, Italia, Spania sau Anglia. Putea discuta ore în șir despre particularitățile acestor țări, despre punctele forte ale fiecărei culturi. Totuși, în adâncul sufletului său, Polonia rămânea patria, iar Germania, un posibil paradis.

Din acel martie trist al anului 1941, Vicente avea să se urască pe sine de două ori: se detesta pentru că se simțise polonez și se detesta încă și mai tare pentru că își dorise să fie german. Nutrea o ură dublă față de el însuși, pe care sentimentul evreității n-avea s-o poată ostoi niciodată. „De ce am fost până acum copil, adult, polonez, soldat, ofițer, student, soț, tată, argentinian, vânzător de mobilă, dar niciodată evreu? De ce n-am fost niciodată evreu așa cum sunt astăzi – astăzi, când nu sunt nimic altceva?” Ca toți evreii, Vicente își asumase numeroase identități înainte ca naștii să-i demonstreze că una singură îl definea: aceea de evreu. La Varșovia făcuse parte din acea burghezie luminată care se săturase să aparțină poporului evreu, dacă asta însemna să te îmbraci tot timpul în negru și să fii puțin mai arhaic decât vecinul. Identitatea evreiască nu fusese nicicând atât de importantă pentru el. Și iată că, dintr-odată, a fi evreu rămăsese tot ce conta. „Dar de ce sunt evreu? De ce astăzi nu mai sunt și altceva? De ce nu pot să fiu evreu și să continui să fiu tot ceea ce am fost și mai înainte?”

Una dintre trăsăturile cele mai teribile ale antisemitismului este aceea că nu le permite anumitor bărbați și anumitor femei să înceteze de a se mai considera evrei, îi îngrădește în această identitate indiferent de voința lor – cu alte cuvinte, dă o sentință definitivă cu privire la ceea ce sunt ei. Vicente nu simțea că i se oferise ceva, că i se lărgise orizontul, că i se clarificase ce sau cine era. El nu-și spunea: „Ah, cel puțin acum știu că sunt evreu!” La fel ca mulți alți evrei, începea să înțeleagă că antisemitismul are nevoie de semiți ca să existe, că dacă un antisemit se definește tocmai prin faptul că este antisemit, el nu poate tolera pretenția unui semit de a nu se autodefini ca semit, fiindcă este.

Nu e o întâmplare că problema definiției precise a „evreității” pusese administrația nazistă în fața unor dificultăți neașteptate. Și nu din întâmplare, această problemă nu a fost niciodată rezolvată pe deplin. Oare un evreu necredincios este la fel de evreu ca unul care crede în Dumnezeu? Oare un evreu ai cărui părinți sau bunici nu sunt toți evrei este un evreu autentic? Putem admite existența unei „a treia rase”, ai cărei evrei „parțiali”, evrei „pe sfert” și evrei „pe jumătate și pe trei sferturi” sunt la fel de dăunători ca evreii „sută la sută”? Și ce este un evreu care nu arată ca un evreu, adică nu are un aer viclean, părul negru și nasul coroiat? Ce ne

facem cu evreii convertiți la creștinism sau cu evreii care s-au însurat cu nemțoaice ori cu evreicele care s-au măritat cu nemți? Necunoașterea acestei calități – sau, cum ar spune un antisemit (ori un evreu care are umor), a acestui defect – nu va împiedica totuși administrația nazistă să se aplece asupra modalităților de expropriere a evreilor, apoi de concentrare, apoi de deportare și, în sfârșit, de exterminare.

Nu este ușor să înțelegi de ce au simțit antisemiții germani, exact în acel moment al istoriei, nevoia nu doar să-i definească pe evrei, nu doar să-i exproprieze, nu doar să-i adune la un loc, nu doar să-i deporteze, ci și să-i distrugă pentru că erau evrei. Este însă de netăgăduit că naziștii nu ucideau evrei pentru că erau polonezi, bătrâni, inutili, blonzi, căsătoriți, celibatari, șchiopi sau pentru că le puțea gura. Îi omorau pentru că erau evrei. În 1941, a fi evreu devenise, prin grija celor care căutau să-i extermine, condiția fundamentală a milioane de persoane care, precum Vicente, nu acordaseră niciodată prea mare importanță acestei caracterizări, acestei apartenențe pe jumătate religioase, pe jumătate etnice și pe trei sferturi orice altceva. În 1941, a fi evreu devenise autodefinirea care excludea orice altă identitate. O identitate unică pentru milioane de indivizi și cea care avea să-i ducă la pierzanie.

Vicente reîncepuse să meargă la Tortoni în fiecare vineri, câteodată și sâmbăta. După ce închidea magazinul, se întâlnea cu prietenii lui. Acum, conversațiile cu Sammy și Ariel se învârtteau exclusiv în jurul subiectului pe care încercase atât de mult să-l evite înaintea verii: situația din Europa. În martie 1941, un prieten de-al lui Ariel, François Martin, un francez exilat la Buenos Aires, care lucrase la Ministerul Afacerilor Externe până ce mareșalul Pétain fusese numit în fruntea guvernului de către președintele Lebrun, îi povestise despre acea obsesie (la care naziștii tocmai renunțaseră, dar el n-o știa) de a trimite un milion de evrei pe an în Madagascar. Așa-numitul Madagaskar Projekt, elaborat de germani, în principal, în mai și iunie 1940, presupunea ca Franța să cedeze insula Madagascar Germaniei, care urma să se debaraseze de evrei organizând o insulă-ghetou, o rezervație de evrei, condusă de un guvernator de la SS, ai cărei locuitori ar fi putut servi drept ostatici pentru a asigura docilitatea camarazilor lor din America. Pe de altă parte, modul în care germanii

„vânduseră“ ideea Franței putea lăsa de înțeles că nu urmăreau altceva decât să creeze un stat evreu, și aceasta fusese interpretarea pe care François Martin i-o prezentase lui Ariel.

– De fapt, ceea ce vor să facă nemții nu diferă prea mult de ceea ce vrea să facă vărul tău Alejo în Palestina...

– Da, Sammy, numai că vărul meu și prietenii lui de la La Idea Sionista vor să plecăm în Palestina ca să fim împreună – și fericiți. Nu sunt sigur că asta este și intenția naziștilor...

– Da, poate, nu știu ce să zic... În orice caz, în ce mă privește nu-mi dau seama ce-aș putea face în fundul Africii, mai ales în compania unora ca voi!

Ariel primise cu un zâmbet cuvintele lui Sammy, apoi își reluase ideea:

– Nici eu nu m-aș vedea trăind vreodată într-o țară populată numai cu evrei. Dar nu asta e problema. Voiam să spun că e ridicol să-ți imaginezi așa ceva. Este absurd să vrei să ne definești așa. Tehnic, da, suntem evrei. Practic, nu suntem. Dacă mamele noastre sunt evreice, pentru unii înseamnă că suntem evrei, dar pentru alții nu înseamnă nimic. Gândește-te cât de ridicolă este definiția asta: dacă mă însor cu o fată goy, copiii mei nu vor fi evrei, dar, dacă ei, la rândul lor, oricât de goyim ar fi, se căsătoresc cu evreice, voi avea nepoți evrei! Nu e aberant?

Ca de obicei, Ariel avea o opinie foarte clară despre subiect.

– Așa, și?

– Atât și nimic mai mult. Dar e ceva groaznic. Ideea asta ascunde ceva monstruos.

– Nu văd ce... decât dacă mă gândesc la biata femeie care ar accepta să se mărite cu tine!

– Da, foarte amuzant... Ceea ce este monstruos este că dacă mama ta e franțuzoaică, italiancă sau spanioloaică, asta nu te transformă automat în

francez, italian sau spaniol, nu? Dar, dacă ești fiul unei evreice, pentru unii, vei fi inevitabil evreu, cu sau fără voia ta.

Sammy nu-și pusese niciodată prea multe întrebări despre propria-i identitate. O accepta fără să-i fie clar despre ce era vorba. Ariel, din contră, nu acceptase niciodată comentarii legate de persoana lui. Așa că a-i spune ce era el, fără drept de apel, ce va fi pentru totdeauna... Cei trei bărbați stăteau în picioare, în jurul unei mese de biliard aflate în sala din spate. Ariel și Sammy aveau tacuri în mână, pe când Vicente, sprijinit de un zid, își netezea borurile pălăriei cu gesturi pe cât de atente, pe atât de monotone.

– Și tu, Wincenty? Tu ce părere ai despre asta?

– Nu știu... E bizar, în ultima vreme, fără să pot spune de ce, mă simt tot mai evreu...

Sammy, căruia îi ieșise un carambol, se întorsese spre el intrigat. Ariel, la rândul lui, îl privise blând, așteptând urmarea. Dar, după ce dăduse glas acelui enunț enigmatic, Vicente tăcuse, așa cum i se întâmpla atât de des în ultima vreme.

– Te simți tot mai evreu?... Ce vrei să spui, mai exact?

– Îți amintești de Paweł, din armată?

Ariel încuviințase din cap, iar Vicente se întorsese spre Sammy să-i povestească:

– Mama lui Paweł era evreică și tatăl, creștin. Omul se simțea bizar, pentru că atunci când îl întrebai dacă era creștin spunea întotdeauna că nu, fără nici o reținere, dar la întrebarea dacă era evreu răspundea întotdeauna că nu, simțindu-se vinovat.

Vicente făcuse încă o pauză, ca și cum ar fi așteptat ca prietenii lui să-l ajute să-și clarifice gândurile. Sammy însă nu făcuse decât să schițeze un surâs și înconjurase masa ca să-și pregătească următoarea lovitură, iar Ariel își aprinsese o țigară, așteptând ca Vicente să continue. Vicente își privise

prietenul și, brusc exaltat, parcă îmbătat de frazele care i se formau în minte, își dezvoltase teoria pe un ton dintre cele mai stranii:

– E ca și cum în asta ar consta diferența. E ca și cum a fi creștin ar însemna să aparții unei haite unde nimeni nu dă doi bani pe ce simți, pe când a fi evreu ar însemna să accepți o origine, dar nu pentru a te regăsi împreună cu alții, ci pentru a fi singur și nefericit. E ca și cum această origine evreiască ar fi o valiză mare pe care suntem obligați s-o târâm după noi toată viața. O valiză mare, plină de manuscrise vechi, într-un alfabet ilizibil... în alfabetul ilizibil al unei limbi pe care nici măcar n-o mai vorbim! E ca și cum a fi evreu, nefiind o naționalitate, pentru că nu avem un teritoriu, ar ajunge să fie precum... precum o moștenire atât de grea... atât de mare... Ca și cum, odată născuți într-o țară străină, ar fi trebuit să ne convingem că teritoriul nu conta, ci că eram definiți de ceva mai puternic, mult mai puternic, dar și mult mai dureros, ceva de neclintit, care ne făcea identitatea ineluctabilă, irevocabilă. Și, pe de altă parte, cu neputință de împărtășit.

Sammy se opri din nou din joc. Asemenea lui Ariel, îl privea pe Vicente surprins de debitul verbal al acestuia. Vicente, din ce în ce mai febril, din ce în ce mai disperat, continuase, pe punctul de a izbucni în lacrimi:

– Și această identitate incredibilă, dureroasă, absurdă și incontestabilă în același timp, poartă totuși ceva minunat în ea... Un popor fără stat, o modalitate de supraviețuire croită pentru o comunitate autentică, dar o comunitate neclădită pe regi, pe o limbă, pe un teritoriu comun sau pe războaie purtate împreună... nici pe un Dumnezeu, ca să fim cinstiți, fiindcă aproape nimeni nu mai crede... ci doar pe câteva cărți și pe o grămăjoară de amintiri, din ce în ce mai șterse...

– Dar și pe ideea stupidă că cineva ne-a ales, nu? Pe ideea că un Dumnezeu ne-ar fi ales pentru ceva. Deși nimeni nu știe exact pentru ce.

Cu aceeași privire de posedat, Vicente îi prinsese brațul lui Ariel cu ambele mâini.

– Da, da, așa este! Exact așa! Suntem diferiți. Suntem diferiți în raport cu orice, suntem diferiți față de oricine. Suntem diferiți fără termen de

comparație. E singurul lucru care contează. Suntem singurul popor fără o armată, fără un stat. Și am fost aleși, dar n-am știut niciodată de ce am fost aleși. Am fost aleși doar ca să ne punem întrebarea de ce am fost aleși! Asta este! Suntem evrei. Eu sunt evreu. Dar nu știm ce înseamnă asta. Nu avem nici cea mai mică idee. Partea cea mai frumoasă și cea mai tristă, în același timp, e că nu vom înceta niciodată să ne întrebăm, dar nu vom ști niciodată.

Vicente își privise fix prietenul. Ochiul lui strălucea atât de puternic, încât Ariel, speriat de exaltarea lui, schițase un gest spre a-l calma. Fusesse însă nevoie de hohotul de râs brusc și zgomotos al lui Sammy ca să-l smulgă din acea stare de beție febrilă. Vicente zâmbise și își regăsise stăpânirea de sine. Aprinzându-și o țigară Commander, continuase pe o voce fragilă, ezitantă:

– Și... nu știu... cred... astăzi cred... că deși e frumos și trist, avem cu ce să ne mândrim.

Vicente dăduse drumul la brațul prietenului său din adolescență, dar Ariel, acum amuzat de această izbucnire, își trecuse mâna ca de urs peste umerii lui, ținându-l aproape. Sammy îi privea surâzător.

– Dar dacă reușesc să-i trimită pe toți evreii în Magadascar, ce ne facem? Cum o să ne mai diferențiem?... O să avem o țară și-o să fim la fel ca toți ceilalți, nu-i așa?

– Ma-da-gascar, îl corectase Ariel.

– Dacă reușesc, atunci va trebui să ne schimbăm. Va trebui să învățăm să fim evrei în alt fel, așa cum suntem polonezi sau ruși. Sau argentinieni. Așa cum suntem o mulțime de lucruri care, de fapt, nu sunt niciodată nimic cu adevărat. Lucruri care nu au nici o importanță, lucruri care trec așa cum trec anotimpurile...

După aceste cuvinte, mai apăsate, Vicente schițase minusculul lui surâs obișnuit, provocându-l pe Sammy să continue.

– Sunt de acord cu tine. Eu m-am simțit întotdeauna rus, am fost sigur că sunt rus... apoi, la șase luni de când ajunsese aici, mă convinsesem că sunt argentinian, nu rus. E ca la fotbal: când am venit, tata a găsit un apartament în cartierul Nuñez, așa că am ținut cu River. Acum sunt gata să mă bat cu oricine ca să apăr tricoul albastru cu auriu al celor de la Boca.

Vicente îi mulțumise pentru aceste cuvinte dând aprobator din cap și se întorsese spre Ariel:

– Și tu?

– Da, și eu sunt de acord cu tine. Aș putea spune același lucru, că nu știu mai nimic... Evreu?... Ne-evreu? Depinde dacă mama e prin preajmă sau nu!... Cât despre Madagascar, sunt sigur că va fi fără mine. E ca la petreceri: cel mai distractiv e să te duci la alea unde nu ești invitat.

Cei trei prieteni mai comandaseră câte un rând de gin, iar Ariel și Sammy își reluaseră partida de biliard, în timp ce Vicente își termina țigara. Profitând de faptul că Ariel ratase o lovitură, Sammy reușise trei caramboluri succesive, câștigând jocul. Ariel începuse să vorbească din nou în timp ce-i plătea cei treizeci de pesos pe care pariaseră.

– Înainte, în Grecia, și chiar la Roma, când pierdeai, era din vina zeilor. După aceea, creștinii spuneau că dumnezeul lor îi abandonase. Noi, evreii, pierdem de fiecare dată din cauza altora. Întotdeauna, e vina altcuiva. Pe bună dreptate, e ca și cum am da întotdeauna vina pe alții ca să ne demonstrăm nouă înșine că suntem unici. Că noi suntem cei aleși, fiindcă suntem singurii care suferă atât de mult. Și care gândesc atât de mult! În realitate, ne urăsc toți. Ne urăsc fiindcă ne invidiază, fiindcă sunt geloși pe suferința noastră. Vor să ne umilească fiindcă suntem cei mai năpăstuiți, pentru că suntem „extraordinar de disperați“.

Vicente îi aruncase o privire plină de afecțiune lui Ariel și trăsese concluzia:

– E adevărat. Fericirea noastră e consecința unei nefericiri extreme.

Wincenty, Wincenty al meu, sufletul meu, copilul meu,

Aici, totul a devenit complicat. Mulți dintre vecinii din imobil au murit în ultimele luni. Berl îngrijește bolnavii pentru câțiva zloți, dar majoritatea n-au cu ce plăti. Nu știu ce-o să se întâmple cu noi. Shlomo ne ajută cât poate, dar e greu și pentru el. Germanii nu mai vorbesc cu noi, ne tratează ca pe niște animale. Oamenii mor de foame pe străzi și nici măcar nu ne mai oprim când vedem câte un cadavru. Ieri am văzut pe fereastră o femeie care se învârtea în sus și în jos pe trotuar. S-a plimbat așa ore în șir, cu copilul ei mort în brațe. Plângea și urla, își strângea la piept copilul mort și li-l arăta trecătorilor. Sute, poate mii de oameni au trecut pe lângă ea, dar nimeni nu l-a văzut. Nimeni. Nimeni nu i-a văzut copilul mort. Era ca și cum n-ar fi existat. Ce bine că ești departe de aici, dragul meu Wincenty, și că sora ta a reușit să plece în Rusia.

Mama ta, care se gândește mereu la tine

Vicente primise scrisoarea, pusă la poștă în ghetoul de la Varșovia pe 6 septembrie 1941, în dimineața zilei de 13 octombrie. Se întâlnise cu poștașul când se întorcea de la școală, unde lăsase fetele. Urcase acasă și o citise în timp ce Rosita călca fără grabă hainele copiilor și Juan José se juca în pătuțul lui. Când terminase scrisoarea, privirea i se pierduse în hăul insondabil care se întindea dincolo de zidurile micului lor apartament. Rosita îi observase imediat tristețea și, timid, continuând să calce minuscula pijama a fiului lor, îl întrebese ce „povestea” mama lui.

– Spune-mi... ce povestește?

„Ce povestește?” Vicente o privise lung, în tăcere. Apoi, fără să se gândească, îi întinsese scrisoarea. Rosita zâmbise trist și-i șoptise un reproș blând:

– Doar știi că nu vorbesc polona...

Vicente se uitase la ea cu duioșie. Impresionat de bunăvoința sau de mila ei, își ceruse iertare. Apoi îi relatase conținutul scrisorii de la mama lui. O făcuse calm, lent, ca și cum ar fi vorbit despre vremea de mâine sau, mai

curând, despre cum a fost ieri, adică despre ceva lipsit de importanță și, concomitent, inevitabil. Îi spusese cu greutate că viața la Varșovia era tot mai aspră. Îi spusese cu greutate că mama lui era fericită că el era la Buenos Aires și sora lui, în Rusia. Îi spusese cu greutate că mama și fratele lui erau încă în viață. Îi fusese greu să-i spună toate acestea, foarte greu: făcuse un efort uriaș să înșire cuvintele unul după celălalt, să formeze din ele fraze și să i le împărtășească soției lui.

În momentul în care Vicente, cu prețul aceluiași efort intens și pe același ton monoton, îi povestise despre femeia care urla cu copilul mort în brațe, Rosita se oprise din călcat și se apropiase de soțul ei. În continuare așezat, Vicente lăsase scrisoarea să-i alunece din mână. Rosita îi luase capul în mâini și, în picioare lângă el, i-l apăsase pe pântecul ei.

În aceeași zi, la douăsprezece mii cinci sute de kilometri de Buenos Aires, nu prea departe de Königsberg, în orașelul Rastenburg, lângă Wolfsschanze, „Bârlogul Lupului“, cartierul general al lui Hitler, Reichsführerul Heinrich Himmler se întâlnea cu șeful SS și al poliției Guvernământului General, Friedrich-Wilhelm Krüger, și cu șeful SS și al poliției districtului Lublin, Odilo Globočnik. Cei trei bărbați se cunoșteau, se întâlniseră deja la Berlin și la Lublin, unde Himmler se ducea adesea. Discutaseră despre ceea ce încă mai numeau „soluția teritorială“ a chestiunii evreiești: ideea deportării tuturor evreilor din Europa, nu în Madagascar, ci spre Est. Krüger studiasse deja consecințele și detaliile tehnice, iar Globočnik devenise un susținător entuziast al punerii ei în practică. Totuși, abia în acea zi de 13 octombrie 1941 se întâlniseră cei trei ca să discute serios, preț de două ore, despre ceea ce va deveni primul masacru instituțional și industrializat din istoria omenirii.

Încă de la începuturile nazismului, birocrăția germană putuse să se bazeze pe precedente și să facă trimitere la rețetele verificate de creștinătate; funcționarii ei găsiseră nenumărate surse de inspirație în vasta experiență administrativă pe care Biserica și statul le-o lăsaseră moștenire. Care erau aceste precedente și aceste rețete, în ce consta această inspirație? În cei o mie cinci sute de ani care se scurseseră de când creștinismul se transformase în religie de stat, în cursul cărora o evoluție cum nu se poate

mai coerentă sintetizase un discurs care începuse prin a le spune evreilor: „Nu aveți dreptul să trăiți printre noi dacă rămâneți evrei“, apoi: „Nu aveți dreptul să trăiți printre noi“ și, în sfârșit: „Nu aveți dreptul să trăiți“. În ianuarie 1939, Hitler formulase „profeția“ aneantizării totale a rasei evreiești în Europa. Abia în vara boreală a aceluși an, 1941, o succesiune de decizii luate la Berlin au schițat contururile masacrului din următorii patru ani. La începutul lunii iulie, convins că „războiul din Est e deja practic câștigat și că bolșevicii nu-și vor reveni niciodată din înfrângerile ce le-au fost administrate“, așa cum îi precizase ministrului său al propagandei, Joseph Goebbels, Hitler anunțase că dorea deportarea tuturor evreilor din teritoriile ocupate de Germania spre lagăre de muncă din Polonia, apoi încă și mai departe spre Est, în Uniunea Sovietică, imediat după finalizarea cuceririlor militare. Îmbătat de euforia primelor victorii, Hitler își imagina transformarea Guvernământului General într-un paradis arian. „Trebuie să facem din acest teritoriu o Grădină a Edenului.“ Naziștii asasinaseră deja mii de evrei și o făceau în continuare. Îi lăsau să moară de foame și de molime în ghetouri, îi exterminau încet, prin trudă, pe cei apți să muncească, iar pe ceilalți, pe cei care nu puteau munci, îi împușcau la sosirea garniturilor de tren în lagăre. Însă în septembrie 1941 își dăduseră seama că metoda asasinării cu gloanțe nu putea funcționa în perspectiva masacrului ce se anunța – de mai multe milioane de persoane. Nu putea funcționa din două motive: soldații manifestau probleme psihologice când erau puși să ucidă evrei cu sânge-rece, iar costul muniției era prea mare. În luna iulie, la fel ca în luna august, planificarea propriu-zisă, constând în idei concrete asupra numărului, orizontului de timp și locurilor de execuție, se lăsa în continuare așteptată. La sfârșitul verii, Obersturmbannführerul Adolf Eichmann fusese convocat în biroul superiorului său ierarhic, Reinhard Heydrich, directorul RSHA, care îi spusese: „Führerul tocmai a ordonat distrugerea fizică a evreilor“. Dar decizia în privința noii metode de a-i omorî pe toți – astfel încât să nu mai piară de foame sau de boală, să nu mai fie doborâți de muncă sau de un glonț în cap, ci să fie suprimați în mod industrial – a fost luată abia la începutul lunii octombrie. Conform relatării lui Goebbels, luarea acestei decizii îi sporise lui Hitler buna dispoziție. Iată propriile lui cuvinte, la ieșirea de la o întrevedere cu Führerul din 4 octombrie: „Are o mină superbă și o dispoziție scandalos de optimistă: radiază optimism“.

Nouă zile mai târziu, pe 13 octombrie 1941, în aceeași zi în care, la Buenos Aires, Vicente intra în posesia scrisorii de la mama lui, la Rastenburg, când toamna acoperise deja cerul de nori gri și iarna se anunța aspră, când o primă zăpadă murdară pudra acoperișurile și pavajul, într-o cameră a castelului cavalerilor teutoni, bând coniac sau luând masa într-unul dintre acele restaurante sumbre, cu mese masive, îmbibate de bere acră, lipicioasă, din centrul orașului, Himmler îi informase pe Krüger și pe Globočnik despre „decizia istorică” a lui Hitler. Le spusese că ideea, care începuse să germineze pe la mijlocul verii în mintea Führerului – aceea de a se debarasa definitiv de toți evreii –, urma să fie pusă în practică, în sfârșit. Himmler știa că Krüger, dar mai ales Globočnik, cu care se întreținuse și pe 20 iulie la Lublin, așteptau cu nerăbdare o hotărâre de această natură. Zâmbise când Globočnik propusese imediat măsuri „considerabile”, după cum se exprimase chiar el, inclusiv construirea unui lagăr cu camere de gazare la Belzec. Himmler îi dăduse acordul de principiu și aprobase alegerea locului, aflat în apropierea căilor ferate și a fortificațiilor frontaliere dotate cu șanțuri antitanc unde urmau să fie îngropate cadavrele. Cincisprezece zile mai târziu, muncitori polonezi începuseră să lucreze la ceea ce avea să fie nu doar primul lagăr de concentrare, ci și primul lagăr de exterminare. Decizia fusese luată, și punerea în operă nu mai suporta întârziere: soluția nu avea să mai fie „teritorială”, căci devenise „finală”.

Desigur, Vicente nu era la curent cu toate acestea. Nu știa că germanii începuseră construirea lagărelor de exterminare și ignora, în pofida celor scrise de mama lui, adevăratele condiții de viață din ghetoul de la Varșovia. Nu știa că, în ghetou, naziștii îi omorau pe evrei în mod „simplu”, dacă se poate spune așa, înfometându-i și lăsând să se răspândească epidemii de tifos și de tuberculoză. Avea să afle mai târziu. Avea să afle că la finalul lui 1941 un evreu din ghetou mânca, în medie, 180 de calorii pe zi, adică 15% din cantitatea minimă vitală, așa cum avea să afle că ieșirea din ghetou, pasibilă de o amendă de o mie de zloți cu câteva luni înainte, era deja sancționată cu pedeapsa capitală.

După ce îi povestise Rositei ce conținea scrisoarea, Vicente tăcuse. Acceptase o clipă alinarea ei iubitoare, apoi se ridicase, își luase sacoul și pălăria și se îndreptase către ieșirea din apartament. Rosita se apropiase

încă o dată de el și, încă o dată, îl strânsese în brațe. Vicente acceptase noua dovadă de afecțiune. Apoi, tot fără să articuleze vreun cuvânt, schițase un zâmbet fugar pentru soția lui, îi aruncase o privire fugară fiului său și părăsise apartamentul. „Ce sunt cuvintele? La ce servesc? De ce să-i vorbesc? De ce să încerc să-i spun ceea ce nu-mi pot spune nici mie însumi? Ar trebui să-i povestesc totul. De la început. Încă de când am plecat de la Varșovia. Sau de când am plecat de la Chelm, la vârsta de doisprezece ani. Dar cum să-i povestesc toate astea? Cum să i le povestesc acum? Cum să i le povestesc acum, din moment ce nu i-am povestit nimic atâta amar de ani? De ce n-am simțit niciodată până acum nevoia să vorbesc despre trecutul meu? De ce nu i-am spus niciodată cât de polonez m-am simțit? Cât de tare mi-am dorit să fiu german? De ce nu i-am vorbit niciodată despre universitate? Despre Varșovia? Despre rușinea care m-a cuprins atunci când studenții aceia polonezi și-au bătut joc de mine pentru că eram evreu? De ce nu i-am spus niciodată că rușinea pe care am simțit-o a fost atât de puternică, în comparație cu furia? Și de ce, atunci când i-am spus că voiam să-mi salvez familia, când i-am spus că voiam să câștig suficient pentru ca mama, fratele și sora mea să poată fugi din Polonia și să vină să trăiască împreună cu noi, la Buenos Aires, de ce nu i-am spus, nici măcar atunci, de ce voiam să-i scot de acolo? De ce nu i-am spus cât de ușurat m-am simțit când m-am îndepărtat de mama și de frații mei mai mari? De ce nu i-am spus că uneori doream să-mi salvez mama și alteori, nu? Și ea, ea de ce n-a simțit niciodată nevoia să-mi spună cum au fugit părinții ei din calea pogromurilor? De ce, de când ne-am cunoscut până azi, n-am simțit niciodată nevoia să vorbim despre trecut? Cum am putut trăi împreună toți anii ăștia de parcă trecutul n-ar fi existat? Ca și cum numai prezentul și viitorul ar fi fost importante? Iar acum, acum, când ar trebui să-i spun, când ar trebui să discut cu copiii, acum, când ar trebui să-mi strig ura și frica, acum, când știu tot ce se petrece acolo, acum, când știu că n-o să reușesc niciodată să-i aduc pe ai mei la Buenos Aires, acum, când știu că nu voi salva niciodată pe nimeni, acum, când totul mi se pare pustiu și lipsit de sens, acum, când în fața mea se întinde un hău fără fund, acum... am dreptul să le-o spun? Am dreptul să le cer să-mi împărtășească durerea? Acum, când știu că are efect letal, am dreptul să le cer să bea din cupa mea înveninată de durere, ca să-mi ușureze mie chinul?” De când ieșise pe stradă, Vicente avea senzația că o să-i explodeze capul. Cuvintele se

ciocneau haotic unele de altele și, dacă uneori reușeau să formeze fraze pe care le putea înțelege, gânduri ce puteau fi urmărite, cel mai adesea se încăierau și cădeau învinse pe trotuar, formând mici pete întunecate, ca niște gândaci, care se amestecau cu dejecțiile albe sau verzui lăsate de porumbei. Vicente mergea și privea aceste cuvinte moarte, demne de milă, deplorabile, spunându-și că trebuia, cu orice preț, să se oprească, trebuia să oprească absolut totul, trebuia să se oprească din vorbit, să tacă – trebuia să se oprească din gândit. Dar nici nu apuca bine să-și spună toate acestea, că spiritul lui forma alte fraze, fraze care, i se părea lui, puteau găsi un alt sens. Mergea și se gândea – și, din nou, toate acele cuvinte îi deveneau insuportabile.

– Am auzit că Firulete în cursa a treia este optzeci la sută sigur. Chelo, vărul lui Flaco Gomez, care lucrează la familia O’Neill, a vorbit direct, el însuși, în persoană, cu tipul care-l călărește.

Lacom după căldura prietenească a lui Ariel și a lui Sammy, Vicente începuse să meargă la Tortoni nu doar vinerea și sâmbăta, ci și în celelalte zile ale săptămânii. Stătea așezat lângă ei ore în șir, profitând de prezența lor, dar, cel mai adesea, fără să scoată o vorbă.

– Sau pariem pe Acosta, care aleargă în cursa a noua... Cota lui e de numai trei la unu... Sau, mai bine, în a douăsprezecea e Le Poulpe, dar el, evident...

Sammy, agitat și vorbăreț, ca de obicei, sporovăia fără oprire, cu ochii lipiți pe paginile de pariuri sportive din Crítica. În timp ce Sammy vorbea, Ariel se uita la Vicente, care se juca cu capătul linguriței împingând în jurul ceștii un cubuleț de zahăr. După ce primise scrisoarea, în săptămânile ce urmaseră, Vicente așteptase o nouă misivă. Sperase – într-o stare de febrilitate extremă. Sperase – temându-se în același timp. Regreta teribil că nu insistase mai mult cu doi sau trei sau cinci ani înainte, când îi scrisese mamei că trebuia să vină la Buenos Aires, că trebuia să-i convingă pe fratele, pe sora lui, pe soția și pe soțul acestora să vină toți la Buenos Aires.

În anii ’30, în acea epocă lugubră când fascismul și antisemitismul devoraseră Europa, Vicente, chiar dacă se simțise uneori ușurat că reușise să se îndepărteze de mama lui, instalându-se în Argentina, crezuse din toată inima că, dacă ceva rău se întâmpla în Polonia, el avea să-și salveze familia. Acum se întâmpla ceva mult mai rău decât tot ce-și imaginase, dar el nu putea să facă nimic.

În lunile noiembrie și decembrie din 1941, la fel ca în primele șase luni ale anului următor, până pe 16 iulie 1942, ca să fim preciși, Vicente continuase să citească intens ziarele. Le citise căutând piste, chei de înțelegere, indicii care să-i permită să priceapă ce se întâmpla într-o țară pe care o considera patria lui. Câteodată, ziarele menționau strămutări de populații, evocau pe scurt ghetourile și lagărele de muncă, dar informațiile rămâneau întotdeauna confuze. În cea mai mare parte a timpului, știrile erau

incomplete și, inevitabil, însoțite de expresii ca „probabil“, „se spune“, „fără îndoială“ sau „anumite voci afirmă“, care lăsau să se întrevadă ceva mai puțin înfiorător decât ceea ce se petrecea cu adevărat. Articolul cel mai alarmant fusese publicat de La Nación, pe 18 februarie 1941. Era citată o declarație a lui Anthony Eden care înlătura orice dubiu asupra sortii rezervate evreilor din Germania și din teritoriile ocupate de naziști. Ministrul britanic de externe vorbea despre ghetouri, despre deportări și execuții în masă. Afirmățiile lui nu fuseseră însă confirmate de alți politicieni sau observatori, pierzându-se în noianul constant și inconsistent al actualității.

Ca atâtor altor cititori, ziarele îi permiseseră lui Vicente să știe și să nu știe, în același timp. Îi permiseseră să nu știe, de exemplu, că primul pachet de măsuri în vederea distrugerii evreilor – care consta în trimiterea de mici unități mobile, cu misiunea de a extermina populația evreiască pe măsură ce avansa armata – începuse deja să fie pus în aplicare. Îi permiseseră să nu știe că aceste „mici unități“, numite Sonderkommandos și Einsatzkommandos, își comiteau „micile lor masacre“ pe tot frontul de Est: trei mii o sută patruzeci și cinci de evrei aici, opt mii de evrei dincoace, treizeci și trei de mii șapte sute șaptezeci și unu de evrei ceva mai încolo – în total, între un milion și un milion și jumătate de persoane. Mijlocul cel mai frecvent de execuție era împușcarea colectivă, dar uneori se folosea o metodă mai rapidă: regrupau toți evreii dintr-un sat sau dintr-un orășel într-un hangar, pe care îl aruncau în aer cu dinamită. Când, după ce terminau de asasinat bărbații, soldații germani ezitau să omoare femeile și copiii, puteau conta pe sprijinul milițiilor locale, al poliției locale și al etnicilor germani găsiți la fața locului („pasiunea pentru masacru“ și „setea de sânge“ manifestate de aceștia reușiseră să-l „sperie“ până și pe șeful SS al unui Kommando).

Iată, pe scurt, ce ar fi putut să știe Vicente Rosenberg la finalul anului 1941 și începutul lui 1942, dar nu putuse să știe. Ar fi putut să știe, dar nu putuse să știe pentru că, prezentând versiuni neconfirmate ale atrocităților care se petreceau, ale acestor atrocități comise de mii și mii de oameni, în fața cărora mii și mii de alți oameni închideau ochii, ziarele nu vorbeau despre oroarea crudă a realității. Ziarele nu vorbeau despre această oroare, iar

oamenii nu o pomeneau nici ei. Așa cum, patruzeci de ani mai târziu, în același Buenos Aires, majoritatea argentinienilor refuzau să creadă că dictatura militară făcuse să dispară mii de oameni, locuitorii din Germania, din Polonia, din Cehoslovacia, din Ungaria, din România, din țările baltice, din Crimeea, din Ucraina, din Rusia și din celelalte părți ale lumii preferau să nu vorbească, să nu știe. Toată lumea prefera să nu discute despre această oroare dintr-un motiv simplu și atemporal: pentru că oroarea pură a anumitor fapte permite întotdeauna, într-o primă fază, ignorarea lor.

Scrisoarea mamei îi deschisese brusc ochii lui Vicente. Nu-i deschisese pe de-a-ntregul sau definitiv, dar îi permisesese să distingă ceva ce se găsea mult dincolo de ceea ce-și putuse imagina până atunci, ceva mult mai monstruos decât lăsa să se întrevadă propozițiile așternute de ea pe hârtie. Citind-o, Vicente simțise o senzație difuză, percepușe semnale confuze, ca niște cuvinte secrete, de nerostit, ascunse în spatele vorbelor simple din care era compus mesajul. Văzuse și înțelesese lucruri pe care nu le putea explica, pe care nu le putea repeta, care însă nu-l vor părăsi niciodată. Nici acum, Vicente nu cunoștea dimensiunea realității atroce în care trăiau mama și fratele lui, condițiile în care-și petreceau fiecare zi, dar știa destul de multe pentru ca viața lui să nu mai poată continua ca înainte. Iată de ce alesese, fără a fi încă pe deplin conștient, să păstreze tăcerea.

„Înțeleg că nu vrea să vorbească despre mama lui, dar de ce nu poate să vorbească nici despre altceva? De ce cuvintele par să-l ardă într-atât încât fiecare vorbă ce-i iese din gură pare o picătură de lavă? Dacă o ține tot așa, o să ajungem cu toții să-i uităm până și sunetul vocii. Chiar și Rosita. Și copiii lui. Chiar și eu, care-l cunosc dintotdeauna.“ La Tortoni, Ariel își privea fix prietenul din adolescență jucându-se cu cubulețul de zahăr. Iar Vicente îl ignora cu aceeași lipsă de rușine, cu aceeași indiscreție. „Dar cel mai straniu e cum i s-a schimbat privirea. De parcă acum ar putea să exprime orice fără să-și miște deloc buzele. Chiar dacă nu exprimă decât oroare, o face cu atâta siguranță și atât de nuanțat, încât parcă nu mai rămâne nimic de spus. Da, ochii lui au devenit mult mai vorbăreți decât îi era gura atunci când încă vorbea. E ca și cum acolo s-ar fi ascuns o cantitate foarte mare și, în același timp, foarte precisă de lucruri care trebuiau spuse și care tocmai și-au găsit o altă formă de expresie, un nou

limbaj care li se potrivește de minune.“ Ariel îl urmărea pe Vicente, care continua să împingă bucățica de zahăr cu lingurița, fără să înceteze să se gândească la transformarea existenței prietenului său. Vedeă cum ochii lui Vicente se pierdeau în zahăr, apoi într-un punct mai îndepărtat, apoi din nou în cubulețul de zahăr, apoi se ridicau să adaste, în sfârșit, pe chipul lui sau pe cel al lui Sammy. Ariel îi urmărea mișcările privirii și înțelegea că acei ochi deprinseseră o agerime nouă, o agerime care îi făcea infailibili, dar și absolut indescifrabili. Absolut indescifrabili, dar pătrunși de o asemenea suferință. „N-aș vrea să fiu în pielea lui. Dumnezeuule, nu! N-aș vrea să fiu în pielea lui!“

– În cel mai rău caz, putem paria pe Romántico în cursa a cincea. Nu se câștigă mare lucru, evident... dar tot e mai bine decât nimic...

– Da, sigur, dacă ții neapărat, de ce nu...

În timp ce Ariel mai făcea din când în când efortul să-i răspundă lui Sammy, care continua să vorbească absorbit de rubrica de curse din ziar, Vicente se juca cu zahărul ignorându-l complet pe tânăr. Concentrat asupra vidului de deznădejde în care trăia de ceva vreme, era fascinat de albeața netedă a farfurioarei pe care stătea așezată ceșcuța, de albeața perlată a zahărului și de albeața vârstată a blatului de marmură al mesei. Nu știa exact ce, dar ceva legat de alb în general îl atrăgea din ce în ce mai puternic. Gândurile lui păreau să-și ia zborul atrase de acea culoare în care se pierdeau, ca în spațiul infinit al unei alte tăceri.

– Sau lăsăm baltă San Isidro și mergem direct la cafeneaua de care vorbea Samuel...

Tot alergându-l de colo colo, Vicente reușise să împingă jos cubul de zahăr. Asta îl amuzase, fără să știe exact de ce. Zâmbise, apoi, fără cel mai mic zgomot, așezase lingurița pe marginea farfurioarei și se ridicase.

– Eu o să...

Vicente nu-și terminase ideea. Trei cuvinte îi smulseseră deja un efort prea mare. Ariel și Sammy îl urmăriseră îndepărtându-se spre ieșirea din

cafenea fără să se îngrijoreze. De câteva săptămâni observaseră că Vicente nu se întorcea niciodată direct acasă de la Tortoni. Deși era singurul însurat și cu copii, îi însoțea, orice s-ar fi întâmplat, fie la hipodromul Palermo, fie la hipodromul San Isidro, fie la pocher, în funcție de zi.

În acea zi de 17 ianuarie 1942, totuși, Vicente ieșise rapid de la cafenea și o apucase în direcția străzii Paraná. O afacere ratată îl forțase să-și anuleze vacanța de vară în ultima clipă și, simțindu-se puțin vinovat față de Rosita și de copii, care tocmai petrecuseră douăsprezece zile la Mar del Plata, fără el, la începutul lunii, se hotărâse să se întoarcă acasă pentru masa de seară.

– Avem dreptul la supliment?

– Putem primi?

– Da, putem, putem?

După ce mai pusese câte o porție copiilor, Rosita se întorsese către soțul ei.

– Tu mai vrei niște gnocchi, dragule?

Când ieșise de la Tortoni simțise lipsa soției și a copiilor, așa că se hotărâse să se întoarcă direct acasă ca să fie lângă ei. Cu toate că le făcea atât de rar onoarea să cineze în compania lor în ultima vreme, Vicente nu scosese nici un cuvânt la masă. Rosita își dădea însă silința să-i vorbească, în fiecare zi, ca și cum totul ar fi funcționat normal în viața lor.

– Nu mai vrei? Ești sigur?

Până la urmă, Vicente își ridicase ochii din vidul în care erau pierduți spre vidul pe care-l vedea în cei ai soției lui, totuși încă plini de tandrețe și de îngrijorare. O privise, dar nu-i răspunsese. De ce să-i răspundă? Ce importanță avea dacă mânca încă o porție de gnocchi sau nu? Accepta deja de luni de zile să se hrănească, să respire, să supraviețuiască. Nu era suficient? Nu cumva era prea mult? După o clipă, își întorsese fața către copii. Fiul lui, care tocmai împlinise patru ani, își vâna ultimele paste prin porțelanul alb al farfuriei. Vicente îl privise doar un scurt moment, și vidul

pătrunsese puțin mai adânc în el. Îi examinase chipul, apoi mâna, furculița, porția de gnocchi și farfuria; dintr-odată, în mintea lui o scânteie declanșase o succesiune de flash-uri care îi permisese să priceapă ce-i amintea această albeață. Farfuria fiului său, micile găluște, zahărul și farfurioara de la cafenea, toate acestea aprinseseră în el amintirea zăpezii, a zăpezii din Polonia, a omătului din copilăria lui – zăpada care chiar atunci acoperea, probabil, câmpurile din jurul Varșoviei și străzile ghetoului, unde spera că mama și fratele lui erau încă în viață.

Vicente se întorsese către fiicele lui. Terminaseră de mâncat și pândeau, la fel ca mama lor, eventualul și improbabilul final al tăcerii în care se încuiase. Le întâlnise privirile înainte de a-și coborî ochii, fără nici un cuvânt, fără nici un oftat, fără nici un zâmbet, în neantul ce se întindea dincolo de tăblia mesei. Și privirile fiicelor lui erau pline de tandrețe și de întrebări, dar Vicente nu mai vedea în jur decât vid inutil – sau zăpadă, la fel de inutilă. „Dacă a fost arestată, sper că a reușit să-și păstreze șalul. Atât. Doar atât: șalul ei din lână roz. Nu-ți cer nimic altceva, Doamne. Nu-ți cer decât atât, Dumnezeu în care n-am crezut niciodată. Îți cer ca mama, dacă a fost arestată, să ajungă pe mâinile unui soldat german destul de omenos pentru a înțelege că acel șal de lână roz nu poate face rău nimănui.“ În rarele ocazii când își permitea să se gândească la o realitate pe care mama lui era posibil s-o înfrunte, Vicente se agăța de astfel de detalii efemere, lipsite de sens. „Oare poate să se spele pe mâini înainte de masă?“ N-o văzuse niciodată mâncând ceva fără să se fi spălat pe mâini. Și, dintr-odată, gândul că s-ar fi putut afla într-unul dintre acele lagăre de muncă despre care începea să se vorbească, unde ar fi fost obligată să mănânce zi de zi fără să se spele pe mâini, îl umpluse de furie. „Nu. Nu, nu, nu, nu, nu. Nu vreau. Nu vreau să mă gândesc la asta. Nu vreau să mă gândesc la ce poate și ce nu poate face. Prefer să nu mă gândesc la asta. Nici la asta, nici la altceva. Nu. Nu, nu și nu. Nu mai vreau. Nu mai vreau să mă gândesc. Niciodată.“

– Tată, pot să-ți iau farfuria?

– Da...

Vicente răspunsese, apoi își privise fiica cea mare, care îi zâmbea. Îi surâdea cu o iubire infinită, cu o bunătate infinită, dar, cu mintea în cu totul altă parte, el îi răspunsese mașinal, fără să înțeleagă cu adevărat întrebarea. Îi aruncase un „da“ complet absent, un „da“ care nu voia să spună nimic.

– Da, scuză-mă, draga mea. Sigur că poți.

Readus în prezent de zâmbetul ei, își revenise și reușise, în sfârșit, să articuleze câteva cuvinte. Ercilia îi zâmbise din nou.

– Mulțumesc, domnule căpitan!

În timp ce fetița îi strângea farfuria murdară, în loc s-o lase să se ducă la bucătărie, o apucase cu blândețe de încheietură și o trăsese lângă el, făcând-o să i se așeze pe genunchi. Ercilia pusese farfuria la loc pe masă și își lăsase capul pe umărul lui. Rămăseseră așa, în tăcere, lipiți unul de celălalt, în sufrageria pustie.

Trei zile mai târziu, pe 20 ianuarie 1942, într-o vilă foarte calmă, izolată într-un parc dintr-un cartier elegant din sud-vestul Berlinului, la numai câțiva kilometri de centrul orașului, se ținuse celebra conferință de la Wannsee. Cincisprezece dintre cei mai înalți responsabili ai celui de-al Treilea Reich se adunaseră acolo ca să discute aspecte legate de organizarea administrativă, tehnică și economică a „soluției finale a chestiunii evreiești“, dorită de Hitler. Pentru punerea în aplicare a acestei misiuni, de anvergură cu adevărat industrială, Reichsmarschallul Hermann Göring, Himmler, Heydrich și Eichmann aveau nevoie de o parte din resursele materiale și umane ale regimului, în condițiile în care acestea erau deja angajate într-un alt efort logistic de mari proporții – războiul. Decizia convocării acestei reuniuni, unde urmau să fie expuse proiectul în curs și metoda aleasă pentru implementare în prezența tuturor factorilor de decizie responsabili, fusese luată tocmai pentru a se evita ca anumite componente ale aparatului de stat (ministere, tribunale, statul-major al armatei) să ridice obstacole sau să refuze cooperarea. Heydrich deschisese lucrările conferinței reamintind măsurile antisemite adoptate de Hitler după preluarea puterii de către naziști, felicitându-se că între 1933 și 1941, cinci sute treizeci de mii de evrei emigraseră din Germania și din Austria. „Din

păcate“, conform cifrelor de care dispunea, mai rămâneau cam unsprezece milioane de evrei în Europa și în imperiul colonial francez. Expunerea lui Heydrich durase aproape o oră. Fuseseră prezentate detalii logistice și organizatorice referitoare la soarta acestor evrei care, conform formulelor reținute în raportul conferinței, urmau să fie „evacuați“ spre Est, pentru „a primi un tratament adecvat“. Obiectivul – care, din declarațiile făcute de Eichmann la propriul lui proces, peste douăzeci de ani, fusese discutat deschis în conversațiile informale la un pahar de coniac, după lucrările conferinței, pentru ca toți participanții să-l înțeleagă perfect – era acela ca după aplicarea măsurilor avute în vedere să nu mai existe niciodată o chestiune evreiască de rezolvat: o mică parte dintre evrei ar fi trebuit să fie folosiți ca mână de lucru în contextul efortului de război, iar restul, marea majoritate, să fie asasinați în lagăre de exterminare.

Unsprezece milioane de persoane. Unsprezece milioane de indivizi de ucis. Cum poți gândi ceea ce este de negândit? Cum poți înțelege ceea ce este de neînțeles? Cum îți poți imagina ceva ce nimeni n-a văzut vreodată, ceva de care omul nu s-a crezut niciodată capabil? Apar, din când în când, evenimente care împrăștează lista lucrurilor pe care ni le putem imagina, care amplifică domeniul posibilului până la limite despre care nimănui nu i-ar fi dat prin cap că ar putea fi atinse.

Cu toate acestea, până în vara lui 1942, dispozițiile adoptate la Wannsee n-au putut fi respectate. Pe de o parte, cum centrele de exterminare nu erau complet funcționale, a trebuit să continue concentrarea evreilor în ghetouri, în așteptarea inaugurării lagărelor. Pe de altă parte, după entuziasmul lunii octombrie 1941, suscitată de progresele fulgerătoare ale Wehrmachtului, înfrângerea din decembrie a mașinăriei de război germane în fața Moscovei condusese la o revizuire generală a priorităților: euforia născută din speranța unui triumf rapid lăsase locul perspectivei unui război lung și constatării că rezervele de hrană nu aveau să ajungă pentru alimentarea populației Germaniei și a teritoriilor ocupate. Așadar, naziștii urmau să deporteze toți evreii din Europa către lagărele din Est, dar nu aveau să ucidă direct atât de mulți pe cât ar fi dorit. În realitate, viețile milioaneilor de evrei aveau să depindă, din toamna lui 1941 până în primăvara lui 1942, de modul în care reușeau germanii să rezolve din mers echilibrul delicat dintre

a-i ucide ca să nu mai consume hrana de care aveau nevoie pentru a continua războiul sau a-i lăsa în viață, ca să fie puși la muncă și să fabrice armele de care germanii aveau nevoie pentru a continua războiul. Dar această nehotărâre asupra felului în care trebuiau tratați evreii – asasinarea imediată sau după ce vor fi fost puși la muncă – nu avea să împiedice apariția primelor milioane de victime. Numai în districtul Lublin, de care se ocupa Odilo Globočnik, aproximativ un milion de evrei deportați aveau să fie declarați inapți de muncă și uciși imediat după sosirea în lagăre.

Bănuise oare Vicente enormitatea sinistă a celor ce se petreceau în Europa? Știuse care era amenințarea reală ce plana asupra mamei și fratelui său, dincolo de viața din ghetou, la fel de mizerabilă ca moartea? Nu. În pofida scrisorilor de la mama lui, la fel ca majoritatea evreilor din lume, Vicente nu-și putuse imagina ceea ce avea să afle mai târziu. Nu putuse concepe ideea că mii de persoane erau asasinate în fiecare zi, că mii de persoane erau omorâte zilnic cu un glonț în cap sau duse în camere de gazare, că mii de cadavre erau arse în acele cuptoare ale căror flăcări atingeau cerul.

Din clipa în care începuse să întrevadă ceea ce se întâmpla în Europa, Vicente se simțise tot mai evreu. Dar asta nu era întotdeauna de natură să-l liniștească. Înainte de 1939 se întrebase adesea dacă era una sau alta, argentinian sau polonez, evreu sau ateu. Și își liniștise conștiința sau o tulburase gândindu-se că, din moment ce nu știa câtuși de puțin ce avea în comun cu el însuși, cu cel care fusese deunăzi sau cu cel care avea să fie a doua zi, cu cel care era el, îmbătat de bucurie sau de furie, cu cel care fusese la vârsta copilăriei sau cu cel care avea să fie atunci când ajungea bunic, cum ar fi putut să știe ce împărtășea cu un argentinian oarecare sau cu un evreu oarecare, despre care n-avea nici o informație? „Omul e un lucru atât de mărunț, încât nu-și cunoaște nici gustul propriei cărnii, nici data morții. De ce să-i ceri să dea un răspuns simplu și concis la întrebările ridicate de acest lucru misterios și schimbător numit identitate?” Iată concluzia la care ajunsese adesea Vicente în trecut. Acum, spiritul său era incapabil să mai formuleze idei atât de complexe. Acum se simțea doar din ce în ce mai evreu, iar asta nu-l ajuta deloc.

Franz, tânărul german pe care-l angajase la începutul lui decembrie în 1941, se ocupa de magazin cu o competență crescândă. Învățase de la Vicente să-

și seducă clienții, să se ocupe de contabilitate și să administreze gestiunea. La rândul lui, în lungile luni în care munciseră cot la cot, Vicente învățase să-l cunoască. Într-o seară, cu câteva săptămâni înainte de primirea scrisorii de la mama lui, la închiderea magazinului, Franz îi mărturisise că era ziua lui și îl invitase să bea o bere împreună. Merseseră în direcția fluviului și se opriseră la un bar de pe strada Florida. Băuseră o primă Quilmes în tăcere, privind trecătorii. Vicente era liniștit. Pe vremea aceea încă îi făcea plăcere să-și împărtășească tăcerea cu Franz. Îi plăcea să-l privească, îi admira zâmbetul strălucitor. Adesea, asta-i era de ajuns ca să-și ostoiască tulburarea. Franz, ca de obicei, părea să contemple întregul univers cu o fericire intensă.

– Iată unul dintre lucrurile care-mi plac aici, la Buenos Aires: să stau la cafenea și să mă uit la trecători.

Vicente întorsese capul spre el complice.

– La trecători?

Zâmbetul radios al lui Franz se lățise, cuprinzându-i obrazii și ochii.

– Da, la fete. Mai ales la fete.

Franz făcuse un semn chelnerului să le mai aducă o sticlă de Quilmes.

– Asta o plătesc eu...

– Ei, hai, lasă-l pe patron să facă cinste.

– Dumneavoastră nu sunteți doar un patron, spusese repede Franz, înroșindu-se puțin la față. Sunteți ca un tată pentru mine.

– Un tată?

– Da, în fine... un îndrumător... Nu știu... Un tată spiritual.

Franz și Vicente schimbaseră o privire de înțelegere sau de neînțelegere, ca o întrebare tăcută și un răspuns inutil, apoi se întorseseră din nou spre

stradă și băuseră o gură de bere ridicându-și paharele în același timp.

– Faptul că mi-ați vorbit în germană, deși abia intrasem pe ușă și nu știați nimic despre mine, că m-ați angajat cu toate că nu știam pic de spaniolă, a fost ca și cum mi-ați fi spus că aș putea avea și eu un loc în această țară pe care n-o cunoșteam aproape deloc. N-am înțeles niciodată de ce, în acea primă zi, mi-ați vorbit în germană, atât de simplu, atât de direct...

– Mi-am dat seama că nu erai de pe aici și am ghicit că... nu știu...

– Ați fi putut să-mi vorbiți în poloneză sau în idiș...

– Da, așa este, dar... Cu inima plină de furie și de rușine, Vicente plecase privirea înainte să mărturisească: Mi-a plăcut întotdeauna germana.

Înțelegându-i suferința, Franz păstrase tăcerea și își ștersese de pe chip zâmbetul magnific.

– Într-o zi, mai demult, m-ați întrebat dacă sunt evreu. Dar nu m-ați întrebat niciodată de ce a fugit familia mea din Germania.

Vicente se întorsese din nou spre el, așteptând continuarea.

– Am plecat din Germania pentru că părinții mei sunt comuniști. Și eu sunt.

Vicente nu-și putuse reține o mică reacție de surprindere – și de decepție.

– Mă rog, eram prea mic ca să fac politică, dar am aderat din prima clipă la ideile lui Lenin. Și ale lui Troțki, mai ales.

Turnura pe care o luase discuția începuse să-l irite pe Vicente, care se întorsese spre stradă.

– Ce e? Care e problema cu bolșevicii? îl întrebase Franz.

– Nimic.

Ca să nu-i spună că în urmă cu douăzeci de ani se temuse de ei, îi urâse și se bătuse contra lor, Vicente își dăduse berea pe gât. Franz așteptase niște clarificări, dar Vicente se mulțumise să-și umple din nou paharul și să-l privească în tăcere: de ce i-ar fi mărturisit toate acestea, din moment ce nu mai simțea nici cea mai mică teamă și i-ar fi fost absolut imposibil să-și deteste angajatul? Din fericire, niște prieteni ai lui Franz care treceau pe acolo din întâmplare, un băiat și două fete, se apropiaseră de masa lor, iar discuția se opri acolo.

Adevărul era că de luni de zile Vicente se apropiase din ce în ce mai mult de acest tânăr cultivat, cu care discuta adesea despre poezie. Îl îndrăgise tot mai tare pe tânărul Franz, până în momentul în care, la câteva săptămâni după primirea scrisorii de la mama lui, nu-i mai suportase prezența și-l concediase sub un pretext oarecare. Franz nu protestase. În ciuda afecțiunii pe care i-o purta, tăcerea și melancolia insuportabilă a patronului său îi tăiaseră deja pofta de muncă și de învățătură. Franz plecase, și Vicente rămăsese din nou singur în magazinul lung și întunecos.

Vara lăsase locul toamnei, iar toamna, iernii. Vicente continua să muncească, să se ducă la Tortoni, să se ocupe, tot mai taciturn, de copiii lui. Și să-și iubească din când în când – tot mai tăcut – soția. Între timp, Parisul suferea primele bombardamente ale Royal Air Force, Wehrmachtul ocupa Sevastopolul, iar Reinhard Heydrich murea – în sfârșit! – răpus de septicemie după ce i se infectaseră rănilor suferite în cursul atentatului care nu reușise să-i ia viața cu opt zile mai înainte.

Joi, 16 iulie 1942, exact în ziua când la Paris polițiști și jandarmi francezi arestau cam treisprezece mii de evrei (dintre care peste patru mii erau copii) ca să-i deporteze la Auschwitz, Ariel înfruntase ploaia argentiniană ca să-și deplaseze uriașul trup de urs până la magazinul de mobilă al lui Vicente. Venise să-i arate un număr dintr-un ziar englezesc căruia îi trebuiseră nu mai puțin de trei săptămâni ca să ajungă la Buenos Aires. Atacurile germane începuseră să-și piardă forța, soarta războiului ajunsese pe muchie de cuțit, iar acest jurnal conservator din Londra, The Daily Telegraph, publicase ceea ce ar putea fi considerat drept una dintre cele mai mari lovituri de presă din istorie. Titlul articolului era: „Germaniiucid 700 000 de evrei în Polonia“, iar subtitlul: „Camere de gaze mobile“.

„Peste 700 000 de evrei polonezi au fost eliminați de către germani în cel mai mare masacru din istorie. Mai mult, a fost pus la punct un sistem de înfometare în masă, care, așa cum recunosc chiar surse germane, a luat tot atâtea vieți. Detaliile cele mai zguduitoare ale acestui asasinat masiv, care includ utilizarea unui gaz otrăvitor, au fost dezvăluite de un raport trimis în secret domnului Samuel Zygelbojm, reprezentant evreu în Consiliul Național Polonez de la Londra.“

Această lovitură jurnalistică incredibilă ocupa două coloane pe pagina a cincea, din totalul de șase pe care le avea ziarul. Putem afirma fără să greșim că apariția articolului trecuse aproape neobservată în epocă: materialul nu fusese preluat de alte organe de presă și nu produsese nici un ecou în rândul opiniei publice și al clasei politice. Ba chiar Samuel Zygelbojm fusese acuzat că ar fi inventat totul.

„Au fost împușcați copii în orfeline, bătrâni în aziluri și bolnavi în spitale.“ „Bărbații între paisprezece și optzeci de ani sunt adunați la un loc, într-o piață sau un cimitir, și omorâți cu cuțitul, cu o armă de foc sau cu grenade, după ce au fost obligați să-și sape singuri groapa.“

Detaliile erau terifiante. Vicente începuse să citească articolul cu scepticismul cu care parcurgea întotdeauna ziarele, dar, fără voia lui, îl terminase cu inima strânsă și stomacul făcut ghem de groază, după care se grăbise să i-l dea înapoi prietenului său. Ariel așteptase o reacție, însă Vicente nu spusese nimic. Ariel încercase să-i vorbească, să discute cu el despre această oroare, încercase să-i împărtășească propriile lui sentimente de amărăciune neputincioasă, propria-i furie – încercase să-l convingă că, din moment ce nu primise noutăți de la mama și de la fratele lui, putea în continuare să sper. Ba chiar îi spusese – ce idee absurdă! – că cifra șocantă de șapte sute de mii de evrei nu reprezenta, în realitate, decât o treime din totalul evreilor polonezi.

Vicente îl ascultase calm, în tăcere, fără să-i dea vreun răspuns. Desigur, Ariel își înțelesese instantaneu greșeala, gafa, dar continuase să insiste. Insistase și insistase încă și mai tare; repetase cuvintele nepotrivite, adăugase altele; plin de nervi și de milă, încercase prin toate mijloacele să devină părtaș la durerea lui Vicente; apoi, nemaștiind ce să facă, nefericit

și furios în același timp, profund rănit de reacția rece și taciturnă a prietenului său, sfârșise prin a-l strânge în brațe și a părăsi magazinul, cu pumnii strânși și cu lacrimi în ochi.

Rămas singur, după un lung moment, Vicente se ridicase și se îndreptase spre ușă. Întorsese cu gesturi precise tăblița atârnată pe ușă, ca să indice că magazinul era închis, și se apropiase cu pași mici de un model de pick-up pe care îl scosese la vânzare de câteva zile. Pusese un disc și se așezase într-un fotoliu.

Așteptase să înceapă Concertul pentru pian nr. 24 de Mozart și închisese ochii.

Realitatea din Europa în acea lună iulie a anului 1942 era mai rea decât relatarea din The Daily Telegraph. Camerele de gazare mobile (prima generație, deghizată în vehiculele producătorului de cafea Kaisers-Kaffee, apoi cea de-a doua generație, cu camioane de 2,5 și de 3 tone, unde încăpeau între treizeci și cincizeci de persoane, și de 5 tone, unde puteau fi încărcate, în picioare și bine îndesate, până la șaptezeci de persoane, cu caroserii ermetice speciale, unde erau deversate direct gazele de eșapament) fuseseră înlocuite cu camere de gazare fixe, care funcționau deja încă din martie și aprilie în lagărele de exterminare de la Belzec, Chelmno și Auschwitz. În ziua când fiica mai mare a lui Vicente împlinea opt ani, pe 19 iulie 1942, Himmler semnase ordinul de declanșare a operațiunii Reinhard, al cărei obiectiv era eliminarea tuturor persoanelor de origine evreiască de pe teritoriul Guvernământului General înainte de 31 decembrie.

La Varșovia, germanii începuseră prin a le promite pâine și dulceață locuitorilor ghetoului care acceptau să fie evacuați în lagăre de muncă, și câteva mii răspunseseră apelului. Apoi, pe toată durata verii lui 1942, continuaseră așa-zisa „repopulare în Est” – care însemna, de fapt, deportarea tuturor evreilor din ghetou către lagărul de exterminare Treblinka II. Această operațiune distinctă, cunoscută sub numele de Großaktion (Marea Acțiune), debutase pe 22 iulie. Timp de opt săptămâni fuseseră deportate aproape șapte mii de persoane pe zi. În ghetou aveau loc acum razii atât ziua, cât și noaptea, pe străzi și în case. Evreii erau duși la triajul gării din Varșovia, apoi, cu trenul, până la lagărul de la Treblinka, aflat la 80 de kilometri distanță, despre care li se spunea că ar fi unul de tranzit, lăsându-li-se impresia că aveau să fie transferați, după ce treceau prin dezinfecție, în lagăre de muncă aflate mai la est. Drumul care conducea la „dușuri” – pe care au fost nevoiți să pășească, în vara lui 1942, peste trei sute de mii de evrei din ghetoul Varșoviei, apoi, în lunile ce au urmat, peste patru sute cincizeci de mii din districtele Radom, Lublin și Białystok – fusese numit de naziști Himmelstrasse, „calea cerului”.

Iulie și august 1942. În acest timp, la Buenos Aires se scurgeau săptămânile inconsistente ale iernii australe, iar Vicente tot nu primise nici o știre de la mama lui. Juca pocher noapte de noapte, până în zori, și nu se mai trezea niciodată înainte de ora două sau trei după-amiaza. Ieșea din cameră, se

ducea la baie, se spăla pe ochi, bea o cafea pe fugă, îi săruta din vârful buzelor pe copiii proaspăt întorși de la școală, apoi se ducea la magazin ca să verifice dacă noul vânzător, Yorgos, un grec de vreo cincizeci de ani, vânduse ceva. Ca să nu se mai gândească la mama lui, Vicente se străduia din răspuț să nu se mai gândească nici la Rosita și la copii, nici la el însuși. Cea mai mică preocupare față de o ființă umană i se părea o insultă la adresa... cui, de fapt? situației în care se găsea mama lui? suferințelor prin care trecea ea? amintirii ei?

„Să tac. Da, să tac. Să nu mai știu ce înseamnă verbul «a vorbi». Ce vrea să spună «a spune». Ce desemnează cuvintele, ce numește un substantiv. Să uit că, uneori, cuvintele formează propoziții.“ Tăcerea, ca și jocul, l-ar fi putut ajuta să-și îmblânzească demonii, spera el. Își dorea o tăcere atât de profundă, atât de uniformă, atât de prezentă și de încăpățânată, încât totul să devină îndepărtat, invizibil, inaudibil – o tăcere atât de tenace, încât totul să se piardă într-un vârtej de zăpadă. Vicente voia să stingă vocile celorlalți, vocile din jur, alături de vocea lui. Sau, mai bine zis, voia să nu-și mai audă propriile voci: pe cea care-l făcea încă, deși rar, să pronunțe cuvinte pe care ceilalți le puteau auzi, dar și pe cealaltă, neauzită, interioară, care-i vorbea tot mai mult și care suna uneori precum cea a unui prieten intim și alteori ca a unui dumnezeu străin – vocea conștiinței sale. Voia să le facă pe toate să tacă. Voia ca totul să fie la fel de silențios ca o câmpie uriașă așternută cu omăt. Se străduia cu atâta perseverență, cu asemenea încăpățânare să atingă acest obiectiv, încât uneori chiar reușea. Tăcea ore și ore în șir, până când nici o voce din mediul exterior nu mai ajungea până la el și nici o idee interioară nu i se mai articula în minte. Muzica îl ajuta. Patimile după Matei, concertele pentru pian de Mozart și, mai ales, compozițiile ușoare ale lui Beethoven: Für Elise, Sonata Lunii, Bagatelele, Variațiunile. „Nemți. Trei nemți. Până și Mozart... Până și el se considera german, pare-se.“ La magazin, Vicente asculta unele bucăți în buclă pentru a-și alunga până și cea mai mică amintire și a șterge orice frântură de imagine creată de imaginație. După câteva săptămâni însă, muzica încetase să-i mai fie necesară. Tăcerea pe care și-o impunea era suficientă pentru ca, în afara unor judecăți lipsite de interes, nimic să nu-i mai treacă prin cap în serile interminabile când, după plecarea lui Yorgos, stătea singur în partea din spate a magazinului și-i urmărea pe trecătorii care se opreau să se uite în

vitrină; sau în celelalte ore, la fel de lungi, pe care le petrecea așezat la masa de pocher, unde pierdea și ultimii bani care-i mai rămăseseră. „Fără cuvinte. Fără limbi. Nici germană, nici polonă, nici idiș. Nici spaniolă, nici argentiniană. Fără cuvinte. Fără denumiri. Să nu mai existe denumiri. Nici pentru muzică, nici pentru pian, nici pentru scaun, nici pentru masă. Nu există vitrină, nici magazin, nici stradă, nici cal, nici oraș, nici țară, nici ocean. Nici masacru. Nici durere. Fără cuvinte.“

Rosita suporta așa cum putea această nouă viață. I se părea că timpul trecea mai greu, dar se ocupa de menaj, de făcut mâncare, de copii și îi călca soțului ei cămășile cu aceeași grijă ca întotdeauna. Adesea, ca în acea duminică după-amiază de la mijlocul lunii august, îl privea venind și plecând fără să îndrăznească să rupă tăcerea pe care i-o impunea. Se uita la el cum stătea fără să facă nimic, fără să vorbească, și se întreba de ce soțul ei nu mai era omul cu care se măritase. Neavând decât o vagă bănuială despre monștrii ce-i acaparaseră spiritul, femeia se întreba ce făcuse, unde greșise. „Îl iubesc. Îl iubesc îl iubesc îl iubesc nu-l iubesc îl iubesc. Îl iubesc. Nu-l iubesc. Îl iubesc. Dar de ce? De ce nu se mai bărbierește, cum o făcea înainte? De ce se îmbracă neglijent? De ce nu se mai îngrijește de el însuși? Și de ce nu se mai ocupă deloc de copii? Fie și în tăcere. N-ar fi așa de greu să-i ducă la școală, ca înainte, să se ducă să-i ia, din când în când... De ce de ce de ce? De ce nu mai este omul care era când l-am cunoscut? când m-am căsătorit? când m-a iubit? când l-am iubit? Nu mai știu cine este. Asta e. Nici mai mult, nici mai puțin. Nu știu. Nu mai știu. Câteodată se uită la mine, câteodată îmi zâmbește, dar eu nu știu. Îl iubesc îl iubesc îl iubesc. Dar nu-l iubesc. Oare mai știu, oare aș mai putea încă spune ce iubesc la acest bărbat pe care l-am iubit atât de mult, acest bărbat care a fost și care ar fi trebuit să rămână pentru totdeauna bărbatul vieții mele?“ Rosita își puneă nenumărate întrebări, dar nu găsea nici un răspuns. Se gândea la soțul ei, dar se gândea și la părinții ei, la suferința lor. „Precum Gustawa, și ei au trecut prin orori. Și ei s-au confruntat cu tot felul de atrocități. Cum au scăpat? Cum au reușit să uite? Cum au reușit ca, odată ajunși în Argentina, să uite pogromurile? Cum au făcut de au lăsat în urmă trecutul și au reușit să trăiască din nou? Ce au abandonat? Ce au șters? Ce au renegat? Cu ce s-au resemnat pentru ca eu, fratele meu și surorile mele să putem duce o viață normală?“ Rosita alesese să se mărite cu Vicente. Decisese să-și întrerupă

studiile de farmacie pentru a-i deveni soție. Nimeni nu o obligase. Cu toate acestea, ar fi putut spune acum că era mai fericită decât surorile ei sau decât mama ei, a cărei căsătorie fusese aranjată de părinți cu familia soțului, care trăia într-un ștetl vecin? „Nu-l pot iubi. Cum să iubești un om care nu e prezent, deși este? Nu știu la ce se gândește, nu știu ce simte, nu știu ce vrea. Ultima dată când i-am mângâiat-o, mâna lui era rece ca a unui cadavru.“

În acea duminică după-amiază, ca în atâtea alte zile, Rosita își urmărise soțul care se învârtea prin casă, fără să le adreseze vreo privire sau vreun cuvânt ei sau fetelor care își făceau temele la masa din sufragerie. Apoi se așezase pe canapea, ca să admire cerul, pe fereastră. Vicente trăia într-o lume din care ea era aproape complet exclusă. La un moment dat, trezindu-se din siestă, Juan José începuse să plângă din camera lui. Rosita de-abia începuse să spele vasele, în bucătărie. Așteptase intenționat câteva minute bune, întrebându-se dacă soțul ei auzea urletele copilului. Voia să știe dacă Vicente se va ridica sau nu ca să se ocupe de copilul lor. Așteptarea se dovedise în zadar – bărbatul nu schițase nici o mișcare. Prin urmare, se văzuse nevoită să se întrerupă din treabă și să se ducă să-l ia pe micuț în brațe.

Ca aproape în fiecare zi, de săptămâni întregi, Vicente era epuizat. În acea zi, pentru că era duminică și se trezise puțin mai devreme decât de obicei, ieșise din casă și își petrecuse o bună parte din zi plimbându-se, mergând fără o direcție anume, așa cum o făcea din ce în ce mai des, rătăcind ca un suflet hăituit pe străzile din Buenos Aires. Orașul deborda de mașini, de chioșcuri, de magazine și de librării. Și de femei, de femei tot mai frumoase sau, mai bine zis, tot mai atrăgătoare și mai elegante. Opulența pe care războiul o asigura acestei țări îndepărtate, izolate în sudul extrem al Americii de Sud, făcuse ca unele străzi din Buenos Aires să semene cu niște podiumuri de modă. Lui Vicente îi plăcuse acest oraș. Îi plăcuse să se plimbe, să-i parcurgă străzile, să-l descopere. Adorase să se îndepărteze de centru și să se apropie de cartierele dubioase, periculoase, ca Boedo, Barracas ori Pompeya, dar și spre La Recoleta, Palermo și Belgrano, cartiere elegante, care se întindeau către nord, de-a lungul fluviului. Între momentul în care ajunsese la Buenos Aires, în aprilie 1928, și această iarnă

australă din 1942, străzile oraşului se animaseră într-un ritm incredibil. Argentina îşi regăsise strălucirea din al doilea deceniu al secolului. Nu mai era acea ţară săracă, periferică, de după criza din 1930, căci al Doilea Război Mondial o transformase într-unul dintre centrele îndepărtate ale lumii. Din cauza conflictului care devasta Europa, imigraţia se dublase, antrenându-i nu doar pe italienii şi spaniolii săraci, care veniseră într-un flux constant de la finalul secolului al XIX-lea, ci şi artişti şi intelectuali celebri sau familii europene mai bogate decât cele care le precedaseră. Magazinele nu se goleau niciodată, iar afacerile, oricât de mici, prosperau. Numai Vicente se simţea din ce în ce mai sărac, mai lipsit de mijloace.

Înainte de război, lacom, doritor să devină mai porteño² decât orice alt argentinian, lui Vicente nimic nu-i plăcuse mai mult decât să se plimbe pe acele străduţe. Adora să se învârtă în zigzag, ca să nu rateze nici una, ca să le cunoască pe toate. Se plimba ore în şir, admirând magazinele şi trecătorii. Acum, din contră, câteodată se ducea până la Chacarita sau până la La Boca ţinând-o drept înainte, ca şi cum locul unde aveau să-l conducă paşii n-ar fi depins de el, ca şi cum destinaţia n-ar fi avut nici o importanţă. Mergea mult, cu ochii coborâţi spre picioare. Apoi, făcea traseul invers – pe aceeaşi stradă. De când primise scrisoarea de la mama lui, Vicente mergea în neştire, fără să găsească nici o plăcere în asta. Dar, în acelaşi timp, cum nu găsea mai multă plăcere în repaus decât în mişcare, continua să meargă. Inutil. Inevitabil.

Plimbarea solitară le-a permis dintotdeauna oamenilor să tacă – şi să cugete.

Nu era şi cazul lui Vicente, care mergea doar pentru ca tăcerea să-i însoţească paşii. Ca atunci când asculta muzică sau când privea cerul de pe canapeaua lui din salon, atunci când mergea, căuta să-şi alunge cuvintele din minte până la dispariţia gândirii înseşi. Din păcate, dacă nemişcarea este opusul mişcării, dacă tăcerea este opusul vorbirii, gândirea nu are un contrariu. Nimic nu se opune acestei activităţi a spiritului, căci a nu gândi nu este decât o altă modalitate de a gândi. „Şi Berl? Încă mai lucrează? Mai luptă sau a abandonat? Cum ar putea fratele meu mai vârstnic, atât de mare şi de puternic, să fie redus la existenţa năpăstuiţilor descrişi în ziare? Au

reușit nemții să-l umilească, să-l strivească în așa măsură?“ Tot mergând, după lungi minute de luptă cu propria incapacitate de a nu mai gândi, Vicente revenea fără încetare la el însuși și la demonii care-i făceau viața un calvar în perioada aceea.

În ciuda scrisorii primite de la mama lui, în ciuda articolului din The Daily Telegraph, nu avea decât o idee destul de vagă despre ce se petrecea cu adevărat în Europa. Pe toate meridianele, ziarele începuseră să pomenească, timid, sutele de mii de evrei care erau uciși de naziști. Dar, neputându-și imagina ce însemna moartea a sute de mii de persoane, majoritatea oamenilor tot nu reușeau să creadă. După articolul din The Daily Telegraph, două cotidiene argentinienne, La Prensa și Crítica, denunțaseră deportarea evreilor către locuri de exterminare. Apoi, pe 25 noiembrie 1942, The New York Times publicase un articol despre lagărele de la Belzec, Sobibor și Treblinka și despre camerele de gazare și crematoriile umane de la Auschwitz. Materialul preciza că erau asasinate persoanele în vârstă, copiii, nou-născuții și handicapații evrei din Polonia, însă apăruse în pagina a zecea a publicației, iar ecoul său fusese, din nou, limitat.

Vicente, la fel ca tot restul omenirii, putea să știe, dar nu putea să știe. Nu putea asocia nici o imagine cu ceea ce se întâmpla la douăsprezece mii de kilometri distanță de locul unde se derula drama lui personală. Nu putea lipi nici o imagine, nici nu putea pune un nume. Este ilustrativă, de altfel, dificultatea întâmpinată de toată lumea, nu doar de Vicente, când s-a pus problema denumirii acestui eveniment. La început, el nu se numea nici shoah, nici holocaust. Nici în franceză, nici în engleză, nici cu literă mică și nici cu majusculă. La început, nu avea un nume. Oamenii vorbeau despre „eveniment“, „catastrofă“, „cataclism“ sau „dezastru“, urmând ca apoi să utilizeze termeni ca „hecatombă“ sau „apocalipsă“. La început însă, nu avea un nume. Cu excepția naziștilor, care foloseau expresia „soluția teritorială“, devenită ulterior „soluția finală“, și care ascunseseră aceste denumiri sub altele, astfel încât toată operațiunea să se deruleze codificat (camerele de gazare erau numite Spezialeinrichtungen, adică „instalații speciale“, iar gazarea, Sonderbehandlung – „tratament special“), așadar, cu excepția glosarului călăilor, ceea ce s-a petrecut în Europa a fost, ani în șir, ceea ce s-a întâmplat și nu s-a numit. În cuvintele lui Churchill, „o crimă fără nume“. După încheierea războiului, denumirea ce trebuia dată

evenimentului a provocat o dezbatere amplă. S-a discutat mult, pentru că a da un nume este întotdeauna echivalent cu a spune ceva ce n-a fost spus niciodată și, în același timp, de a spune ceva ce a fost spus întotdeauna – sau asupra căruia s-a păstrat dintotdeauna tăcerea, ceea ce înseamnă același lucru.

Naziștii începuseră să vorbească despre „soluția finală” încă dinaintea conferinței de la Wannsee, și, în mod bizar, eufemismul a continuat să fie folosit de toată lumea decenii întregi, ca și cum occidentalii ar fi știut atunci ceea ce astăzi neagă – anume, că erau cu toții vinovați. „Soluția finală.” Ce formulă stranie, nu-i așa? O soluție, știm prea bine, aduce cu sine întotdeauna alte întrebări, alte probleme. Nu și această soluție. Această soluție, această soluție finală, trebuia să rezolve totul, în opinia compatrioților lui Kant, ai lui Hegel, ai lui Schopenhauer și ai lui Nietzsche.

Apoi a fost preferat cuvântul „genocid”, un termen hibrid, compus din prefixul grec génos, care desemnează un grup cu aceeași origine, și sufixul latin cid, derivat din verbul caedere (a cădea, a doborî). Creat de un evreu polonez în 1944 și reținut de ONU din cauza celui de-al Doilea Război Mondial, substantivul nu a fost niciodată rezervat exterminării poporului evreu, motiv pentru care este rareori folosit de cei care consideră că Shoah-ul a fost un eveniment unic în istoria umanității.

Nu după mult timp, anglofonii au încercat termenul „Holocaust”. Însă Holocaustul a fost întotdeauna înțeles ca un sacrificiu, o jertfă adusă zeilor. A desemnat, încă de la început, acțiunea ce constă în arderea pentru zei. Secole de-a rândul, oamenii au ars animale și le-au oferit zeilor în care credeau ce era mai bun, fumul, mirosul, cerând în schimb diferite lucruri. Acesta să fi fost sensul reținut de cel care a propus cuvântul „Holocaust” pentru masacrul împotriva evreilor? Nu vom ști niciodată. Dar cuvintele nu depind de convingerea celui care le rostește: cuvintele semnifică ceea ce devin, relatează întotdeauna o istorie sau mai multe. Cel care a ales primul cuvântul „Holocaust” a spus, cu sau fără voia lui, că uciderea a milioane de evrei fusese un sacrificiu adus anumitor zei, de la care se așteptau anumite lucruri. În acest caz, să sperăm, cel puțin, că omul respectiv vorbea despre zeii lui. Sau, mai bine, să sperăm că individul imaginar a propus acest

termen pentru că a înțeles că Dumnezeu e mort, pentru că l-a văzut dispărând pe vecie în fumul holocaustului uman pretins de Rasă, idolul cel mai lacom dintre toți.

După Holocaust, sau cu mult înainte (pentru că apare în perioada talmudică, desemnând distrugerea Ierusalimului și a celor două Temple), a fost folosit și cuvântul „Hourbane“, a cărui alegere a fost dictată de dorința de includere a evenimentului într-o continuitate de catastrofe și de distrugeri cărora le-au căzut victime evreii.

În sfârșit, în anii '60, începe să se impună un alt termen, mai ales în Franța. Cuvântul biblic „Shoah“. Apărut încă din 1933, el înseamnă „distrugere“, distrugere nemotivată, de tip natural sau predestinată, o distrugere ce nu necesită prezența vreunui zeu.

Pe scurt, ca în numeroase alte situații, alegerea unui termen sau a altuia a determinat formarea a două tabere (Aliați și naziști, francofoni și anglofoni, evrei și goyim), până când, într-un final, între Shoah și Hourbane, evreii au ajuns să se certe între ei: pe de o parte, cei care considerau că evenimentul a fost unic; pe de altă parte, cei care îl priveau ca pe încă o nenorocire. Dar, așa cum se știe, e de ajuns să închizi doi evrei într-o cameră ca să te alegi cu trei opinii.

În acea duminică din luna august 1942, după ce mersese o bună parte din zi, când începuse să plouă, Vicente se întorsese acasă. Se întorsese „așa“, fără nici un motiv aparent, cum făcea acum totul. Se întorsese așa cum se întorcea tot timpul în ultima vreme, fără ca nimeni să știe dacă intenționa să rămână la cină sau să petreacă noaptea acolo. Fetele erau cuminți. Își făceau temele. Erau eleve bune. Câteodată, câteodată încă le mai arunca o privire. Urmărindu-i ochii, Rosita nu se putea abține să nu-și aducă aminte cât de mult le iubise, cum le adorase, nu se putea abține să nu creadă că el tot le iubea, chiar dacă devenise incapabil să le arate orice urmă de afecțiune de când primise scrisoarea de la mama lui. În schimb, Juan José, care îl aștepta, care-i căuta întotdeauna privirea, ar fi avut mare nevoie ca tatăl lui să-i vorbească, să se ocupe de el. Vicente parcă nici nu-și mai dădea seama că exista, că crescuse, că-l numea „papa“. Abia dacă-i mai arunca o privire din când în când, plictisit sau nervos, de parcă ar fi avut

ceva cu el. Fără să poată formula vreo acuzație, pe negândite, Vicente începea să-l facă răspunzător pentru vinovăția pe care o resimțea el însuși față de mama lui, o culpabilitate care, începând din anul acela, avea să-l devoreze din interior tot restul vieții.

– Ce-ar fi să ieșim la o gustare?

Rosita luase inițiativa, știind că Vicente nu propunea niciodată nimic. Era duminică, era deja ora cinci după-amiază, copiii nu avuseseră școală și nu ieșiseră din casă toată ziua, magazinul era închis, iar Vicente era acasă cu ei, așa că Rosita sugerase să meargă toți cinci la cofetăria Ideál, locul unde fratele ei, Léon, îi făcuse cunoștință cu viitorul soț. Știa că Vicente apreciasse dintotdeauna locul acela, decorat numai cu stofe și mobile importate din Europa. Patronul, don Manuel, le povestise într-o zi, cu ani în urmă, la scurt timp după ce se căsătoriseră, că fotoliile din salonul principal fuseseră aduse de la Praga, că marile lustre erau franțuzești, că vitraliile care decorau plafonul fuseseră făcute în Italia, că lemnăria era din stejar sloven și că marmura coloanelor și a scărilor, cristalul cu muchii rectangulare al vitrinelor și bronzul aplicelor murale proveneau, de asemenea, din cele mai mari capitale europene – unde Vicente îi promisese că o va duce la un moment dat.

Când intrase în sala somptuoasă cu copiii și cu soțul ei, Rositei nu-i venise greu să uite prezentul și să zâmbească la amintirea acelor promisiuni. Se gândise la legămintele și sporovăiala neîncetată a lui Vicente din vremea aceea. „Cum de putea să fie atât de locvace, atât de prolix, atât de seducător? Și cum a putut să mă uite în așa hal acum?”

Cât despre Vicente, acesta intrase în salonul principal cu familia, găsisese o masă liberă și nu se mai gândea la nimic. Acceptase propunerea soției, mersese pe stradă ținând fetele de câte o mână și fusese aproape prezent timp de câteva zeci de minute, dar, imediat ce ajunsese la cofetăria Ideál, își aprinsese o țigară și albul îi acoperise iarăși totalitatea creierului. Se așezase și începuse să fumeze, ignorând cuvintele schimbate de fiicele lui, ignorând singurătatea fiului său, ignorând nostalgia tristă a soției. Lumea exterioară încetase din nou să existe. Gândurile lui se rătăciseră din nou pe uriașa câmpie ninsă. Nu mai simțea nimic. Doar în stomac îi mai cădeau

din când în când, la intervale regulate, câteva picături de acid, săpând un canal chinuitor care-i amintea de blestemul lui. Vicente nu simțea și nu gândea nimic – cu excepția unei clipe anume, când ochii i se încrucișaseră cu ai Rositei, iar ea și-i ferise, preferând să examineze interiorul: dintr-odată, își dăduse seama că ea își amintea, fără îndoială, de prima lor întâlnire și de zecile de dăți când frecventaseră acel loc, de cuvintele lui și de fericirea lor. Își spusese atunci, cu durere, că tot ceea ce-și amintea femeia fusese adevărat: Vicente crezuse într-adevăr că o va duce să vadă Europa, așa cum îi plăcuse cu adevărat acel loc și materialele cu care era amenajat – acel loc și acele materiale care îi aminteau de trecut și pe care acum le detesta.

După gustare, Rosita, Vicente și copiii se întorseseră acasă fără grabă. Tăcerea tatălui molipsise întreaga familie. Cei mici, până și Juan José, care mergea pe cinci ani, din mimetism sau din respect, lăsau să treacă minute lungi fără să scoată un cuvânt. În mers, băiețelul căutase la un moment dat mâna tatălui său, dar Vicente i-o refuzase. Imediat ce simțise mânăta copilului atingându-i-o pe a lui, și-o retrăsese, aproape fără să-și dea seama. Continuase să înainteze cu umerii căzuți, cu ochii în pământ. Rosita, care observase încercarea tandră a fiului ei și răspunsul crud al bărbatului, strânsese puternic din dinți ca să nu izbucnească în plâns. „De ce? De ce face asta? De ce e absent tot timpul? De ce nu se mai gândește niciodată la noi? De ce nu ne mai iubește? De ce? De ce? De ce s-a dus de râpă totul? De ce se încăpățânează în această tăcere care ne ucide, care ne otrăvește copiii, familia, dragostea, viața?”

În seara aceea, copiii adormiseră târziu. Rosita le citise o poveste, apoi încă una și încă una. Apoi, obosită după ce se ocupase de ei singură toată ziua, se demachiasă, se spălase pe dinți și se dusesă să-și îmbrățișeze soțul înainte de culcare. Vicente nu scosese nici o vorbă, însă acceptase un sărut pe frunte și-și pusese, pentru o clipă, mâna peste a ei. Rosita plecase spre dormitor, iar Vicente rămăsese așezat în tăcere, în salon, cu ochii lipiți de fereastra întunecată ce dădea spre micul lor balcon, contemplând cerul negru. Stătuse așa cam vreo zece minute. Apoi plecase și el. Se ridicase, își luase haina și ieșise din apartament ca să caute în noaptea orașului o masă de pocher.

Rosita, nereușind să-și alunge din cap întrebările care o chinuiseră toată ziua, stinsese deja lumina, dar nu dormea încă; își auzise soțul plecând, ca aproape în fiecare noapte de luni de zile, și, întinsă singură în pat, plânsese multă vreme, sufocându-și suspinele în pernă. „De ce?! De ce nu mă mai iubește?! De ce nu mă mai atinge?! De ce nu mă mai sărută?! De ce nu se mai culcă cu mine?! De ce nu se mai culcă cu mine – fie și în tăcere?!“ Rosita plânsese neconsolată până în clipa în care auzise o voce subțire în spate:

– Mama?

Martha și Ercilia erau acolo, lângă pat, ținându-se de mână, în penumbră. O priveau fix amândouă, puțin întristate, puțin speriate.

– Juanjo... s-a trezit...

– ... și te-a strigat, dar...

Rosita nu auzise. Plângea prea tare. Se ridicase în capul oaselor, își ceruse iertare, le strânsese în brațe și le condusesse înapoi în camera lor, unde îl liniștise pe Juan José, care adormise rapid la loc. Își ceruse încă o dată scuze de la fiicele ei, le învelise cu grijă și le sărutase.

– Dar de ce ești udă?

Rosita nu-și dăduse seama că plânsese atât de tare, încât chipul îi era încă scăldat de lacrimi.

– Ce s-a întâmplat?

– Nimic, nimic... nu s-a întâmplat nimic...

Rosita se ștersese la ochi, le alinase, le sărutase din nou și, lăsând lumina aprinsă, se întorsese în dormitor. Le lăsase lumina aprinsă ca să le liniștească și ca să se liniștească pe ea însăși.

Denumire laudativă rezervată argentinienilor originari din orașul-port Buenos Aires

Într-o seară, la începutul lunii februarie 1943, pe când se întorceau de la Mar del Plata, Vicente și Rosita primiseră vizita unui bărbat de vreo treizeci de ani, pe care nici unul din ei nu-l cunoștea: doctorul Moshé Feldsher. Îmbrăcat cu o vestă de lână, o mică eșarfă gri și o pălărie închisă la culoare, sunase la ușa apartamentului lor într-o sâmbătă extrem de sufocantă a acelei veri australe. Văzându-i ținuta, mult prea călduroasă pentru acea perioadă a anului, Vicente ghicise imediat că omul sosise de puțină vreme la Buenos Aires. Moshé Feldsher era un prieten de-al lui Berl. Lucrase cot la cot cu el în ghetou, de unde reușise să fugă cu șase luni în urmă. Le relatase, în idiș, lungul periplu care-l purtase din Polonia în Rusia, apoi în Finlanda, de unde reușise să se imbarce pentru Brazilia. După ce stătuse blocat aproape două săptămâni la São Paulo, reușise, în sfârșit, să ajungă la Buenos Aires. Avea adresa lor chiar de la fratele mai mare al lui Vicente. Moshé Feldsher le mărturisise că Berl și soția acestuia îl ajutaseră mult când ajunsese în ghetoul din Varșovia, deportat din Berlin, și le povestise cum lucrau împreună:

– În primele luni veneau să-i tratăm de diverse boli, mai ales tifos și tuberculoză. Lucram între douăsprezece și șaisprezece ore pe zi. Încercam să găsim soluții ca să ne îngrijim toți pacienții, chiar dacă cei mai mulți nu aveau de unde să plătească. Apoi, încet-încet, pe măsură ce medicamentele deveneau tot mai rare, am ajuns să ne ocupăm de o singură boală, singura despre care profesorii noștri nu ne învățaseră nimic...

– Da? Care? întrebă Rosita din bucătărie, unde pregătea cafeaua.

– Foamea.

Cum Vicente nu ieșea din mușenia lui, Rosita revenise în salon și preluase natural sarcina conversației:

– Dar... nu înțeleg... De ce nu v-au predat nimic despre foame?

– Dintr-un motiv foarte simplu: e singura boală pentru care nu există tratament.

Moshé Feldsher ridicase ceașca de cafea pe care i-o întindea Rosita, mulțumindu-i cu un zâmbet.

După un efort supraomenesc de a învinge tăcerea ce-l copleșea de săptămâni întregi, Vicente reușise să articuleze trei cuvinte în limba aceea pe care n-o mai vorbise de când plecase din Varșovia:

– Ce face mama?

Moshé Feldsher îl pusese la curent cu noutățile, dacă informațiile vechi de șase luni se puteau numi „noutăți“. Când reușise el să fugă, mama lui Vicente era încă în viață și, deși slăbită, nu se îmbolnăvisese nici de tuberculoză, nici de tifos.

– Poate că e totuși util să ai un fiu medic, încercase el să glumească.

Vicente suportase cu greu detașarea cu care povestea Moshé Feldsher despre ghetou, despre război, despre logodnica lui care, din fericire, reușise și ea să fugă, și care aștepta un copil. Apoi, doctorul își terminase cafeaua și, probabil, iritat și el de tăcerea amfitrionului, refuzase invitația Rositei la cină și plecase. Vicente abia îi aruncase un salut înainte de a se întoarce către balconușul salonului. Cerul era deja sumbru, și la orizontul presărat cu nori lungi, translucizi, se întrețeseau nuanțe de miere și de sânge. Ziua își dădea încet duhul. Murea încet de-o moarte lentă, sângeroasă.

Ca de multe ori în ultima vreme, Vicente dorise să vorbească, dar nu putuse. Cum ar fi putut vorbi așa cum o făcea acest om, cu asemenea nepăsare, atât de lejer, cu atâta cumsecădenie, atunci când poate chiar în clipa aceea, la douăsprezece mii de kilometri distanță, se juca soarta mamei și a fratelui său? La puțin timp după plecarea lui Moshé Feldsher, când cerul se întunecase complet, tot fără nici un cuvânt, Vicente își luase sacoul și ieșise, la rândul lui. Se întâlneau cu Sammy în sala din spate, plină de fum, a unui bar din Once și jucase pocher până dimineața, pierzând tot ce avea prin buzunare. Apoi, în loc să se îndrepte către casă, cu inima strânsă de rușine, se dusesse la magazin. Se întinsese pe o canapea nevândută din depozitul de la subsol și încercase să se odihnească pentru câteva ore. Somnul nu-i fusese însă de nici un ajutor. În acea zi avusese pentru prima

dată un vis ce urma să-i revină de multe ori în restul vieții. Visase că era în patul lui, că se trezea și, când se ridica, descoperea că cineva construise un zid în jurul lui. Făcea turul zidului, dar era închis, complet închis. Încerca să sară pe deasupra, să sape pe dedesubt, să-l dărâme, dar zidul era prea înalt și se dovedea indestructibil. În timp ce el se agita căutând o ieșire, zidul începea să se strângă în jurul lui, cu un scrâșnet metalic. Se strângea din ce în ce mai mult, nelăsându-i nici un pic de spațiu liber. Vicente lovea zidul din toate puterile, urla, lupta, se sufoca și urla încă și mai tare. În van: zidul continua să se strângă, tăindu-i respirația. Dintr-odată, Vicente observa că avea un cuțit în mână. Zidul se apropiase atât de mult, încât începea să i se lipească de corp; disperat după o gură de aer, începuse să lovească zidul cu cuțitul, să-l găurească. Scrijelea și găurea zidul, săpa o rană, iar acea rană sângera și-l durea.

În acea clipă, înțelegând că peretele era chiar pielea lui și că avea de ales între a muri sufocat sau prin automutilare, Vicente se trezise cu inima bătând să-i spargă pieptul, scăldat de sudoare. Era aproape miezul zilei. Se calmase, așteptase să i se regleze pulsul, își dăduse cu apă pe față și ieșise din magazin. „Încă o duminică“, se gândise în drum spre casă. „O duminică inutilă, o duminică în van, după care va veni o zi de luni la fel de inutilă. O duminică, două duminici, trei duminici. O duminică pentru numărarea duminicilor. De parcă zilele și săptămânile ar avea vreo importanță.“ Viața lui Vicente Rosenberg, ca atâtea alte vieți, ca viețile milioaneilor de evrei, ale milioaneilor de țigani și ale zecilor de mii de comuniști care îi pierduseră ori urmau să-i piardă pe cei dragi în lagăre – viața lui, la fel ca ale atâtor altor rătăciți din lume –, continua. Continua, dar nu ducea nicăieri. Continua, așa cum curg adesea viețile: fără nici un scop, absolut golite de sens. Vicente continua, vag, să lucreze, continua, vag, să se ocupe de copii și continua, vag, să-și iubească soția. Orașul Buenos Aires prospera, deborda, devenea tot mai strălucitor, iar Vicente, în tăcere, continua să trăiască fără vreo dorință sau plăcere. Cobora din apartament, se deplasa pe jos până la magazinul de mobilă, primea clienții, vindea dormitoare, saloane și sufragerii. Câteodată, aproape că-i plăcea. Câteodată, aproape că găsea satisfacție în această rutină derizorie, mărunță. Uneori, aproape că-i plăcea să trăiască – așa cum îi plăcea să-și oculteze vinovăția jucând cărți până dimineața și pierzând tot ce câștigase de pe urma

magazinului. Căci Vicente juca pocher ca și cum scopul jocului ar fi fost să pierzi. Juca din ce în ce mai mult și pierdea din gros. Noapte de noapte, juca, juca, juca și pierdea, pierdea, pierdea. Pierdea de parcă pierzând totul și-ar fi putut acoperi datoriile.

Rosita nu mai știa ce să facă cu el. „Îmi aduc aminte prima noastră întâlnire. Îmi amintesc de brațele, de mâinile și de gura lui. Mi-l amintesc întreg. Îmi amintesc că el era el, că era eu și că eu nu mai eram nimic. Și era atât de bine să nu mai fii nimic.“ Rosita se lăsa pradă amintirilor. Se gândea la mâinile, la ochii și la limba lui, care gustaseră tot ce avea mai apetisant în ea. Intimitatea lor fusese atât de puternică și atât de delicată, în același timp. „Îmi amintesc că nu-și putea scoate din minte nici corpul meu, nici sufletul meu, nici buzele mele, nici obrajii mei, nici... Am uitat, cum îi spunea? Ah, da: porțelanul mătăsos al pielii mele. Vorbea atât de repede, atât de frumos, atât de iubitor, atât de minunat! Era prezent. Da, asta este: era prezent. Da, prezent! Era el însuși, era de două ori și de zece ori el. Era ca un râu, o mare sau un torent. Și o lacrimă. Și o piatră. Era ca un recif în mijlocul mijlocului oceanului.“ Uneori, amintirile o făceau fericită și-i aduceau un zâmbet pe chip. Adesea însă, mult mai des, o dureau și o făceau să plângă de disperare. „L-am iubit, l-am iubit atât de mult! L-am iubit mai mult ca pe mine însămi.“ Amintindu-și de trecut, Rosita înțelegea din ce în ce mai bine semnificația prezentului. Înțelegea că Vicente nu reușea să-și ierte vina de a nu-și fi salvat mama, dar nu știa cum ar fi putut să-l ajute – nici s-o salveze, nici să-și găsească iertarea. „Aș putea încerca să-l conving că n-are nici o vină, că a făcut ce-a putut... Dar la ce bun? E clar că nu-i adevărat și el o știe foarte bine. Chiar dacă i-a scris, acum câțiva ani, că ar trebui să plece de la Varșovia, chiar dacă i-a scris că și-ar dori ca ea să vină să stea cu noi, la Buenos Aires, n-a făcut nimic concret în acest sens. Și o știe. Știe că ar fi trebuit să facă mai mult decât să-i scrie, că ar fi trebuit să se ducă după ea. Sau măcar să-i scrie lui Berl, să-l convingă să o aducă aici. Asta e problema: e inutil să încerc să-i alin sentimentul de culpabilitate – pur și simplu deoarece se simte vinovat pe bună dreptate.“ Rosita se frământa zi de zi, gândindu-se la situația în care se găsea soțul ei, dar nu vedea nici o soluție. Se gândea că făcuse bine când plecase din Polonia, că avusese dreptate când se îndepărtase de mama, de fratele și de sora lui. Se gândea că alesese corect să plece departe, ca să poată crește, să

devină adult – să devină el însuși. Pe de altă parte, știa că mințise când îi spusese mamei lui că ar fi vrut s-o vadă instalată cu ei, la Buenos Aires, după cum știa că se mințise singur când crezuse că-i va salva pe toți de la catastrofa pe care o presimțise părăsind Europa. Aceste minciuni și această culpabilitate făceau imposibil orice dialog. În rarele ocazii când încercase să abordeze subiectul, pentru a-l consola, pentru a-i ușura conștiința, nu reușise decât să înrăutățească lucrurile. Iar când încercase doar să-i fie alături, să-i împărtășească tăcerea, fusese și mai rău. În ultimele săptămâni îi acceptase o singură dată prezența tăcută alături de el. Stăteau pe canapeaua din salon, ea îl strângea în brațe de o bună bucată de vreme, fără să scoată o vorbă, dar mângâindu-l blând pe creștet, iar el sfârșise prin a ceda și o acuzase că nu înțelegea nimic, că nu putea să înțeleagă nimic, că n-avea să înțeleagă niciodată, că pentru a înțelege ar fi trebuit să simtă ce simțea el – dar că nu avea să reușească niciodată, căci tatăl și mama ei reușiseră să fugă din calea pogromurilor și erau acolo, alături de ea, la Buenos Aires.

Un eveniment independent de voința ei avea să bulverseze însă monotonia dureroasă a acelor zile sumbre. Într-o seară, după serviciu, la numai câteva săptămâni de la vizita doctorului Moshé Feldsher, Vicente se uita la Sammy, care juca singur biliard în sala din spate de la cafeneaua Tortoni, când își făcuse apariția în trombă Ariel, cu un zâmbet uriaș pe chip. Era sfârșitul anului 1943, iar Ariel se repezise la prietenii lui ca să le arate pagina întâi din La Idea Sionista: locuitorii ghetoului din Varșovia puseseră mâna pe arme împotriva germanilor. Ariel era euforic, iar entuziasmul lui îi cuprinsese imediat pe Sammy și Vicente. Comandaseră șampanie, băuseră, discutaseră intens, apoi plecaseră de la Tortoni și se duseseră la hipodrom. În acea zi, pentru prima dată de luni întregi, Vicente câștigase la curse. Se întorsese acasă la puțin timp după cină, cu un teanc apreciabil de bancnote în buzunar. Rosita îl primise uluită de zâmbetul ce-i lumina fața.

– Ce s-a întâmplat?

– Am... am câștigat... și... și ei s-au revoltat! S-au revoltat!!!... Îți dai seama? Au luat armele și se pare că au omorât zeci de nemți!

Euforia îl împinsese pe Vicente nu doar să exagereze puțin numărul naziștilor uciși, ci și să-și regăsească pentru câteva minute vocea și să-i relateze soției lui știrea pe care o citise în ziar și ceea ce-i povestise Ariel, care discutase cu vărul lui, autorul articolului. Inima îi fusese copleșită de un optimism irațional. Convins, ca și alții, că rezultatul bătăliei din ghetou era indecis, Vicente avea să citească din nou ziarele și să participe la conversații în fiecare zi, timp de două săptămâni. Speranța, optimismul și euforia lui, pe care Rosita le primise cu atâta bucurie, erau iraționale, dar, nu pe de-a-ntregul, deoarece, pentru scurtă vreme, locuitorii ghetoului reușiseră să le țină piept soldaților Reichului. În realitate, aflând că deportările masive începute în 1942 nu aveau câtuși de puțin ca destinație finală lagărele de muncă aflate mai la est, ci se încheiau în camerele de gazare de la Treblinka, două organizații evreiești din ghetou, susținute de rezistența poloneză, aleseseră calea luptei armate. Într-o primă etapă, reușiseră să respingă încercarea armatei germane de a relua controlul asupra ghetoului. Lupta pentru fiecare stradă și fiecare casă avea să dureze aproape o lună. În acest timp, la Buenos Aires, Vicente reîncepuse să vorbească, dar și să se ocupe de copii și să-și iubească soția. Neprimind alte noutăți despre mama lui, în afara celor vechi de șase luni aduse de doctorul Moshé Feldsher, credea că poate totul nu era încă jucat, că poate viitorul ei stătea să se decidă chiar atunci, pe străzile ghetoului din Varșovia.

Speranța fusese de scurtă durată. La a doua încercare, armata germană nu se mulțumise doar să cucerească ghetoul, ci distrusese majoritatea caselor și-i măcelărise pe răzvrătiți. Pe 12 mai 1943, Samuel Zygelbojm, cel care atrăgea primul atenția opiniei publice asupra masacrului comis de naziști în Polonia, se sinucidea în semn de protest față de pasivitatea comunității internaționale. Pe 16 mai, în ciuda ciocnirilor sporadice care aveau să dureze până în iulie, Jürgen Stroop, șeful poliției și al trupelor SS din districtul Varșovia, arunca în aer Marea Sinagogă pentru a celebra victoria împotriva insurecției. „Sinagoga era un edificiu construit cu simț de răspundere, la a cărui doborâre munciseră din greu geniștii și electricienii. Dar ce spectacol minunat! Ofițerul genist mi-a înmănat detonatorul, am strigat Heil Hitler! și am apăsă pe buton. Din explozia uriașă s-au înălțat flăcări până la nori. Culorile erau incredibile. O alegorie de neuitat a

triumfului asupra evreimii.“ Acestea au fost cuvintele folosite de Stroop ca să povestească explozia, precum un copil fericit că a primit o jucărie care face „bum“. Într-adevăr, realitatea se redusese la atât: Stroop așteptase răbdător ca geniștii să-și încheie misiunea laborioasă, apăsase pe buton și clădirea făcuse „bum“. La finalul primăverii boreale, aproape tot interiorul ghetoului nu mai era decât un vast câmp de ruine, la fel ca Marea Sinagogă, aflată în exterior.

Dragul meu Wincenty,

Nu mai știu nimic despre tine. Poate că mi-ai scris, dar poșta nu mai funcționează ca înainte. Nimic nu mai funcționează ca înainte. Sper totuși că vei primi această scrisoare. Shlomo mi-a promis că o va trece dincolo, de unde ți-o va trimite cineva. Am vândut aproape totul. Mobila, cărțile, hainele. Dar lucrurile nu mai valorează nimic. Puținul care mi-a rămas, până și ultimul inel pe care l-am păstrat, primit de la tatăl tău când ne-am cunoscut, nu mai valorează nimic acum. Singurul lucru care mai contează este hrana. Și noi facem foamea, la fel ca toată lumea. E o senzație oribilă. Nici în cele mai negre coșmaruri nu mi-aș fi putut imagina că-ți poate fi atât de foame. Ieri, pe stradă, Berl a văzut doi bărbați bătând un copil ca să-i fure câțiva cartofi. Copilul nu împlinise nici zece ani. L-au lăsat pe trotuar, mai mult mort decât viu.

Soldații germani vin noaptea și dau buzna prin case. Omoară fără motiv. Unii sunt beți și înarmați cu securi. Majoritatea însă au priviri la fel de triste ca ale noastre, acum, că a venit iarna.

Te rog, Wincenty, trimite-ne orice poți. Nu știu dacă lucrurile vor ajunge la noi, dar trimite-ne totuși. Gândul că ne-ai trimis ceva mă va face la fel de fericită. Sper că Rosita și copiii sunt sănătoși și că magazinul merge bine.

Mama ta care te iubește

Când Vicente primise această ultimă scrisoare din partea mamei lui, primele flori de jacaranda începeau deja să coloreze în albastrul lor blând, violaceu, cerul Buenos Airesului. Din motive pe care nu le-ar fi putut înțelege, scrisoarea făcuse luni, luni și luni de zile pe drum. În pofida durerii, în

pofida temerilor, în pofida tulburării profunde în care-l aruncase lectura, răspunsese în aceeași zi. Îi scrisese că Rosita și copiii erau sănătoși, că totul mergea bine la magazin și, cu un sentiment de vinovăție pe care nu-l mai simțise până atunci, strecurase două bancnote de cincizeci de dolari în plic.

După ce trecuse pe la poștă se întorsese acasă. Nu discutase cu Rosita. Nu-i spusese că mai primise o scrisoare. Cum ar fi putut? Cum ar fi putut îndrăzni să-i repete soției sale cuvintele disperate ale mamei? În acea seară nu mai ieșise să joace cărți. Mâncase cu Rosita și cu copiii fără să scoată nici un cuvânt și se dusese la culcare devreme. Voia să doarmă. Atât și nimic mai mult. Voia să doarmă și să uite. Visa la un somn fără cuvinte, fără gânduri, fără imagini. Dar adormise și avusese din nou acel vis atât de frecvent de la vizita doctorului Moshé Feldsher. Că se trezea în patul lui, că un zid de netrecut îl înconjura și îl strângea până la sufocare... totul la fel, doar că acum cuțitul care-l ajuta să găsească puțin aer, să respire și să-și curme zilele găurindu-și pielea nu mai apărea ca prin magie, ci îi era oferit de mama lui, ivită nu se știe de unde.

Din nou, se trezise brusc, cu respirația întretăiată. Rosita era lângă el, cu mâna pe umărul lui. Vicente era atât de îngrozit, încât nici n-o recunoscuse în prima clipă.

– Ești bine?

Cum nu răspundea, Rosita schițase un gest în direcția veiozei, dar Vicente o oprise.

– Nu, nu, lasă... îmi revin.

Îi luase mâna și i-o apăsase de obrazul lui. Rosita nu mai aprinsese lumina. Își lăsase capul la loc pe pernă și se întorsese cu fața la el. Continuând să-i țină mâna pe obrazul lui, Vicente se întinsese și el la loc. Stăteau față în față, cu mâna Rositei prinsă sub capul lui, cu ochii larg deschiși în întuneric, privindu-se ca doi copii puțin speriați. Vicente se gândea la scrisoarea de la mama lui. Își amintea cuvintele și-i auzea vocea calmă și

muzicală, puțin răgușită. Auzea foarte clar vocea mamei sale, așa cum n-o mai auzise de când părăsise Varșovia.

În penumbră, Rosita îl privea fix, îngrijorată. Vicente părea atât de îndepărtat, de pierdut, de tulburat... Rosita încercase să-i adreseze un zâmbet încurajator, dar îi ieșise mai mult ca un zâmbet de consolare. Oricum, Vicente nu reacționase în nici un fel, căci de-abia observase. În acel moment precis, ochii lui treceau dincolo de cei ai soției sale, străbătând distanțe uriașe, dincolo de pat, de ziduri, de oraș, de ocean: în acel moment precis, ochii lui rătăceau fără țintă pe străzile înzăpezite ale Varșoviei.

Și totuși, dintr-odată, părăsind lumea amintirilor cu orașul și cu mama lui, Vicente se întorsese în dormitor și își privise soția. O privise cu aceeași intensitate, profunzime și abandon cu care îl privea și ea. Rosita, observând această schimbare bruscă, nu se putuse abține să-l descoasă:

– Spune-mi...

N-ar fi putut preciza ce anume dorea ca soțul ei să-i spună, n-avea nici cea mai mică idee despre ce i-ar fi putut spune ea lui, dar îi ceruse, cu blândețe, să-i vorbească. Vicente o contempla în tăcere. I-ar fi plăcut să-i răspundă la întrebări, să-i spună ce simțea, ce sentimente îi deșteptase scrisoarea, sau măcar să-i spună altceva, doar o mică parte din ce simțea, câteva cuvinte din mesajul mamei lui, ori chiar să o mintă, s-o asigure că era o scrisoare banală. I-ar fi plăcut să-i răspundă orice, ca să-i arate că o auzea, că ea exista – dar nu reușise. Mai trăise acest sentiment după scrisoarea precedentă de la mama lui, dar abia acum își dăduse seama că nu doar nu mai voia să vorbească, ci că, de fapt, nu mai putea. Ar fi vrut să vorbească, însă, prizonier în ghetoul muțeniei lui, nu putea. Nu mai știa.

Vicente n-a spus niciodată nimic, nici soției lui, nici copiilor, nimănui, despre acea scrisoare – care a fost și ultima.

În ziua ce a urmat acelei nopți agitate, Vicente, împreună cu soția și copiii, fuseseră la masă la părinții Rositei, așa cum făceau cam o dată pe lună de când se căsătoriseră. Casa acestora, poreclită „La Fábrica“ și lipită de atelierul de mobilă, era una dintre clădirile masive, cu un etaj și patio, tipice pentru Buenos Aires. Această masă lunară, acest mic festin familial, se transformase într-un eveniment pe care copiii îl așteptau și-l revendicau cu entuziasm. Părinți, copii, nepoți... adesea se adunau vreo douăzeci de meseni. Lui Vicente nu-i plăcuseră niciodată aceste adunări familiale, dar participase întotdeauna cu amabilitate. Chiar dacă i se păreau „cam de la țară“, cum îi spusese o dată Rositei în glumă, își iubea socrii. Iar acum, când copiii creșteau, când fiicele lor așteptau cu atâta nerăbdare aceste ocazii de a-și regăsi nenumărații veri și verișoare, evenimentul căpătase până și pentru el o notă de inevitabilă bucurie.

În acea vineri, înainte de a se așeza la masă, ca de fiecare dată când se reuneau în ultimii trei ani, tatăl Rositei, Pini Szapire, pe care verii deja îl numeau redundant „abuelo Zeide“⁴³, îl întrebase ce mai e nou la magazin. Îl preocupa tot timpul evoluția ginerelui său, voia să se asigure în permanență că lucra cu spor, că magazinul pe care i-l încredințase prospera, dar îi și plăcea să discute despre mobilă, pur și simplu.

– Ia zi, ce părere ai de noile bufete din quebracho? Ai văzut finisajele?

Cu prețul unui efort supraomenesc, Vicente reușise să-i răspundă laconic, comunicându-i știri scurte și bune: în acea perioadă toate magazinele de mobilă din Buenos Aires mergeau destul de bine, chiar dacă el se ocupa tot mai puțin de al lui.

Odată așezați la masă, în timp ce era servit tradiționalul pui cu lămâie și cartofi la cuptor, iar copiii se repezeau să-și golească farfuriile, Vicente își regăsise suferința și tăcerea. „Și noi facem foamea, la fel ca toată lumea. E o senzație oribilă. Nici în cele mai negre coșmaruri nu mi-aș fi putut imagina că-ți poate fi atât de foame.“ Privind copiii și mâncarea de pe masă, Vicente își amintise de cuvintele din ultima scrisoare a mamei lui, aceea despre care nu vorbise niciodată cu nimeni. Încă îi mai era foame? Îi era foame și sete în acel moment precis, când el, soția lui și copiii se regalau în familie la Buenos Aires? De ce? De ce era tratată așa? De ce nu

era lângă ei la masă, bucurându-se de nepoți, ca părinții soției lui? Vicente privea puiul, copiii, adulții și se tortura cu astfel de întrebări. Nu numai că nu le găsea nici un răspuns, dar nici nu căuta răspunsuri. La ce bun? Întrebările cele mai simple, cele cu răspunsuri evidente sunt, de multe ori, cele mai crude – sunt crude tocmai pentru că nu este nevoie să fie puse.

Însetat, am observat un țurture frumos care atârna afară. Am deschis fereastra și l-am rupt. Un paznic a venit și mi l-a smuls brutal din mâini.

– *Warum? l-am întrebat cu bruma mea de germană.*

– *Hier ist kein warum, mi-a răspuns el și m-a împins înapoi spre interior.*

„Hier is kein warum.“ Aici nu există „de ce“. Vor mai trece ani mulți până când Vicente va citi aceste cuvinte, ale lui Primo Levi, aceste cuvinte care rezumă voința naziștilor de a crea în lagăre un spațiu absolut diferit, unde să nu mai existe întrebări și justificări. În anii sumbri, când, la Buenos Aires, copleșit de vinovăție, Vicente sperase în fiecare zi și se temuse în același timp că va primi vești de la mama lui, negăsind nici un răspuns la miile de întrebări care îi asaltau inima, își spusese de multe ori că existau lucruri care nu aveau un „de ce“. Abia mult mai târziu, când descoperise realitatea Shoah-ului, înțelesese că diferența era simplă: în viață există lucruri care nu au o cauză; în lagăre, naziștii încercaseră, și reușiseră, ca nimic să nu aibă o cauză.

La finalul războiului, Vicente ignora tot ceea ce avea să afle, cu brutalitate, mai târziu. Dar imediat după ce citise ultima scrisoare de la mama lui, își făcuse deja o idee suficient de clară încât să nu poată vorbi despre ea. Ceea ce aflase îi ajunsese ca să se hotărască să nu mai țină ochii pe jumătate închiși, ci să-i închidă de-a binelea. De pe o zi pe alta renunțase iarăși să mai asculte radioul, să citească ziarul și să participe la discuțiile de la cafenea. Hotărâse să nu mai vorbească niciodată despre asta – de fapt, să nu mai vorbească deloc.

În această fugă statică, în această căutare neobosită a neștiinței, în această alegere funestă a unei morți lente și minuțioase, un singur lucru îl ținea în viață: jocul. Pariurile hipice și cazinoul – mai ales pocherul. La fel ca în

fiecare seară, în seara acelei zile de vineri de la debutul verii australe, după ce se întorseseră de la cina familială, Vicente părăsise apartamentul în căutarea unei mese de pocher.

În ultimii doi ani de război (și chiar și după aceea, practic până la moarte), jocurile de noroc aveau să-l țină în viață, fiindcă îi permiteau câteodată, rar, timp de câteva ore sau câteva zile, să se prefacă foarte bogat; cel mai adesea îi permiteau să fie foarte sărac: să piardă totul și să sufere. Ca și tăcerea, jocul urma să devină închisoarea și pedeapsa lui. Când se ducea la curse, când se așeza la masa de pocher sau când petrecea un weekend cu Ariel și cu Sammy la cazinoul din Mar del Plata sau la cel de la Montevideo, totul părea să fie în regulă: nu trebuia să mai trăiască, să mai construiască încet, încet, cu chibzuință, ci doar să joace totul sau nimic – în speranța că va pierde totul dintr-odată.

Rosita îl iubea suficient de mult ca să străbată alături de el această suferință, însă Vicente nu i-a acceptat ajutorul. Fiicele lui, una de șapte și cealaltă de nouă ani, erau deja destul de mari ca să înceapă să înțeleagă, dar el n-a vrut ca ele să înțeleagă. După ce își imaginase puținul pe care și-l putuse imagina din ultima scrisoare a mamei lui, Vicente alesese să tacă și să joace. Viața lui, adevărata lui viață, se decisese, trebuia să încremenească în 1943, ca o fotografie veche lipită pe un zid mușcărit. Din acea clipă, printr-o transformare violentă, Vicente se înstrăinase de el însuși. Devenise un altul, un altul golit de sens, golit de speranță, golit de viitor. Evenimentul decisiv, cel mai tranșant din tot ceea ce i se întâmplase și din tot ceea ce i s-ar fi putut întâmpla în viitor, nu i se întâmplase lui. Ar fi trebuit să i se întâmple, dar nu i se întâmplase. Li se întâmplase mamei și fratelui său, dar nu lui. „Nu mai vreau să vorbesc. Nu mai vreau să gândesc. Nu mai vreau. Nu mai vreau nimic, absolut nimic. Vreau să tac. Da, să tac. Nici un cuvânt. Nici un sunet. Nimic.“ Vicente dorise să știe și dorise să nu știe deoarece își imaginase că tot ceea ce ar fi putut afla ar fi fost mai rău decât ignoranța. „Să ascult? De ce? Să vorbesc? De ce să vorbesc? Să tac. Să ignor. Să mă țin cât mai departe de toată povestea. Să rămân în afara lumii. Am totuși dreptul, nu-i așa?“

Înainte de această ultimă scrisoare, Vicente citise ziarele. Știuse că situația din ghetoul de la Varșovia devenea din ce în ce mai grea, știuse că viața

evreilor din Germania și din țările ocupate de Germania devenea insuportabilă. Citise relatările îngrozitoare din La Nación, din Daily Telegraph, din New York Times. Înainte de această ultimă scrisoare, Vicente citise ziarele căutând piste, chei de lectură, indicii care să-l ajute să priceapă – căutând însă, la fel ca toată lumea, și motive ca să nu înțeleagă. Înainte de această ultimă scrisoare de la mama lui, ca orice altă ființă umană, Vicente dorise să știe și, în același timp, dorise să nu știe.

După această ultimă scrisoare, totul se schimbase. După această ultimă scrisoare, Vicente nu-și mai dorea decât să nu știe. Să ignore totul. Să ignore totul în mod absolut, brutal. Voia să afle care este culmea ignoranței. Voia să trăiască în beznă. Nu voia doar să nu știe, ci mai mult: să nu mai știe. Să nu mai știe nimic. Nici chiar ce știa deja. Voia să nu mai știe nimic despre cele întâmplate până atunci și nici despre lucrurile ce s-ar fi putut întâmpla mamei lui, fratelui lui – soției, copiilor sau lui însuși.

Aceasta este, fără îndoială, una dintre caracteristicile cele mai reprezentative pentru ființa umană: așa cum corpul, atunci când este pus să sufere peste măsură sau când este prea slăbit, se stinge temporar, prin leșin, ca să găsească puterea să se reaprindă, ca o mașinărie, și s-o ia de la capăt, la fel spiritul, când durerea și suferința sunt prea puternice, se întunecă, refuză percepțiile, se stinge ca să supraviețuiască, sau, mai bine, pentru ca ceva din el să supraviețuiască, ceva ce încă mai este noi înșine și care deja nu mai este nimeni.

După această ultimă scrisoare, Vicente încetase să mai creadă. Nu mai credea în nimic. Nici în soția lui, nici în copii, nici în el însuși. Încetase să mai creadă în supremația vieții asupra morții.

Și totuși, după această ultimă scrisoare, la fel ca după stingerea speranței născute din revolta ghetoului varșovian, viața își reluase cursul. Își reluase cursul insuportabil de lent și de pustiu. Lui Vicente nimic nu-i mai făcea plăcere, dar se trezea în fiecare dimineață și se ducea la lucru. În fiecare zi își trăia viața de familie încuiat în tăcerea lui și în fiecare noapte juca pocher. Juca pentru a se pedepsi – și pentru a uita. Chiar dacă, de fapt, nu reușea deloc să uite. Ariel îi repeta frecvent că asta era singura soluție, că trebuia să se gândească la altceva, că trebuia să iasă cumva din această stare

de melancolie care avea să-l bage în mormânt, că trebuia s-o facă pentru copiii și pentru soția lui. Îi spunea că ar trebui să se dedice mai mult meseriei și, mai ales, că ar trebui să se oprească din jucat – că ar trebui să se oprească înainte să piardă totul.

Vicente asculta sfaturile prietenului său din adolescență, dar nu-i răspundea. Știa că trebuia să uite, știa că trebuia să nu mai joace, știa că trebuia să facă acest efort pentru Rosita, pentru Ercilia, pentru Martha, pentru Juan José, dar era cu totul incapabil de cel mai mic efort. Singurul lucru la care mai spera uneori, în rarele ocazii când își mai permitea să spere, era să se trezească într-o bună dimineață atât de săracit și de epuizat după încă o noapte de pocher, încât să nu-și mai aducă aminte absolut nimic. Să uite totul fără nici un efort special, fără să-și dea seama, fără să vrea. Își dorea să se trezească într-o zi și să-și amintească doar că uitase ceva: să-și amintească, așa ni se întâmplă adesea în viața de zi cu zi, că uitase ceva, dar fără să poată preciza ce anume.

Această deșteptare n-a venit însă niciodată. Vicente visa la acești zori noi, dar se trezea în fiecare dimineață la fel: împovărat de aceleași amintiri, de aceeași vinovăție, de aceeași dorință de a uita.

Cu toate acestea, într-o zi, pe când Vicente amuțise deja de luni întregi, după ce încetase să mai frecventeze cafeneaua Tortoni și își ocupa timpul muncind în tăcere la magazinul de mobilă (mai bine zis, prefăcându-se că muncea în timp ce-l privea pe Yorgos făcând toată treaba), pe la magazin trecuseră Ariel și Sammy. Cei doi îi prezentaseră diferite ziare ilustrate cu fotografii ale manifestărilor de bucurie ce aveau loc pe străzile Parisului proaspăt eliberat. Vicente nu reacționase în aparență. Nu le spusese nimic prietenilor săi, nu lăsase să transpară nici un sentiment, nici satisfacție, nici regret. Când se întorsese însă acasă, în acea seară, se purtase puțin mai tandru decât de obicei cu Rosita, iar noaptea, după culcarea copiilor, făcuseră ceva ce nu mai făcuseră de multă vreme: făcuseră dragoste. Era începutul lunii septembrie, anul 1944.

A doua zi de dimineață, decisă și temătoare în același timp, Rosita îi mărturisise că se hotărâse să-și reia studiile de farmacie.

– Știu că nu ești de acord. Știu că nu vrei. Dar nu mai pot, Vicente. Mă sufoc în casă. Trebuie să ies, trebuie să fac ceva. Am vorbit cu tata și a acceptat să-mi împrumute bani ca să angajăm pe cineva care să mă ajute cu copiii.

Rosita își privise intens soțul, așteptând o reacție, un cuvânt, un semn de opoziție. Era aproape sigură că o să-l enerveze faptul că-i ceruse bani tatălui ei. Nici de această dată însă, Vicente nu scosese nici o vorbă.

– Dacă tu vrei să mori, vrei să te lași să mori, ca și cum lumea n-ar mai exista, ca și cum n-ar mai merita să trăiești, nici măcar pentru copiii noștri, e treaba ta. Eu nu pot să accept. Nu voi muri odată cu tine.

Rosita îl privise din nou. Așteptase din nou. Însă Vicente se mulțumise doar să plece ochii și să ofteze din rărunchi. Iar în acea dimineață, când soarele de sfârșit de iarnă mângâia străzile orașului, fusese rândul Rositei să părăsească apartamentul ca să se ducă la plimbare.

Vicente ar fi putut încerca să răspundă, dar nu încercase să răspundă. Ar fi putut încerca s-o rețină, dar nu încercase s-o rețină. Ar fi putut încerca să înțeleagă de ce îi spusese soția lui toate acestea după o noapte în care iubirea învinsese temporar tăcerea și moartea, dar nu încercase să înțeleagă. Nu încercase nici să-i răspundă, nici s-o rețină, pentru că, după acea noapte de dragoste, în ochii lui, din nou, nimic nu mai avea nici o importanță. Mica bucurie pe care o simțise la vestea eliberării Parisului, precum imensa speranță pe care o simțise în cele câteva săptămâni cât durase răzvrătirea din ghetou, se datorase în bună măsură speranței că mama lui ar fi putut fi încă în viață. Spera dintr-un motiv pe cât de irațional, pe atât de logic: pentru că nimeni nu-i spusese că ar fi murit.

– Dacă nu te deranjează, o să dorm la magazin...

– Iarăși?!

Iarna australă nu mai avea putere, iar primăvara începea să înveselească străzile orașului cu strigăte și râsete, dar Vicente se simțea din ce în ce mai

singur. Câteodată, seara, înainte să iasă din apartament ca să se ducă la pocher, o prevenea pe Rosita că era posibil să nu revină.

– Îmi găsesc greu somnul zilele astea.

Sub pretextul că avea nevoie de liniște sau că prefera răcoarea din magazinul întunecos după jocul de cărți, dormea din ce în ce mai des în depozitul de mobilă de la subsol. Și îi revenea tot mai frecvent acel vis avut pentru prima dată după vizita doctorului Moshé Feldsher. Acum, în vis, examina zidul ce se ridicase în jurul lui. Când începea să se strângă, privea pietrele, le atinge, adulmeca umezeala emanată din crăpături. Nu se mai lupta cu zidul, nu-l mai lovea cu palmele și cu pumnii. Îl contempla, îl inspecta, îl studia de parcă moartea pe care i-o promitea i-ar fi devenit neinteresantă. De fiecare dată însă, venea acel moment când zidul îl strângea atât de tare încât simțea că se sufocă, și atunci în mână îi apăreau fie un cuțit, fie un ciocan, fie chiar o ghioagă grea, cu care îl culca întotdeauna la pământ.

De fiecare dată se trezea în momentul precis în care înțelegea că zidul acela care-l înconjură și-l lăsa fără aer, pe care-l distrugea mânat de furie, nu era altceva decât propria lui piele.

Eliberarea Parisului fusese urmată de cea a Belgiei și a Țărilor de Jos, apoi de intrarea Aliaților în Germania și a Armatei Roșii în Varșovia, dar Vicente rămăsese dezinteresat de evenimentele ce aveau loc în Europa. Se întorsese în celula lui făcută din tăcere și din jocul de cărți.

Într-o sâmbătă deosebit de înnorată, spre finalul lunii octombrie 1944, Vicente intrase singur într-un bar deosebit de rău famat de pe lângă port. Jucase toată noaptea și pierduse toată noaptea. Pierduse. Și pierduse din nou. După ce pierduse tot ce avea la el, reușise, în acea noapte deosebit de întunecoasă, în acel bar deosebit de rău famat, să convingă un jucător deosebit de dubios să-i împrumute niște bani, pe care îi pierduse de asemenea. În zori fusese lăsat să plece pentru că patronul îl cunoștea și știa că prietenii lui, Ariel și Sammy, i-ar fi achitat datoria dacă era cazul.

Vicente urcase din port către oraș. După ce traversase calea ferată, se intersectase cu un grup de tineri zgomotoși care plecau de la o petrecere dintr-un imobil din Bajo. Cu hainele răvășite, erau foarte agitați, reușind să facă un scandal monstru, deși nu erau mai mult de zece. La ieșirea din clădire îl busculaseră pe Vicente fără ca măcar să-și dea seama. Neavând ochi decât unii pentru ceilalți, băieții pentru fete și fetele pentru băieți, nimeni nu se opri să-și ceară scuze. Nimeni nu păruse să-l observe pe bărbatul singuratic, palid, amețit, pierdut în lumina firavă a dimineții. Pe când se îndepărtau pe sub arcade, zgomotoși, beți, împleticindu-se cu țigări între degete, Vicente îl recunoscu pe unul, care mergea ținând pe după gât o fată: era Franz, fostul său angajat german. Părea atât de fericit, de lipsit de griji. Franz nu-l văzuse. Dispăruse pur și simplu, cu gașca lui, după următorul colț de stradă.

Vicente rămăsese pe loc o clipă, tulburat și incapabil să caute să-și înțeleagă starea. Apoi își continuase drumul. Băuse în picioare o cafea la Tortoni și ieșise tocmai când începea să plouă. Avenida de Mayo era jilavă și gri. Magazinele erau închise, mașinile și rarii trecători erau gri, totul era gri, greoi și trist, la un pas de prăbușire. „Trebuie. Trebuie. Datoria. E o datorie. E obligatorie. Datoria te obligă să faci ceva. Ceva împotriva nemicului pe care-l fac eu.“ Vicente înainta cu capul plecat, cu ochii pironiți pe vârfurile pantofilor care se deplasau în pași pe cât de egali, pe atât de inutili. Mergea încet pe trotuar, pe bulevardul care parcă nu se mai termina. Obosit, învins, înainta și tot înainta, în timp ce în jurul lui clădirile se fărâmițau și se dizolvau în ploaie precum castelele de nisip. „Trebuie făcut ceva contra nemicului pe care-l pot face eu. Pot nimic. Nu pot nimic. Niciodată n-am înțeles exact care e diferența.“ Ca niște mormoloci, cuvinte fără coadă i se învâртеbeau din nou prin cap. Încerca să le urmeze firul, care, inevitabil, îi scăpa. „Atunci să retrăiești. Să nu mai pierzi. Să retrăiești, da. Să fii din nou un bărbat. Unul adevărat. Căpitanul. Un bărbat care trăiește. Un bărbat care vorbește. Un prieten, un soț, un tată. Un... un copil. – A fi. Din nou. Copil.“ La aceste cuvinte, gândite cu atâta forță încât i se păruse că le-a auzit, Vicente simțise că pe obraji îi curgeau lacrimi. „Agitația lumii. Agitația lumii, a străzii cu cafenele, a parcului cu copaci, a vântului și a copiilor care încep școala. Viața. Asta înseamnă viață. Dar viața a plecat. S-a îndepărtat încet. Nu știu pe unde o mai fi acum. Sunt singur. Urechile îmi

sunt închise, ca și pleoapele. Ziua se ridică, iar eu mă scufund. Mă scufund, știu, mă scufund. Cad. Și cad. Cad ca noaptea, ca lumea. Nu știu de unde, dar cad. Și nu știu unde, dar cad. Cad. Încet, cad. Încet, alunec în mormânt.⁴ Da. Asta e. Și e de ajuns.“ Tot mergând, ajunsese fără să-și dea seama în fața magazinului. Era șapte și un sfert dimineața, era duminică. Nu avea nici un motiv să se afle acolo. Cu toate acestea, ridicase oblonul de fier, din automatism. Cu toate acestea, din automatism, intrase în magazin. Fără să știe precis ce voia sau ce căuta, Vicente coborâse la subsol, în depozitul ce-i servise de atâtea ori drept dormitor. De această dată însă, privirea lui nu se îndreptase spre canapeaua nevândută pe care dormea. Căutase o sfoară groasă, pe care își amintea că o zărise în urmă cu câteva zile, abandonată într-una dintre lăzile acelea masive în care i se livrau canapelele. O găsisese și făcuse un nod culisant. Apoi trecuse sfoara peste una dintre țevile groase ce se intersectau pe sub plafon și luase un scaun New Style, parte dintr-un lot de cincizeci pe care nu reușise să le termine. „Cu brațele încrucișate, cu gura închisă. Nu mai pot. Dar soluția e atât de simplă. Să termin. Să plec. Să dispar o dată pentru totdeauna. Să mor. Să mor liniștit. Să mor liniștit, dar să mor, în sfârșit. Să mor de-o moarte liniștită. O moarte liniștită. Moartea mea. Să mor de moartea mea liniștită.“ Vicente se urcase pe scaun și își trecuse funia în jurul gâtului. „Da. Da. Să am o moarte liniștită – chiar dacă mor.“

Închisese ochii și rămăsese o clipă așa, în picioare pe scaun, fără să se gândească la nimic. În tăcere. Într-o tăcere autentică. În capul lui nu se mai articula nici un cuvânt. Era calm, relaxat. Nici măcar nu se gândea că, în sfârșit, încetase să se mai tortureze. Nu se gândea nici măcar că, în sfârșit, încetase să mai gândească. Moartea, înainte de a muri, îi calmase angoasa care-l împiedica să trăiască de luni de zile. Vicente nu avea nici un dubiu și nu ezita: știa că va muri. Era aproape. În sfârșit, ajunsese la capătul drumului.

În fața propriei morți era el însuși – și deja nu mai era nimic.

Un pas. Doi pași... Trei pași.

Își luase deja elan, ca să-și răstoarne scaunul de sub picioare, când auzise pe cineva pășind ezitant prin magazin. Curios, mânat de o curiozitate

prostească, reușise să se oprească în ultima clipă. Ciulise urechile și ascultase cu atenție. Nu-i păsa prea tare cine ar fi putut fi, dar nu voia în ruptul capului să facă zgomot. Gândul absurd că persoana respectivă ar fi putut auzi scaunul căzând și ar fi coborât în depozit ca să dea ochii cu cadavrul lui îl deranja. Îl jena de parcă i-ar fi fost rușine de el însuși după moarte. Alesese să rămână acolo, pe scaun, cu simțurile întinse la maximum și să aștepte. Nu se îndoia că persoana respectivă, rătăcită în zorii acelei zile prin Buenos Aires, acel intrus care nu avea absolut nici un motiv să fie acolo, va sfârși prin a-și lua tălpășița. Așteptase răbdător, cocoțat pe scaun. Așteptase în tăcere, fără nici un zgomot.

– Vicente?

Îi recunoscuse vocea și nu-și putuse stăpâni o tresărire. „Dar...?! Dar de ce? Dar cum...? Dar ce caută aici? E imposibil! E imposibil să...” Brusc, în mintea lui cuvintele se articulau din nou. Limbajul îi revenise ca un val impetuos, plin de viață și dureros în același timp.

Vicente n-o putea vedea. Îi auzea doar pașii care se apropiau încet de chepengul ce ducea la subsol.

– Mi amor?

Nu-i răspunsese, dar, fără să vrea, izbucnise în hohote de plâns. Creierul îi era din nou pradă confuziei. Plângea cu funia în jurul gâtului, iar pe chip i se scurgeau lacrimi și muci. Inima lui, plină de rușine, nu mai știa la ce să spera.

Își dusesse mâinile la față, încercând să-și amuțească suspinele. Dar Rosita îl auzise deja. Se opri chiar pe marginea intrării. Înțelese că-l va găsi acolo imediat ce văzuse ușa magazinului deschisă. Acum îl aștepta în capul scării ce cobora în depozit. Vicente îi putea distinge clar umbra conturată pe trepte.

– Vicente?... Eu... Eu am venit să-ți spun că... Am venit să-ți spun că sunt însărcinată, dragostea mea.

Atât abuelo, cât și Zeide înseamnă „bunic“ în spaniolă, respectiv idiș.

Joc de cuvinte intraductibil: „Lentement je tombe vers ma tombe.“

La începutul lui 1945, cum se apropia sfârșitul războiului, ziarele din lumea întreagă, până și din Argentina, începuseră să vorbească tot mai mult despre soarta evreilor europeni. Vicente, ca să rămână ignorant, ținea în continuare ochii strâns închiși, în timp ce germanii erau alungați din Polonia și sovieticii eliberau Auschwitzul. Nedorind să știe, nedorind să mai știe, se închidea într-o tăcere tot mai grea, tot mai densă, o tăcere care, pitită în mațele lui, crescuse ca o tumoră malignă, cotropindu-i treptat pieptul, plămânii, gâtul și capul.

Efortul pe care-l depunea ca să nu știe era singurul lucru care-l mai ținea în viață. Prin urmare, atunci când a aflat, a fost devastat. Tot ceea ce bănuise – tot ceea ce-și putuse și nu-și putuse imagina între 1943 și 1945 – era mai puțin groaznic decât ceea ce se întâmplase cu adevărat.

Înainte de 1945, Vicente nu voise să se gândească la cum ar fi putut arăta lagărele acelea despre care lumea începea să vorbească. Nu dorise să se întrebe dacă semănau mai mult cu o închisoare, cu un spital de psihiatrie sau cu o grădină zoologică. Nu dorise să se întrebe dacă deținuții purtau uniforme sau stăteau dezbrăcați. Refuzase să se gândească la eventualitatea ca mama lui să fi fost bătută cu patul puștii, târâtă de păr prin noroiul înghețat sau torturată ca să mărturisească ceva ce nu știa. Vicente refuzase să suprapună imagini pe această realitate, această realitate pe care nimeni nu părea s-o fi văzut cu adevărat – pe când cei care chiar o văzuseră nu reușeau s-o înțeleagă, iar cei care spuneau că o înțeleg nu reușeau s-o explice.

Vicente nu dorise să știe. Refuzase să-și închipuie. Dar în 1945, încetul cu încetul, fără voia lui, a început să afle o serie de lucruri și nu s-a mai putut împiedica să le completeze cu ajutorul imaginației. Încet, încet, a ajuns să se întrebe ce simțise mama lui închisă în spatele zidurilor ghetoului. S-a întrebat cum privise ea străzile ticsite de lume, cerșetorii și copiii bolnavi. S-a întrebat cum a suportat frigul și foamea. S-a întrebat cum a putut să supraviețuiască fără să știe ce o aștepta, apoi, încă și mai greu, știind. S-a întrebat, plângând de furie și de disperare, cum suportase deportarea, cum supraviețuise încuiată în trenul acela, cum pășise pe culoarul acela, cum reacționase când i se ordonase să se dezbrace, cum se dezbrăcase.

Încetul cu încetul, luptându-se ca să rămână ignorant, Vicente avea să trăiască o altă oroare decât aceea, până la urmă scurtă, de la Treblinka: oroarea unei vieți vinovate, a unei vieți în care culpabilitatea îl rodea zi de zi, oroarea de-a fi fugit, de a-și fi abandonat mama, oroarea ratării propriului destin, oroarea de a nu fi fost acolo unde trebuia – fie și doar pentru ca să moară alături de ea.

„Oare a plâns când a fost scoasă cu forța din casă? A urlat? Ce-a făcut când a fost închisă în tren? Ce și-a închipuit când i s-a ordonat să se dezbrace? Ce-a spus? Ce-a simțit? Mai avea oare forța să vorbească? Să simtă? Să gândească?“ Vicente încercase prin orice mijloace să nu știe și să nu-și imagineze, dar, încetul cu încetul, aflase, și o mulțime de imagini confuze și terifiante îi copleșiseră spiritul. Imagini reci și tremurătoare, care se vor recompune progresiv într-una singură, o singură imagine de care era incapabil să se debaraseze, o imagine pe care o va vedea pentru tot restul vieții, de câte ori va închide și va deschide ochii: cea a trupului mamei sale așa cum n-ar fi vrut să-l vadă niciodată, cea a trupului ei demn de milă, ros de bătrânețe și de frică, pierdut în mijlocul unei mulțimi de trupuri la fel de nenorocite, cea a corpului ei cu mâinile întinse în față ca într-un gest de apărare, cea a corpului ei susținut de picioarele ca niște bețe, antrenate de alte zeci, sute, mii de picioare la fel de slabe – cea a corpului gol al mamei lui, pierdut într-o masă infinită de corpuri descărnate, fragile, împinse spre dușuri cu patul puștilor. Da, dacă exista o imagine pe care Vicente n-ar fi vrut niciodată să și-o închipuie și pe care nu reușise să și-o scoată din cap din clipa în care citise primele descrieri ale lagărelor de concentrare, aceasta era imaginea cu mama lui goală, hărțuită, extenuată, intrând la dușurile care nu erau dușuri.

În timpul sarcinii Rositei, Vicente aflase, fără voia lui, tot mai multe despre cele petrecute în Europa. Continuase însă să tacă. Nu avea să vorbească niciodată, cu nimeni, despre ultima scrisoare de la mama lui. Nici despre moartea ei. N-avea să le spună niciodată Rositei sau copiilor, nici chiar după ce vor fi crescut, când și cum murise mama lui, când și cum murise fratele lui. Vicente nu avea să dorească niciodată să-și ușureze suferința împovărându-i pe alții. N-avea să accepte niciodată ca familia lui să trăiască în cruzimea inutilă a amintirii.

Vicente fusese un om așezat: patruzeci de ani, căsătorit, două fiice și un fiu, prieteni, un magazin care mergea bine, un oraș pe care ajunsese să-l cunoască. Fusese un om ca atâția alții, fericit și trist, norocos și ghinionist, agitat, obosit, prezent, absent, adesea nepăsător, câteodată pasionat, rareori indiferent. Fusese un bărbat ca atâția alți bărbați, când, dintr-odată, fără să se întâmple ceva acolo unde se găsea, fără să se schimbe ceva anume în viața lui de zi cu zi, totul se schimbase. Devenise un fugar, un trădător. Un laș. Devenise cel care nu fusese acolo unde ar fi trebuit să fie, cel care fugise, cel care trăise atunci când ai lui mureau. Începând din acel moment, a preferat să trăiască precum o stafie, tăcut și însingurat.

În vara anului 1945, Vicente acceptase să meargă din nou cu copiii la Mar del Plata, unde fuseseră invitați de părinții Rositei. Încercase să ia parte la bucuria copiilor pe plajă. Încercase să se țină cât mai departe de cazinou. Și, tot fără să scoată o vorbă, încercase să dea semne de tandrețe față de soția lui, care era însărcinată în patru luni.

Se întorsese apoi cu familia la Buenos Aires. Din nou, viața își reluase cursul. Vicente reîncepuse să lucreze la magazin și copiii reluseră școala. Rosita nu-și continuase studiile de farmacie, așa cum se hotărâse. În martie 1944, când Juan José începuse școala primară, viața casnică era deja atât de complicată și Vicente atât de absent, încât amânase din nou facultatea pe anul următor. Dar în anul următor rămăsese însărcinată, așa că visul studiilor superioare rămăsese încuiat într-un sertar de unde nu avea să mai iasă niciodată.

La puțină vreme după terminarea vacanței, pe 27 martie 1945, oricât de ridicol ar părea, Argentina declarase război Germaniei. Vicente nu mai semăna deloc cu dandy-ul de odinioară. Ajunsese un bărbat fragil, extrem de fragil. Părul îi căzuse complet, iar capul chel părea să-l tragă tot timpul în jos. Faimoșii lui ochi verzi își schimbaseră culoarea și erau acum gri, apoși. În patru ani, dintr-un tânăr plin de viață, Vicente se transformase într-un bătrân tată de familie. Sammy și Ariel nu-i spuneau nimic, dar, când vorbeau între ei, se întrebau adesea cum de reușise Vicente să îmbătrânească în așa hal în numai patru ani. Asta nu-i împiedica să țină la prietenul lor la fel ca întotdeauna. Cei trei se întâlneau din nou la Tortoni, la

finalul câte unei zile de lucru, și din când în când mergeau împreună la hipodrom; norocul le surâdea câteodată, alteori, nu. Sammy și Ariel evitau însă să-și însoțească prietenul la pocher, unde, orice s-ar fi întâmplat la masă, Vicente reușea întotdeauna să piardă tot ce putuse câștiga mai devreme.

În seara zilei de 8 mai 1945, când peste Buenos Aires ploua și copiii erau deja la culcare, emisiunea de teatru radiofonic pe care Rosita o asculta în bucătărie fusese întreruptă de anunțul că tocmai fusese semnat armistițiul. Ercilia avea zece ani, Martha avea opt ani, Juan José avea șapte ani. Vicente nu mai vorbea cu nimeni de săptămâni bune. Nici cu Sammy, nici cu Ariel, nici cu nevasta și nici cu copiii lui.

Din salon, unde se prefăcea că citește o carte, așezat pe canapea, Vicente auzise știrea fără voia lui. Ascultase atent o vreme, până ce emisiunea de știri se terminase și piesa de teatru reîncepuse, apoi lăsase cartea jos și se ridicase. Se dusese la bucătărie, se apropiase de soția lui și-i pusese blând mâna pe pântec.

– Rusita mea...

Uluită de aceste cuvinte, de aceste prime cuvinte pronunțate de soțul ei în ultimele luni, Rosita îl privise lung, în tăcere.

– Da, dragul meu?

– Dacă va fi fată, o vom numi Victoria.

Rosita își așezase mâna peste a lui și, cu lacrimi în ochi, acceptase.

Victoria s-a născut pe 17 iunie 1945.

EPILOG

1945.

Șaptesprezece ani mai târziu, Ercilia a rămas însărcinată și a venit rândul meu să mă nasc. Martha a devenit mătușa mea, Juanjo, unchiul meu, iar Vicente și Rosita, bunicii mei.

Victoria a devenit mătușa mea cea mai tânără, cea căreia, șase ani mai târziu, cum ea se mutase la Londra, aveam să-i scriu prima mea scrisoare.

Nu cunosc momentul exact când a aflat Vicente că mama lui fusese deportată la Treblinka II, lagărul acela unde nu s-a pus niciodată problema ca cineva să muncească sau să moară de oboseală, de epuizare ori de foame; lagărul cel mai eficient dintre toate, lagărul construit ca o mașinărie implacabilă menită să omoare cât mai mulți oameni posibil cât mai repede – lagărul unde, doar într-un an, naziștii reușiseră să elimine aproape un milion de persoane. Știu însă că a știut. Așa cum a știut că naziștii îl luaseră pe fiul lui Berl, de numai cinci ani, și îl deportaseră la Auschwitz. A aflat că, în pofida durerii, fratele lui și soția acestuia au continuat să lucreze până la revolta din ghetou, la care au participat și în urma căreia și-au găsit sfârșitul.

„Mi-a făcut mare plăcere scrisoarea ta, cu fotografia Rositei și a bebelușului. Mă bucur de dragostea voastră și de frumusețea fiicei voastre. Nu ți-am mai scris de multă vreme. Am fost bolnavă, atât de bolnavă încât mi-am pierdut memoria și n-am putut să scriu. Aș vrea să te rog, dacă poți, să-mi trimiți un pachet cu haine călduroase, pulovere de lână, șosete, mănuși, pantofi măsura 37, largi, cu tocuri joase. Suntem sănătoși. Viața e grea. Moartea ne înconjoară peste tot.“

Am citit multe scrisori ale Gustawei Goldwag, străbunica mea, dar, firește, n-am cunoscut-o. În 1997, când am vizitat pentru prima și ultima dată

ruinele turistice ale lagărului de la Auschwitz, i-am scris un poem. Un poem mediocru.

Nu pot afirma că i-am cunoscut foarte bine pe Vicente și pe Rosita. Bunicul meu a murit în august 1969, pe când aveam șapte ani, iar bunica, în martie 1980, când aveam optsprezece.

Nu știu dacă Vicente a înțeles, înainte să moară, că tăcerea nu era o soluție. Nu știu care erau opiniile lui despre Shoah, acest eveniment care întâi n-a avut nici un nume, apoi a ajuns să aibă prea multe. Nu știu dacă și-a spus că alegerea denumirii de „Shoah“ este o modalitate de a afirma că ceea ce s-a întâmplat nu a avut și nu va avea niciodată echivalent, că este un eveniment incomparabil, cu o semnificație fără pereche – de negândit. Nu știu dacă, epuizat de propria tăcere, și-a zis, așa cum o fac eu acum, că, pentru a nu deveni complici la tentativa de asasinat săvârșită de naziști împotriva limbajului, este absolut necesar să gândim acest eveniment de negândit.

Adorno a spus că a scrie un poem după Shoah este barbar – înainte să revină asupra acestei afirmații și să scrie în continuare. Putem găsi o calitate definitivă a Shoah-ului? Îmi vine greu să spun despre ceva, despre orice, că ar avea o calitate „definitivă“. Prefer să cred, alături de Pitagora și de Borges, că lucrurile revin ciclic. Antisemitismul i-a gonit pe străbunii mei din Europa. Dictaturile latino-americeane m-au făcut să părăsesc, împreună cu părinții mei, Argentina, apoi Uruguayul, și să ne întoarcem în Europa. Am fost nevoit să-mi părăsesc țara, limba maternă și prietenii. La fel ca bunicul meu, am trădat: n-am fost acolo unde ar fi trebuit să fiu. Dar nu mă plâng. Așa a fost viața mea. Singura pe care am trăit-o. Apoi, îmi place că această fugă a fost și întoarcere. Am regăsit lucruri pe care bunicii mei le cunoscuseră și altele pe care le ignoraseră. Am aflat că lumea era mare și limbile ei, variate. Am uitat puțin spaniola și am învățat franceza. Deși nu mi-a plăcut niciodată prea mult să trăiesc în Franța, nu vreau să mint: îmi place să scriu în franceză.

Fiul mai mare al Marthei, Martín Caparrós, pe care în familie l-am numit întotdeauna Mopi, povestind cu câțiva ani înaintea mea viața lui Vicente Rosenberg, bunicul nostru, a scris: Shoah-ul face parte din istoria noastră

generală: definește într-un mod intolerabil conceptul de „uman“. Ani în șir am avut contact cu această istorie de departe – prin filme și fotografii, studii și relatări. Am fost șocat, mi-am pus întrebări fără răspuns. Apoi, am înțeles că străbunica mea murise acolo și că această istorie este și a mea: istoria sângelui meu.

Păstrăm oare în acest lichid care ne ține în viață sau, din contră, ne omoară, istorii ce s-ar putea reda prin cuvinte? De când scriu, am afirmat frecvent că o fac doar pentru a supraviețui trecutului meu. Am scris adesea că uitarea e mai importantă decât amintirea. M-am gândit de multe ori, pe urmele lui Pasolini, că cel care uită este mai fericit decât cel care își amintește. Și totuși, astăzi, când peste Paris se lasă înserarea, când soarele la apus îmbracă totul în aceleași culori de sânge și de miere ca acum șaptezeci de ani la Buenos Aires, când, obosit după ce a luminat încă o zi a acestei specii în continuare umane și în continuare barbare, soarele își aruncă ultimele raze prin ferestrele biroului meu, eu, care n-am iubit nici memoria, nici sângele, aș vrea să spun că Mopi are dreptate. Vreau să cred că prin venele noastre curge același sânge; și prin cele ale fratelui meu, și prin cele ale celorlalți veri ai mei, Gonzalo și Miguel, care-mi sunt ca niște frați, și prin cele ale verișoarelor mele, Lila, Manuela și Natasha, pe care le iubesc și cu care am crescut. Dar și prin venele lui Ariel, fiul lui Juanjo, despre care nu mai știu ce face. Îmbătrânind, îmi place să cred că ceva din trecutul meu trăiește în mine – așa cum sper că ceva din mine va trăi în copiii mei.

Îmi place să cred că Vicente și Rosita trăiesc în mine și că vor continua să trăiască după ce eu nu voi mai fi – că vor trăi în amintirea copiilor mei, care nu i-au cunoscut niciodată, și în aceste cuvinte pe care, cu ajutorul vărului meu mai mare, am putut să li le adresez.